MB
153.033

Répay Jenő

ÉLETRE ÍTÉLVE

NAPLÓJEGYZETEK 1916—1920

Répay Jenő

ÉLETRE ÍTÉLVE

NAPLÓJEGYZETEK 1916-1920

Kárpátaljai Magyar Könyvek

66

Sorozatszerkesztő: Dupka György

A kiadvány megjelenését a Magyar Köztársaság Művelődési és Közoktatási Minisztériuma támogatta

Borító: Jankovics Mária

MB 253.033

BSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

1995

© Répay Jenő örököse

Az Intermix Kiadó kiadása
Felelős kiadó: Dupka György
Felelős szerkesztő: Nagy Zoltán Mihály
ISBN 963 8352 21 3
ISSN 1022-0283

Szedte és tördelte: Sándor Mária

Készült a kolozsvári GLORIA Nyomdában

GLORIA

Forgalomba kerül megállapodás szerinti áron

Répay Jenő

ÉLETRE ÍTÉLVE

NAPLÓJEGYZETEK 1916–1920

INTERMIX KIADÓ
UNGVÁR – BUDAPEST

Répay Jenő naplója – kordokumentum, amelynek hitelességéhez kétség nem férhet. Hadba vonulásának napjától, 1916. január 16-tól kezdve mintegy félévi frontszolgálat, majd a fogságba esését követő négyévi hadifogolyélet eseményeinek krónikáját nyújtja az olvasónak. Tanúi lehetünk a hadba vonuló fiatal hadapródjelölt eleven optimizmusának, a háborús tapasztalatok jellemformáló hatásának, a hadifogságban töltött évek reménytelenséget és csökönyös hitet szülő komor sivárságának, az igazán apró, szánalmasnak is mondható, ám a hadifogoly életét – bár oly ritkán! – mégiscsak megédesítő örömöknek, stb.

A naplójegyzetek értékét növeli írójuk szellemi szuverenitása. Répay Jenő minden körülmények közt önmaga akar és tud maradni, elveiből jottányit sem enged, miközben a szemléletmód vonatkozásában mindvégig következetesen objektív. Erős karakterű, konok magyar, de nem fajgyűlölő; embertársait csakis a jellemük, s nem a faji hovatartozásuk alapján ítéli meg, akarva-akaratlan máig érvényes magatartáspéldát szolgáltatva. Naplójának stílusa, nyelvezete egyszerűségében is megkapóan tiszta és tömör.

Répay Jenő naplójegyzeteinek kiadásával nem csupán egy letűnt korról adunk hiteles tájékoztatást a mai olvasónak, hanem számos vonatkozásban megbízható támpontot is a kisebbségi léthelyzetben érdekeinek érvényesítéséért küzdő kárpátaljai magyarság számára.

1994. március 30.

Nagy Zoltán Mihály
szerkesztő

BEVEZETŐ MAGYARÁZAT

Az orosz hadifogságban rejtegetett naplójegyzeteimet annak idején sikerült hazalopnom. Hosszú évekig ott porosodtak azok a könyveim és egyéb jegyzeteim közt: kopott, itt-ott tengervíz-áztatta betűit nem volt kedvem böngészni.

Most, a második világháború idején, amikor levegőben van a nemzetiszocializmus, a földreform kérdése, mindenki és mindenhol hazánk fennmaradásáról és megerősödéséről beszél, a nemzetköziség gigantikus harca folyik a nemzeti eszme ellen, Japán bogozgatja saját távol-keleti életcsomóit, mikor nap mint nap beszélünk a közeli és távol-keleti Oroszországról, s Vladivosztok, Singapoure, Suez és Port-Said városneveket az egyszerű ember is tudja – úgy érzem, régi jegyzeteim időszerűvé váltak.

Bizony, ezek a jegyzetek idestova negyedévszázadosak, viharvertek és nehezen olvashatók. Éppen ezért legépeltem azokat – emlékképpen a magam és családom részére. Nem javítottam, nem másítottam semmit, csupán apró részleteket hagytam ki a szövegből, azokat, amelyek nagyon borúlátóak voltak. Minek azt tudni idehaza, hogy valamikor nagyon nagy teher volt a fogság?

Így született meg ez a kis füzet, melynek első részét a tűzvonalban írtam, s amelybe eleve nem vehettem be semmi olyat, amely esetleg hadititkot árult volna el. A második részt Chabarovskban, a kórházban írtam, s ebben egyéb jegyzeteim alapján a hadifogság kezdetétől rekonstruáltam élettörténetemet. A harmadik részben a szibériai fogolytáborban eltöltött időszakot, a negyedik részben szabadulásomat, a tengeri hazautazást örökítem meg.

Beregszász, 1941. augusztus hó

Répay Jenő

Első rész

A TŰZVONALBAN

1916. január 16.

Legendákba burkolt Szilveszter-estén osztottak be a XVIII/1. menetbe. Ma végre-valahára útnak indítanak.

A jövő nagyon is kétséges egy harcba indulónak, különösen akkor, ha járőrparancsnok. Pár hónap múltán, visszakerülve a harctér forgatagából, remélhetőleg örömmel fogom előszedni feljegyzéseimet, hogy a nagy világháború egy kis szakaszának borzalmait, fény- és árnyoldalait felújítsam lelkemben, s aztán ezt a megviselt, bepiszkolódott füzetecskét kedves emlékként tehetem majd el.

Vasárnap, az indulás napja. A kedélyek a legkitűnőbbek (óne spiritus). P. Mariskától egy szép virágcsokrot kaptam. V. Mariska dühöng egy kicsit, mert nem lehettem együtt vele egész idő alatt. Szinte az egész város kikísért az állomásra. Szép leány, katonazenekar és jókedv. Kell ennél több? Érzékeny búcsú, s a vonat máris visz az ismeretlen, az előre nem látható dolgok, élmények felé: a harctérre. A gyerekek ropogós bakanótákat énekelnek: a kulacs édes nedűjének hatása már nagyon is látszik rajtuk. Én megunom a kornyikálást, lefekszem, s alszom az igazak álmát.

Január 17.

A vonat megáll, s azzal ébresztenek fel, hogy Ungváron vagyunk, a nagy hófúvás miatt nem mehetünk tovább. Ungváron megrekedni, az én édes hazámban, szülőföldemen: van ennél kellemesebb érzés?! Kimegyek a városba, felkeresem Melegáékat. Nagy megrökönyödés. Megreggelizem, s visszamegyek, hogy utánanézzek a dolgoknak. Ezalatt keresztanyám kiugrik Németibe és édesanyámmal tér vissza.

Anyám szemében a viszontlátás és a búcsú könnyei, de valódi magyar anyához méltóan viselkedik, a könnyeket visszafojtja. Öcsém is betoppan, csak a leánytestvéreimet nem láthatom, mert ők Munkácson vakációznak. Pedig de szerettem volna látni őket is! No, majd hazatéréskor büszke örömmel találkozunk.

Egy tehervonathoz csatolt másodosztályú kocsin teszem meg az utat Csapig, s onnan majd tovább Sziget felé, a menet után. A vonat erősen ráz, nem tudok becsülettel írni. Királyházáig elturbékoltam egy beregszászi kisleánnyal, s ott átszálltam a rendes vonatomra.

Január 18.

Utunk a szép Tisza-völgyben vezet. Máramarossziget, stb. Kellemes kompánia, patakzó jókedv.

Január 19.

Éjfél elmúlt, vonatunk megáll egy kis állomáson. Álmosan mászom ki, s kérdem, hol vagyunk. „Čo? Nye znám po magyarszki"[1] – ordítja vissza a vacak osztrák vasutas. Tehát elhagytuk szép hazánkat, vadidegenben vágtat a vonatunk. Magyar fedezékek, lövészárkok, drótsövények tűnnek fel. Egy vonal, másik vonal, majd orosz fedezékek. Gránátbecsapódások nyoma, megrongált házikók. Mindezek látványa kellemes hangulatot kelt bennünk. A vonat Stanislav felé vágtat. Szép, verőfényes hideg idő, de a hó kevés. Bratkovciban, ahol megállunk, nagy meglepetés ér. A 11-es honvédek egyik zászlóalját találom itt, régi puszipajtásokkal. Ebéd után az első harctéri menetelés Tismninicába. Utunk sok kis falucskán vezetett át. Mindenütt a kedves lengyel nép, illetve lánysereg fogadott. Szívesen láttak bennünket, ivóvízzel kínáltak. A meglehetősen ízléstelen ruházatban is olyan szép és kedves lengyel lányok szomorúan néztek utánunk, különösen a

[1] „Tessék? Nem tudunk magyarul."

Kukugyák Anna. Papjuk áldólag jött elénk a templomi kis keresztjével, amit bakáink ájtatos csókkal illettek. Nem volt igazán kellemes a hosszú, nehéz út, de megtettük. Tismninicában egy kívül-belül, felül, sőt alul is szalmával bélelt parasztlakásban szállásoltuk el magunkat. Oda se neki, az a fő, hogy szép lányok voltak velünk. Jó éjt!

Január 20.

Pompásan aludtunk az első parasztházban, még hatlábúak sem voltak. Reggel tovább indultunk Bratisov felé. Az úton szembetalálkoztunk az első trénoszloppal. A táj kezdett harcias jelleget ölteni. Lövészárkok, drótsövények és sírhalmok mindenfelé. Nehéz menetelés után érkeztünk meg Bratisovba, a rongyos lengyel faluba. A nép itt már nem olyan festőien szép, mint Bratkovciban és vidékén. Nincsenek már Kukugyák Annák. Egy régi lengyel kúriában szállásoltak el. Fekvőhelyül szalmát loptunk magunknak. Fáradtan feküdtem le, de a század „anyja", Pilep Péter kedves őrmesterünk (civilben erdész) nagyon a kulacs fenekére talált nézni: énekelt, kiabált, viccelt, s mi, a hozzá képest újonc nebulók igen jót mulattunk rajta, míg végre ágynak döntötte az erős szesz. Elaludtunk szépen.

Január 21.

Az esteli parancs szerint reggel Koós alezredes úr szemlét tart a zászlóalj felett. Bennünket, járőröket és a géppuskásokat félreállították. Tudtunkra adták, hogy holnap útnak indulunk a hadosztályunk felé. Szinte örülök, hogy ebből a vacak faluból elmehetek, s közelebbről hallgathatom a „szférák zenéjét". Egyik emberemet (Harbulyák Gy.) előléptettem őrvezetőnek. Kezdünk berendezkedni a hadjáratra. Holnap tehát egy házzal odébb állunk, egy időre itt hagyom a jó öreg kompániát. Füzetembe bekerül Kusztovszky József és Telkes Imre hadapródjelöltek, Pillér József őrmester neve, ezenkívül még öt hadapródjelölt olvashatatlan aláírása.

Január 22.

Reggel nagy sietséggel öltözöm, pakolok. Közben a századparancsnok (Németh zászlós) megbotoztatta az embereimet, mert felkeléskor egy kis zsivajt csaptak. 15 bot, nem is sok! Nisniovban ültünk vonatra és kedélyesen jöttünk Monasterzsiskába. Indulás előtt a nisniovi állomáson egy csinos kislánnyal kokettáltunk. Igazi szép lengyel típus volt! Este esőben, sárban kerestünk lakást, míg egy jó lengyel családnál végre kaptunk, ízletes vacsorával fűszerezve. Szálláskeresés közben néhol az ajtón kolerára figyelmeztető cédulát láttunk, s onnan nyomban elfutottunk, mint a nyulak. Aztán a felemelő érzés: együtt lenni újra a régi tátrai négyes szövetséggel; Kovách Marcell, Sarlay József, Ortutay János hadapródjelölt és Répay Jenő, azaz „Én".

Január 23.

Tovább gyalogolunk a hadosztályparancsnokság felé (talán Dobrovodi a falucska neve). Innen a 77. dandárparancsnoksághoz továbbítanak. A rettenetesen hosszas gyaloglástól fáradtak voltunk, mégis újra továbbküldtek bennünket az ezredtörzshöz. Mikor oda megérkeztünk, már csak húztuk a lábunkat. Igen ránkfért volna már egy kis pihenő, de nem, még tovább, a rajvonalba! A fáradtság elvette a jókedvet. A zászlóalj irodájában Kovách százados fogadott, akivel kedélyesen elcsevegtünk. Családi állapotom iránt érdeklődött, aztán szerencsekívánságok közepette elbocsátott. A 2. zászlóalj irodájából a 7. századhoz küldtek embereimmel együtt. Innen már a lövészárokba jutottam, az első szakaszhoz. A lövészárokbeli élet látványa különösebb benyomást nem tett rám. Kedélyes kis kunyhó. Egy hadnagy, egy zászlós, és két hadapród van velem. Ágyam a hadnagyé alatt.

Január 24.

Első nap a lövészárokban. Egész nap a „rókalyukban" ültünk, mert az orosz gránátozott, de csak a tartalékot nyomta. Előzőleg, 4 órakor

kisebb riadalmat okozott két elfogott orosz jelentése, miszerint reggel 4 és 5 óra közt támadásra készülnek. Felültették az egész hadosztályt, mert semmi nem történt. Este 5 és 8 óra között voltam először szolgálatban. Nyolckor az első járőri séta a muszkák felé Feiksz tizedessel. Nagyon csöndben voltak odaát.

Január 25.

Reggel 5-től 8-ig újra szolgálatban. Az első számú tábori őrsöt magam hoztam be, s közben a nekünk szánt lövedékek szép számban röpködtek a fülünk mellett. Kis „szoktató" volt. Amúgy az egész nap csendben telt el.

Január 26.

Az éj folyamán esett hó elolvadt, bokáig érő sár lett. Van mit taposni. Csönd az egész vonalon. Néha egy-egy árva puskalövedék fütyül el a fejünk felett, máskor meg a mi bakáink passzióznak muszkavadászattal. Múlik az idő csöndes egyhangúságban.

Január 27.

A nap csöndben telt el. Este a zászlóaljparancsnoktól kapjuk a jelentést, hogy holnap támadnak az oroszok. Erősebb figyelemre int. Készülődünk az illő fogadtatásra. Kézigránát, lőszer: minden a helyén. Éppen 2 és 5 óra között vagyok szolgálatban s ötkor járőrbe kell mennem. Majd megnézzük, mi lesz az orosz általános támadásból. Arról csevegünk. Állítólag a nehézmozsarakat is ide összpontosította a muszka. Kellene neki a mi jó állásunk. Éjjel azonban semmi különösebb esemény nem történt.

Január 28.

Az éj folyamán szolgálatban voltam, s vártam erősen a támadást. Ötkor járőrbe mentem. Reggel az orosz repülőgépek igencsak röpködtek a fejünk felett. Srapnel és géppuska kattogott, de hiába.

Január 29.

Egész nap csönd. Este srapneltüzet kaptunk a fényszórónkra.

Január 30.

A délelőtt elmúlt csendben. Délben ebédelgetünk nagy nyugalommal, a levest kanalazom, amikor egy gránát vág be egészen közel a fedezékünkhöz: brum! Majdnem lenyeltem a kanalat. Aztán ismét: brum, brum! Hopp, ennek a fele sem tréfa! Futólépés! Irány a rókalyuk. Épségben eljutunk odáig. A rókalyukban eltréfáltunk a sok gránát- és srapnelhullás alatt, hiszen a muszka csak 5 kilós „csomagokat" küldött. Közben szünetet is tartott. „A kozákok most hoznak két lövedéket" – jegyzik meg a bakáink jókedvűen. Eléggé kedélyes mulatság ez így, ha a rókalyukban ülhet az ember és a „Sárik" nem dolgoznak. Szerencsére a gránátok mind az állásaink előtt vagy mögött explodálnak, kivéve egyet, mely a „hétbarlang" felett volt szíves megpukkadni. Ez egy bakánkat a nyakán megsebesítette, s a tüzérségi megfigyelőt (aki ugyan sohasem figyel) a falhoz nyomta. Nagyon mindegy, bátor-e az ember, vagy gyáva, mert itt a végzetét senki nem kerülheti el. Természetesen vakmerőnek nem kell lenni, óvatossággal többre megy az ember. A tüzérségi tűz megszűnt, s mi fellélegeztünk: hál' Istennek! Éjjel csönd. Úgy látszik, sok lőszert elpocsékoltak a délután folyamán.

Január 31.

Ma a mi tüzéreink „nyomták a gombot". A szemben lévő állások egyikéből gyönyörűen repült egy muszi, de nem gépen, csak úgy magától. A tegnapi kölcsönt vissza kell adni.

Február 1.

Jelentés: Répay hadapródjelölt a 7. századból jelenti, hogy a század előtt csend van. Tüzérségünk jobbról is, balról is dolgozik.

Február 2.

Négy emberrel járőrbe megyek. Kilépek a fedezék tetejére. A két lövészárok közt csend honol. A sötétséget csak a csillagok fénye töri meg. Úgy ötven lépést teszünk meg a keményre fagyott földön, amikor a tábori őrsünk megállít: „Állj, ki vagy!?". „Tiszti járőr!". „Előre!" – s máris tovább megyünk, óvatos macskalépésekkel az orosz állások felé. A bakancsok az óvatosság ellenére is úgy kopognak, mint a kivénült „andrisok" csizmái a járdán odahaza. A január 30-i gránátozás nyomai szépen látszanak a kemény szántóföldeken. Embereimet kénytelen vagyok hátrahagyni, mert már csúszni kell. Csak a tizedes jön velem. Sötét tömeg előttünk. „Orosz hulla" – súgja a tizedes. Melléje kúszunk, s valóban: egy eltorzult arcú nagy darab muszka katona, mellette a holmija. Nemrég lőhették agyon, mert hullaszagot nem éreztünk. Úgy látszik, mindeközben az oroszok megneszelték jelenlétünket, mert sűrűn eregették felénk a lövedékeket, szerencsére mind magas. Ilyen esetben és nyílt terepen, ahol még egy fűszál sem magasodik ki, tovább maradni nem tanácsos. Gyerünk vissza! Hátra arc! Visszamásztunk a tábori őrsünkig. Eközben a muszka szorgalmasam lövöldöz, döngicsélnek a lövedékek. Átjutunk a drótakadályon, s pár lépés után lent vagyunk a fedezékben. Ó, micsoda kellemes érzés, mikor tudja az ember, hogy fedve van, nem jöhet utána a muszka lö-

vedék! Ezt az érzést csak az tudja felfogni, aki átélte. Leírni nem lehet. Egy zászlóst az 1. századból éjjel az orosz tüzérség agyonlőtt, mikor a járőrből jövet már a drótakadályaink elé ért. Utolérte végzete!

Délután gyönyörű repülőgépvadászatot láttunk. Egy orosz repülő szemtelenül keringett állásaink felett, dacára az erős srapneltűznek, amivel tüzérségünk körülvette. Végül egy saját repülőnk szállt föléje, s a tüzérségi villa közé szorult orosz repülőt gépfegyvertűzzel leszállásra kényszerítette. Állásaink előtt vagy 2 ezer lépésre pottyant le. Tüzérségünk oda összpontosította a srapnel- és gránáttüzet. Annak ott befellegzett!

Február 3.

Délelőtt szép napos idő volt. A repülőgépek csakúgy rajzanak a levegőben, körülöttük kis srapnel-felhőcskék. Délután, azaz rendes szokása szerint pont ebéd után az orosz tüzérség elkezdte döngetni hátul a tartalékot. Aztán közelebb hozza állásainkhoz, fedezékeinket nyomja. Ma viszont kevesebbet lőtt a muszka, mert tüzérségünk szorgalmasan felelgetett.

Február 4.

Elmúlt ez is, mint mindegyik unalmas harctéri nap. A nagy köd miatt nappal is táboriőrs-szolgálat volt. Nyugodtan mászkálhattunk a fedezékeink felett, a drótakadályokat javítgattuk. 15 soros drótakadály, előtte aknasor! Jöjjön a muszka, ha még nem kapott eleget.

Február 5.

Még mindig köd. Tovább sétálhatunk az állásaink előtt, bár a muszi ma nem aludt, hanem lövöldözött. Az 5. századnál egy ember haslövést kapott. Természetesen belepusztult.

Február 6.

Reggel lementünk Sapovára fürödni, ahol megtudtam, hogy csak délután lesz szabad a fürdő. Meghallgattunk egy tábori misét. Azután a fél századdal szakaszgyakorlatot tartottam. Délben jó ebéd után irány a fürdő, vágtában, de még mindig várnunk kellett. Közben négy, aznap elesett katonát temettek el. Három közülük a 6., egy a 9. gyalogezredbe való. Az első – szegény – reggel munkára indult, s közben kapott haslövést. A másik ágyék- és karlövéssel ment örök nyugalomra (mert csak ott tud szegény baka megpihenni), a harmadik drótőr volt a 16-osoknál, s egy robbanó golyó – mit sűrűn eregetnek – a fején találta el. Éppen elég egy embernek. Sapováról hazajövet bakáinkkal egy rakás holmit cipeltettek fel. Még szerencse, hogy közel van. Haza (mármint a fedezékbe) jövet járőrbe kellett mennem, de a disznó muszkák már nagyon közel ásták be magukat, s így alig lehetett a tábori őrsön túl menni.

Február 7.

Csönd az egész vonalon. Szép, tiszta idő. Természetesen a repülőgépek megjelentek, keringenek. Csak a srapnel-felhőcskék zavarják őket.

Február 8.

A muszi ideengedett az állásaink elé pár srapnelt, máskülönben csöndes a tájék. Még madár sem dalol (csak a golyók fütyörésznek).

Február 9.

A délelőtt elmúlt esemény nélkül. Délután a jobbszárnyon túl, a 16-osok felől bombavetőink erősen nyomták az oroszok első rajvona-

lát. Igen közelre szemtelenkedtek már, ki kellett hajtani onnan őket. Bizonyára sikerült, mert a géppuskák is szórták a tüzet.

Február 10.

Kettőkor a váltás. Örülök, hogy nemsokára lepihenhetek. A parancsokat a felváltásra kiadtam, az új tábori őrsök indulni akarnak. Az 1. sz. tábori őrs felől azonban előbb lassú egyestűz, aztán élénk tüzelés, végül nagy kiabálás. Rögtön elrendelem a riadót, mire a lőrések megtelnek emberekkel és várjuk a fejleményeket. A telefonhoz rohanok, de nem működik. Rázom, ütögetem, kiabálok beléje, de hasztalan. Mérgesen leteszem a kagylót, s megyek a főhadnagy úrhoz, személyesen jelenteni a dolgot. Útközben a kinti tábori őrs parancsnokával találkozom, aki ötödmagával meg tudott ugrani két szakasznyi muszka járőr elől. Elmondta, hogy a muszik bizonyára kúszva jöttek féljobbról, Dobropole felől, s már közel voltak, mire a sötétben észrevették őket. Őrülten tüzeltek rájuk, de egy melléjük becsapódó kézigránát behányta őket földdel, s mire magukhoz tértek, a muszkák már rohamoztak. Futott, aki futhatott, de négy ember ott rekedt (a század legmaflábbjai). A többi beérkezett sértetlenül. A muszkák, örülve a nagy zsákmánynak, hirtelen kereket oldottak. A tábori őrs parancsnoka ma zászlóalji kihallgatáson tisztázza magát.

Február 11.

Délelőtt kaptunk pár srapnelt a mélyen tisztelt muszka uraktól. Találatot nem jeleztünk, mert nem volt. Este nagy lármát hallottunk a túlsó oldalról, s kértünk egy kis puhítót a saját tüzérségünktől. Éppen járőrbe indultam, így kénytelen voltam a tábori őrsön bevárni a hatást. Az első pár lövés eléggé rövidre sikeredett, ám éppen egy muszka járőr volt azon a környéken, ahol a srapnelek explodáltak. Szorult a szegény muszi! Tíz perc múlva jött pár jobb lövés, pont oda, ahol viszket

a muszkának. Utána nagy kiabálást és jajgatást lehetett hallani. Volt egy kis „oszolj"!

Február 12.

Reggel szép havazásra ébredtem, s kezdtem örülni, hogy előszedhetem a szegény, elárvult sítalpakat. Bár úgy volna! Egész nap csönd, még egy srapnel se robban. A menetzászlóalj még nem jött meg, pedig vártuk, bár több hadapródjelöltre nincs szükségünk. Este megjött az úgynevezett december havi pótlás: 3 hadapródjelölt és 15 honvéd egy századnak. A honvédek ..ég elkelnek, de a többiek nagyon feleslegesek. Alig tudjuk őket elhelyezni. Kettő közülük velem volt Jászberényben a tisztiiskolán, a harmadik rettenetesen mafla (tanítójelölt – ezzel minden meg van magyarázva).

Február 13.

Új embereinkkel ismertetjük a pozícióharc elemeit. Este a muszik (bizonyára felváltást csináltak) nagy tömegekben jöttek és távoztak az állásaikból. Tüzérségi tüzet kértem, de olyan lassan és körülményesen ment a dolog, hogy veszteségük alig lehetett. Nagyot nevethettek a mi ügyetlenségünkön. Reggel ismét nagyobb csapatokat láttam Dobropole felé gyülekezni. Mint a csirkék, egyesével-hármasával indultak el a lövészárkaikból, s hátrább csapatokba verődtek. Tüzérségünk leadott ugyan pár lövést, s ott is csinált egy kis oszolj-t, de különben békén hagyta őket. Kérésemre, hogy lőjék ezeket a tömörüléseket, válaszul azt kaptam, hogy a tüzérség nem lőhet mozgó célra. Természetesen nem lőhet mozgó célra, ha éppen ebédelnek vagy pláne alusznak (a kaláberezésről nem is szólok), s félóra késéssel lövik a kijelölt helyet. Ennyi idő alatt az ember kúszva is megtesz akár két kilométert. Megfogadtam, hogy tüzérségi tüzet többé nem kérek. Ha kedvük van a musziknak, hát csak jöjjenek, majd elbánunk mi velük a géppuskákkal, no meg a bombavetők sem szelíd bárányok.

Február 14.

Reggel jelzik, hogy a svéd katonai attasé jön állomásunkat megnézni. Természetesen a munka tovább folyik a rókalyukakban, s mindenütt. Csak a lőrésekhez állítjuk fel a „mintaembereket" – azokat, akiknek még nem nagyon rongyos a ruházatuk és magyarok (hiszen a magyar ember természeténél fogva különösen ügyel a tisztaságára, ezt itt leginkább tapasztalni lehet). Egy magyar katonát, legyen bár 42 éves, nem cserélnék el 10 rosszul kiképzett tót katonáért! A svéd úrnak – úgy látszik – nagyon tetszett az állásunk (ez itt a legexponáltabb hely), egy látcsöves puskával még pár lövedéket is átküldött a musziknak szimpátiája jeléül. Remélem, innen nem a muszkákhoz megy át. Ha oda akarna menni, kár messzebb fáradnia, itt egy negyed óra alatt átsétálhatna. A muszka repülő ma is röpködött (ez tiszta, napos időt jelent).

Február 15.

Majdnem megismétlődött a múltkori eset, kis híján elfogták pár emberünket a 2. tábori őrsből. A múltkoriban elfogott embereink bizonyára nagyon buták voltak, s így nem sokat tudtak meg tőlük a muszik. Szerencsére a tábori őrsünk eléggé éber volt, s riadót kiáltva a két szakasznyi muszka támadása elől kitért. Természetesen embereink előbújtak a fedezékekből, hogy méltóan fogadják a muszkákat. Ők azonban meggondolták a dolgot, elpucoltak dolguk végezetlenül. Holnap jöhetnek ismét, ha egy pár itt akarja hagyni a fogát. Ma is nyivákolt közülük néhány, bizonyára lövedékeink megcsiklandozták az oldalukat. Egyébként vén harcos létemre a sárga csőrű újonc hadapródjelöltekkel együtt iskolába kell járnom, harctéri tapasztalatokat hallgatni. Nemsokára négy hete, hogy farkasszemet nézek a muszkákkal, s engem akarnak az újoncokkal együtt iskolázni. Jól nézünk ki! No de: katona vagyok, tehát az előadót tisztelettel meghallgatom, egyrészt azért, mert századparancsnokom, vagyis tapasztalt katona és atyailag

oktat, másrészt hátha valami új dolgot tanulhatok mégis. Szeretnék mindenhez érteni.

Február 16.

Margittól kaptam egy lapot, amit a vonatból írt, miközben Munkácsra robogott. Tudatja, hogy kedves nagyanyám meghalt. Öregasszony volt, meghalhatott. Itt sokkal fiatalabbak halnak meg hirtelen-váratlan, s otthon az anyakönyvbe ezt írják be: „hősi halált halt".

Február 17.

Csönd van. A továbbképző előadásokra szorgalmasan járunk, de olyan dolgokat tanulunk, amiket már régóta tudunk.

Február 18.

Reggel fürdőbe ment az egész század. A 8. század helyettesített. A fürdés csudamód jólesett. Délután az orosz tüzérség eregetni kezdte a srapneleket meg a gránátokat az ezredparancsnokság épületére. Csinált egy kis oszolj-t. Pár ember megsebesült. Állásaink felé is jött néhány nehéz gránát. Egyik emberünk jobb karját leszakította.

Február 19.

Csönd van, nagyon is az.

Február 20.

Az ember szép lassan folytatja egyhangú munkáját. Állásainkat javítgatjuk.

Február 21.

Megszűnt a jó idő, farkasordító hidegre fordult. Lövészárkainkat telehordta a szél hóval. Embereink dermedten és szinte életunt arckifejezéssel teljesítik a szolgálatot. A lövészárkokban a közlekedés néha teljesen elakad. Arcomon megfagy a kicsorduló könnycsepp.

Február 22.

Az erős havazás némileg alábbhagyott. Kissé megnyugtató érzés az olyan kemény nap után. Állásaink újból visszaszerezték régi, megvívhatatlan erejüket.

Február 23.

Visszazökkentünk a régi kerékvágásba. Szorgalmasan dolgozunk. Este azonban újra havazni kezd. Rossz jel!

Február 24.

Elég hideg van. A hó is hull, bár nem állandóan. Este elkezdi táncát a hírhedt galíciai szélvihar, mely valahonnan Szibéria felől a nagy orosz pusztákon át vágtat idáig. De boldogok lehetnek édes Hazámban, hogy ezt a fenevadat felfogják a Kárpátok büszke ormai!

Február 25.

Odahaza azt mondanák, hogy „a kutyát sem való kivemi a házból" ilyen időben, de mi emberek vagyunk, így kint lehetünk. Ítéletidő! A velőkig ható hideg szél arcunkba vágja a borotvaélű, fagyott havat. Tábori őrseink és drótfigyelőink fázva fordulnak el a szél irányától, s

így az ellenséget nem figyelhetik. Ők is csak emberek! Tréfálkozva emlegetjük, hogy egyszer csak jön egy nagyszakállú kozák, és felkér bennünket: „Pane, pojme do Trembovli!" Drótakadályaink néhol csak 20 centiméterre állnak ki a hóból. Előttük természetesen aknamezőt rejt a hótakaró.

Február 26.

Éjjel és ma egész nap szabad vagyok. Milyen pazar dolog ez ilyen kritikus időben. Az idő még rettenetesebb, mint korábban. Telefonon már megfagyott honvédeket jeleznek. Meddig tart ez még? Embereink mind teljesen átázva, átfázva: mennének a gyengélkedőbe, de nem engedhetjük őket.

Február 27.

Tart az ítéletidő. Dühöng. Engem is kezd megviselni, de még bírom.

Február 28.

Kezdek belázasodni a megfázástól, de még szolgálatot teljesítek.

Február 29.

Lázam van, képtelen vagyok szolgálatot teljesíteni. Mások helyettesítenek. Egy pár aszpirint! Ettől agyonizzadtam.

Március 1.

Úgy látszik, a tegnapi aszpirin segített rajtam, mert a lázam csillapodott. Odakint a hóförgeteg is. Éppen ideje!

Március 2.

Már semmi bajom. Elmúlt a lázam. Sok munka van a nagy hótömeggel.

Március 3.

A 16-osoktól jön egy-egy szakasz segíteni a hóeltakarításban, mert a mi bakáink már nem bírnak dolgozni a kimerültségtől.

Március 4.

Még mindig kínlódunk a hóval, de már kezd látszani a munka eredménye. Az idő egészen megváltozott: szebb, csendesebb lett.

Március 5.

Csak most tudtam meg, hogy ma vasárnap van. Itt ugyanis nem lehet különbséget tenni a napok közt. Mindig dolgozunk. Szolgálatba járok megint, sőt leveleket is írok, ami a teljes javulást mutatja.

Március 6.

A Kotusovban hátramaradt egyetlen század ma megérkezett állásainkba. Az emberanyagban jócskán megfogyatkozott szakaszokat kiegészítettük. A 7. századhoz kaptunk egy hadapródjelöltet is.

Március 7.

A futóárokban és az első vonalban már rendesen járhatunk, de a drótakadályaink még mindig rendkívül gyengék. Tele vannak hóval,

ami még nem olvadt el. Sövényezünk és tisztogatjuk állásainkat. A munka szépen halad. Csak elolvadna már a hó. Igaz, akkor meg nyakig érő sár lesz.

Március 8.

Csend van. Munkálkodunk.

Március 9.

Olvadnak a hóhegyek. A drótakadályok lassan kiemelkednek a hóból, de sár, az van bőségesen.

Március 10.

Tüzérségünk több helyre belövi magát. A muszi hallgat.

Március 11., 12., 13.

Semmi különös.

Március 14.

Fürdőbe és moziba készülődünk. Tábori őrsünk reggel korán jött be, ezért kimentem, hogy visszatérítsem, de a muszi észrevett. Legalább három géppuskájuk lőtte állásainkat. A tábori őrssel együtt kénytelen voltam a drótakadályok közt lapulni vagy 10 percig. Aztán sikerült bemenekülni. Eléggé komisz érzés, mikor az ember feje felett vagy 10 centiméterre süvítenek el a golyók. Ezt próbálja ki valaki odahaza! A fürdőben alaposan megtisztálkodtunk. Gőzfürdő! Aztán a

mozi: egy valódi mozgóképszínház a front mögött, a lövészárkoktól két kilométernyire – és csak 10 fillérbe került. Hát nincs jó dolga a bakának?! Meglepetésemre a jó öreg Czeke Bandi a mozi direktora. Nagyon megörültem a viszontlátásnak, hiszen együtt szenvedtük végig a kiképzés komiszságait. Mozi, gőzfürdő a fronton! Nagy a sár körülöttünk, de vigasztalódunk, mert lent a völgyben a muszik még rosszabb helyzetben vannak.

Március 15.

Juhász alezredes úr előre bejelentett szemléjének napja. Állásainkat és csákóinkat fenyőgallyakkal díszítettük fel. Hadd lássák, hogy Március 15-e van! Jött az alezredes úr és semmivel nem volt megelégedve. Volt egy kis leszidás (nem akarom katonai „műszóval" kifejezni magamat – hátha még valaha lányok kezébe kerül ez az irkafirka).

Március 16.

Tovább túrjuk a sarat, birkózunk a hólével. Az éjjeli járőrözés alatt olyan szép össztüzet kaptam, hogy akár meg is dicsérhettem volna a muszkát érte. Jó robbanógolyóik vannak. Olyat szólnak, mintha egy rakás bojtár és alföldi csikós cserdítene karikás-ostorával.

Március 17.

Határvillongás az első szakasz és az 5. század közt. Nem akarták lebocsátani a vizet és a híg sarat. Szakaszparancsnokom böcsületesen összeveszett az 5. század parancsnokával, Hütner hadnaggyal, egy kisfiús gondolkodású fiatal gyerekkel. Hütner hadnagy talán tizenkilenc éves, ludovikás.

Március 18.

Reggeltől estig állásainkat tisztítottuk a sártól. Embereink bizony eléggé el vannak fáradva. De a munkának már látszani kezd az eredménye. Ha teljesen elkészülünk a tisztogatással, igyekszem kijárni majd nekik egy pihenőnapot. Egyiküket hasbalőtték a muszik. Ezért – ha lehet – kapnak még! Este újabb lövöldözés volt.

Március 19., 20., 21.

Nyakig érő sár. A csizmánkat kézzel kell kihúzni belőle, mert különben lejön a lábunkról.

Március 22.

Száradna a talaj, de az olvadó hóhegyekből folyik a víz mindenütt. Délután háromkor járőrben voltam, s két muszka hullára találtam. Valószínűleg a múltkori járőrből maradtak ott. Kapóra jöttek fedezéknek, mert össztüzünkre a muszik szépen válaszolgattak.

Március 23.

Ma két hónapja, hogy beléptem ide a lövészárokba s ezzel úgynevezett „kardos hadapródjelölt" lettem. Ezentúl már előléptethető vagyok hadapróddá. Bizony nem ártana már előrébb lépni a ranglétrán, hogy egy kis zsebpénzt tudjak gyűjteni. Most 9 koronát kapok 10 napra, s ebből nem sokat, sőt semmit sem lehet félretenni. Két hónap nem hosszú idő, de ilyen hózivataros időben éppenséggel nem is kevés. Nem szeretném még egyszer átélni ezt a pár hetet.

Március 24-30.

Tüzéreink gránátokkal dobálóznak.

Március 31.

Reggel halljuk, hogy a 16-osoknál tüzérségi megdolgozás után gyalogsági támadást indítanak a muszkák ellen. A muszkák figyelmét nekünk kellett lekötni egy aknavető működtetésével. A sötétség beállta után bombászaink kivittek egy aknavetőt. Minden lövés után bekapcsolták a fényszórókat. Az embereket berendeltük a barlangokba, nehogy a fényszóróra küldött orosz gránátok kárt tegyenek bennük vagy a fedezékben. A bombavető 8 órakor kezdett működni, aztán a fényszórók világítottak. A muszi rendes szokása szerint rájuk lőtt pár srapnelt, majdnem a nyakamba szórt egyet! Ez így ment vagy egy fél óráig. A barlang szájánál álltam, s diktáltam a „csomagok" becsapódását. Egy gránát a közvetlen közelünkben lévő géppuska-hangár egyik sarkába vágódott be és teleszórta a szemünket földdel. Nem lett volna kellemes élmény akár csak egyetlen lépéssel arrébb állni. A géppuska megsérült, két helyen is, de nem súlyosan. Mi egy óra alatt elvégeztük a feladatunkat, utána a tüzérségünk kezdett el dolgozni. Gyönyörűség volt nézni, amint a kis tábori ütegek össztüzeket és sortüzeket adtak le. Az öreg 15 centiméteresek is oda-odabőgtek. Csupa gránát. Nem lehetett kellemes a muszkáknak. Ez az isteni zene vagy két órán át tartott, aztán megszólaltak a muszka géppuskák, annak jeléül, hogy gyalogságunk megkezdte előnyomulását. Végül erőteljes „rajta!"-ordítás, s úgy látszik, sikerül a támadás. Az előretolt állást elérték majdnem veszteség nélkül, de tovább rendelték őket. Ez lett a vesztük. A támadás eredménye, illetve következménye: két század elfogott emberünk, egy század halott és sebesült, köztük két századparancsnok. A zsákmány pedig: egy aknavető, 17 puska és két fogoly. Ezt nevezzük háborúnak! Így járnának a muszkák is, ha támadnának.

Április 1.

Azt mondják, bolondok napja, de mi Hugó-napot tartunk. Kevés ilyen rokonszenves zsidó gyerekkel találkoztam eddig, mint amilyen a

mi Hugó szakaszparancsnok társunk. Különben ő vezetett be engem először a harctéri szolgálat titkaiba.

Április 2.

Újra névnap, a szakaszparancsnokom (Hornicsek Ferenc) névnapja. Lumpolás, már amennyire a helyzet megengedi.

Április 3.

Délig csönd és nyugalom. Délután nagy meglepetésemre hírül adják, hogy engem elvezényeltek az újonnan alakított 13. századhoz, amely valahol hátul, tartalékban van. Természetesen kapálóztam ellene, nem akartam elhagyni a vonalat. Én, aki mindig utáltam a dekkolást, menjek hátra?! Ez az egész különben onnan indult ki, hogy Juhász alezredes úrnak feltűnt arcom vékonysága, s így akart egy kis pihenőhöz juttatni. Elbúcsúztam a régi bajtársaktól, és fájó szívvel elindultam az új otthon és környezet felé.

Április 4.

Első éj és első nap a tartalék állásban. Éjjel semmi szolgálat, alhat az ember kedvére, nappal sütkérezhet a jó áprilisi napon. Előttünk a hírhedt Strypa folyó csobog, mellettünk saját tüzérségünk dörög, csattog. Néha elsuhog egy-egy gyalogsági lövedék is, jelezve, hogy háború van. Egy szakaszt kaptam, valami 24 embert. Követ fejtünk, utat burkolunk vele. Vén harcos létemre útjavító lettem! Itt találkoztam Ortutay Jancsival, a régi Tutikával, ő is tartalékban van.

1916. június 10.

A kotusovi erdőben lebzselek. Visszavonultunk a Strypa vonalára. A „Fort-Baltint" át kellett engednünk önként a muszkáknak, mert délre áttörték a 12. hadosztályt, s ki kellett egyenesíteni a frontot. A harci helyzet teljesen tisztázódott. Most fél négyet mutat az óra. Kattognak a géppuskák, robbannak a srapnelek, és mellettünk egy tábori üteg pöfögi a lövedékeket...

Századparancsnokom utolsó írásbeli parancsa, melyet a kotusovi erdőben kaptam, mint a századparancsnok helyettese: „Tábori Postai Levelezőlap. Cím: Répay Jenő hadapród. Répay! Gnilowodyra. 1916. június 10. Nagy főhadnagy".

...Nagy főhadnagy, századparancsnokom 1916. június 13-án elesett Bobulincénél...

Második rész

FOGSÁGBAN

Chabarovsk, 1918. nyara

Délutánonként, amikor a kórházi csönd kimondhatatlan szomorúsággal tölt el, de megpróbálom lerázni a gondolatnélküliség nyomasztó hangulatát, gyakran eszembe jut kis otthonunk. Otthon! De sokszor emlegetjük szomorú, reménykedő hangon, és hányszor még a körvonala is elmosódott emlékeinkben, amikor az önfenntartás ösztöne vívta kérlelhetetlen harcát a sorssal! Aztán újra felbukkant, de már halványabban, színtelenebben. Féltettük, nehogy a világháború vihara elsodorja, máskor erősen hittük, hogy megmarad nekünk. Néha közeledni véltük a viszontlátás örömös percét, s olykor idegeink pattanásig megfeszültek a várakozásban. Múltak a napok. Új vihar, új fordulat, s reményeink szertefoszlottak. Fáradtság testben és lélekben csüggedés. Hová menekülhettünk volna az idegölő, agybontó állapotból? Hévvel vetettük magunkat a tanulásra, más szórakozási lehetőséget is kerestünk, de lelkünket állandóan mardosta a honvágy. Ilyen a fogság: a rossz táplálkozás, a zsúfolt szobák elhasznált levegője, a kemény hideg majdnem mindenkit letört. Engem is, ezért vagyok most kórházban, s csak irigyelhetem azokat a keveseket, akik jobban bírják a fogságot. Közben végiggondolom az utóbbi két esztendő eseményeit, s próbálom papírra vetni azokat. Nem tudhatom, mi lesz velem, merre sodor a sors szeszélye, s hogy egyszer legalább megláthatom-e rózsával befuttatott kis házunk ajtaját... Csak abban bízhatok, hogy ha én nem is, feljegyzéseim talán eljutnak szeretteimhez!

1916. június 13.

Fogságbaesésem napja. Az utolsó harctéri nap borzalmai: haldoklók nyögése és ordítása, szüntelen puskaropogás, ágyúdörgés, kiömlő vér. Maga a fogságba jutás pillanatok műve: hátunk mögött, a magas gabonában tányérsapkás oroszok tűnnek fel, s az erkölcsileg megrendült, töltényeit rég kilőtt tömeg magával ragad, visz a hadifogságba. Két lehetőség közül választhatok: a bizonytalan fogság vagy a biztos halál. Mindenki ember, senki sem hős vértanú. Beletörődöm a fogságba, de elfásultan. Halottakon, nyöszörgő sebesülteken át, égő-omladozó házak között hajtanak bennünket az oroszok. Tüdőm zihál, szívem elszorul, s nem bírom tovább a rohanást. Egyszerre vesz rajtam erőt a düh, a fájdalom és a szégyen. keresem a halált: mindenre elszántan, szándékosan lassú léptekkel cammogok tüzérségünk srapneltüzében. Nézem az orosz tartalékcsapatok felfejlődését, aztán az ijedt arcokat, az újabb sebesülteket. Kikerülvén a tűzkörletből, embereink gyülekezni kezdenek. Szakaszparancsnok társaim elpusztultak: az emberek elbeszélése szerint egyiket srapnel, a másikat puskagolyó ölte meg. Szegény Nagy Laci bácsit, a századparancsnokomat is ott látták a halottak közt. Belesajdul a lelkem: vajon nem lett volna-e jobb nekem is ott feküdnöm csendes-mozdulatlanul az elesettek között, megtört szemekkel, egyszerű-szép halállal végezve be életemet?! De mit tehetek a sors ellen, mely életre, további szenvedésre ítélt! A nagyköpenyt már leráncigálták rólam, csak a hátizsák maradt rajtam a hazai kispárnával. Forró júniusi nap. Pünkösd harmadik napja. Az ég alján sötét zivatarfelhők, szemben velünk az úton orosz lovasság jelenik meg. Mintha versenyeznének, gyorsan közelednek. Ömlik a zápor, vékony kiskabátomban vacognom kell. Tenyérnyi száraz hely nem marad rajtam. Megyünk tovább, Laskovcén végre behajtanak egy kastély udvarára, ahol már zászlóaljnyi hadifogoly áll százas csoportokban. Nem maradunk itt, megszámolnak és máris tovább indítanak bennünket. Sáros, gidres-gödrös az út. Közben eső és hideg szél veri a hátunkat. Meggémberedett tagokkal, holtfáradtan érkezünk a legközelebbi faluba, ahol magas deszkakerítéssel körülvett udvarra terelnek be az oroszok. Itt kellett éjszakáznunk. Ez lett életem legkellemetlenebb éj-

szakája: sehol egy többé-kevésbé száraz hely, ahova ledőlhettem volna. Sár és víz mindenütt. Itt próbáltam ki, hogyan lehet állva aludni. Talán csak a betegségtől való félelem tartotta bennem a lelket. Hogy fellélegzett mindenki, amikor feljött a nap, s meleg sugarai szárítani kezdték átázott ruházatunkat! Éhesen, fáradtan indítottak ismét útnak. Hosszú gyaloglás volt. Itt-ott megszánt bennünket a galíciai nép, kaptunk tőlük fehér kenyeret, néha szalonnát. Vettünk eleséget pénzért is. Mindenütt orosz katonaság, nyüzsgés, mozgás. A falvak népe fásult, szinte életunt arccal bámult bennünket: lerítt róluk, hogy unják az orosz uralmat. Husziatinnál átléptük a határt képező kis folyót. Az innenső oldalon még állt az osztrák őrház, a másikon az orosz. Akár békeidőben. Itt, orosz földön szálltunk először vonatra, de forgalmi akadály miatt később szekereken folytattuk utunkat. Aztán ismét vonatra szálltunk, s irány Kiev. Közben a tájat figyeltem. Alig láttam az itteninél termékenyebb vidéket. Magasra fejlődött tengeri, búza és rozs, a földeken szorgos nép. És a láthatáron feltűnt az ukrajnisták fő fészke, a soktemplomú Kiev. De akkor már tíz napja voltunk úton.

1916. június 23.

A Dnyeper hídjáról mesés kilátás nyílt a városra. A szebb középületek, terek, utcák, a folyón úszó gőzhajók tisztán kivehetők voltak. De nincs megállás, Kievet magunk mögött hagyjuk.

1916. június 24.

Megérkeztünk a darnicai hadifogoly-gyűjtőtáborba. Körül erdő, a sok barakk közt nyüzsgő foglyok. Minket betereltek az egyik barakkba, amelyben már volt néhány tiszt. Piszkos szalmazsákon, de itt végre kipihenhettük magunkat. Három napig rostokoltunk itt. Ezalatt láthattam, hadseregünk szláv elemeit, hogyan igyekeztek becsalni – pénzzel, agitációval, jó ruházattal és ételekkel – a szerb hadseregbe. Voltak, akik bedőltek a szép ígéreteknek, de úgy láttam, a többség

örült, hogy egyszer már megmenthette az életét s nem állt kötélnek. Az egyik éjszakán megérkezett a volt önkéntes társaim közül Dercsényi Pista és Kovách Marci. Aztán bevagonírozták. Az indulásra készen álló vonat előtt még egyszer elvonultattak egy átpártolt emberekből kialakított századot. Kihívóan ordították: „Zsivió kral Petár!".[1] Engem nem érdekelt.

1916. június 30.

Megérkeztünk Moszkvába. A Kreml aranyozott kupolái messziről csillognak felénk. Kellemes meglepetés: az amerikai Vöröskereszttől kaptunk fejenként 40 rubelt, fehérneműt és egy vászonnadrágot.

Ivanovo – Voznesensk, 1916. július 3. – szeptember 10.

Oly sok éhezés, álmatlan éjszakázás, fázás után szinte megkönnyebbülve sóhajtottunk fel, amikor Ivanovo fabódéi között megállhattunk. Szemetelt az eső. Az utcákon sár, piszok. Úgy néztünk ki, mint hajléktalan, ázott koldusok; szinte beleillettünk a környezetbe. Nyakunkban tarisznya, kezünkben kopott görbebot. Az ablakból itt-ott szelíd arcú mamák néztek ki ránk, s talán fogságba jutott férjeikre és fiaikra gondoltak. Csinos kétkerekű kocsikban néha elegáns hölgyek robogtak el mellettünk. Minket azonban már csak az foglalkoztatott, hol fogjuk kipihenni hányattatásunk fáradalmait. Hosszan kanyarogtunk az utcákon, dombnak föl, aztán le, árubódék (lávkák), kutak és faházak közt, míg végre egy kis földszintes faház kapujánál megállítottak bennünket. A fareteszt félretolták, s mi beléptünk az udvarra. Szinte félve néztünk körül. Kerekeskút és egy csonka bokor díszelgett az udvaron. Néhány invalidus néni végignézte bevonulásunkat. Ők már túl voltak az igazi megpróbáltatásokon, várták hazaszállításukat. Azzal vigasztaltak bennünket, hogy ők már szenvedtek, s mások is azt

[1] „Éljen Petár király!"

teszik. Eszembe jutott a régi jelmondat diákkoromból: „Solamen miseris socios habuisset malorum" (a szerencsétleneknek az a vigaszuk, hogy mások is szenvednek). Kicsi volt a helyiség, összepréselődtünk. Azt hiszem, a heringeknek irigylésre méltóbb helyük lehetett a hordóban – hozzánk képest. Sokunknak csak a priccsek alatt jutott hely. Pár napig mindenki szomorú és levert, aztán lassan fölengedni látszik a nyomott hangulat. Még dalolunk is. A harctéri eseményeket humorral tarkítva elevenítjük fel. Gyomrunk vitézül állja a 10-15 éves szakácsiskola-növendékek főztjét, de később megunjuk s magunk kezdünk főzni. Micsoda „főzés" volt az eleinte! Ha anyáink látták volna, bizony nem tudták volna, nevessenek vagy sírjanak-e. Eleinte sok-sok hamisleves, a leglehetetlenebb főzelékek, később túróscsusza, sőt rántott borjú is került az asztalra. Ó, dehogy asztalra: priccset akartam írni. Ez a priccs mindenre szolgál. Éjjel ágy, reggel tisztálkodási hely – ha úgy tetszik: mosdó! –, majd gyúrótábla, sakktábla és kártyaasztal. Ismerkedünk a szomszédokkal. természetesen először a szebbik nemmel. A hátsó kerítésen át szerelmi levelezés indul egy „színésznővel". Szemben velünk egy „csájás" lakik. Fenemód rút, pápaszemes lánya van, de a barátnői annál csinosabbak, s ami a fő, mióta felfedeztek bennünket, gyakran látogatják a „pápaszemes" kígyót. Az orosz nők eléggé csinosan öltözködnek, akad köztük szép teremtés. A férfiak azonban sokat tanulhatnának tőlünk. Kék tányérsapkában, nadrág fölé húzott ingben, mely bőrövvel vagy színes szalaggal van a derekukhoz szorítva, no meg sötét nadrágjukban nem éppen civilizált formát nyújtanak.

A román hadüzenet miatt sokat aggódtunk. De ahogy a románok mindinkább kifelé szorultak Erdélyből, megnyugodtunk. Azért szerettünk volna otthon lenni és a „rumunyokat" puskázni.

Életünk egyébként nagyon csendesen telt. Ha elfogyott a pénzünk egy „bulkival"[1] is beértük. Ruháinkat magunk mostuk és foltoztuk. Ha elfogyott a tüzelő, leszedtük a kerítést vagy a szomszéd ház oldalát. Megtanultuk, hogyan lehet a semmiből valamit csinálni. A robinsoni élet többé nem tűnt lehetetlennek. Megfigyeltem, hogy az

[1] Bulka – fehér cipó

az esti szürkület és a hajnali derengés szinte egymáshoz kapcsolódik, s mintha az éjszaka sötétje kimaradt volna. Ez különös volt, de megszoktam. Moszkva fölött, Riga magasságában voltunk, az északi fény hatáskörében. Esti 11 órakor még olyan világos volt, hogy olvasni lehetett.

Aztán elmúltak a szép meleg napok, ködös őszi idő nehezedett ránk. Táborparancsnokunk, egy „praporscsik"[1] szeptember elején kijelentette, hogy visznek bennünket Szibériába. Ez a hír nagy izgalmat keltett. Mindenki mosott, varrt, ládát vagy utazókosarat szerzett be, csomagolt. Takarókat is veszünk, szeretnénk szőrmebundát és kucsmát is, de ehhez nincs pénze senkinek. Pedig Szibéria „vár" ránk – és már itt is hideg van. Otthon csak rémes dolgokat hallottunk Szibériáról, a rablógyilkosok és száműzöttek hazájának tekintettük. A rettenetes hóviharoktól előre fáztunk, de ez nem vette el kedvünket az úttól, hiszen mégiscsak fiatalok, tehát kalandvágyók voltunk. Annyira beleéltük magunkat az utazásba, hogy az indulás napjának elhalasztása egészen lehangolt bennünket.

A szibériai utazás, 1916. szeptember 10. – október 13.

Szeptember 13-án indultunk neki a több mint egyhónapos útnak. De sokszor elátkoztuk azt a napot, amikor útnak indítottak bennünket! Vonatunk eleinte termékeny, kissé dombos vidéken haladt, néhol erdők között. Falvakat eléggé sűrűn láttunk, s itt-ott szélmalmokat. Alattuk pásztorgyerekek játszadoztak. A települések faházai, omladozó istállói nem mutatták azt a jólétet, amire a termékeny talajból következtetni lehetett volna. A szegényes külsejű házak közül élesen, szinte kiabálva emelkedtek ki a templomok aranyozott kupolái. Mellettük az egyedüli kőház: a paplak. A pópák zsíros-szürke reverendái, vállig érő haja és hosszú szakálla csak utálatot váltott ki bennünk. Híveikkel ezek a pópák nagyon magasról beszélhettek. Különben az itteni nép már nem a szorgalmas ukrajnai, hanem a lassú, bivaly-ter-

[1] Praporscsik – zászlós

mészetű fehérorosz. Sok helyen a mi fogságba esett katonáinkat dolgoztatták. Ezek jórészt szláv nemzetiségűek voltak. Az orosz nép piszkos hétköznapi ruházata, otromba csizmái és az elmaradhatatlan kék tányérsapkák sokasága egyenesen lehangoló látvány. A városlakók közt is csak a nők öltözködnek európaiasan.

1916. szeptember 14-én Szamaránál átmentünk a Volgán. A felkelő nap sugarai szépen játszadoztak a hűs reggeli széltől felborzolt habokon, s arannyá varázsolták a folyón lassan tovaúszó hajók rézkorlátait. A kikötő és maga a város élénksége a magas vasúti töltésről és a gyönyörű vashídról mesésen szép látványt nyújtott.

Vonatunk tovább robogott, s mire kitöröltük szemünkből az álmot, ismét alacsony dombokkal változatos, termékeny vidéken haladtunk. Mindenütt szántóföld, legelő, itt-ott facsoportok, nagyobb erdők, közelükben szerényen meglapulva egy-egy kis falu megviselt háztetői, fényes templomtornyok.

Már annyira megszoktuk a vonat zörgését, hintázását, hogy csak menet közben tudunk aludni; ha a vonat megáll, mindjárt felébredünk. Egyszer csak arra ébredünk, hogy vonatunk Ufán vesztegel. A szomszéd „marhakocsiból" jelenti egyik társunk, hogy öltözzünk fel, mert Pálffy grófnő van itt, pénzt is hozott! Természetesen rossz tréfának vettük a hírt, s annak hozóját kidobtuk. Ám a magas rakodóról egy magas termetű, utazóruhás nő lépett be a kocsinkba, s csengő magyar szóval jó reggelt kívánt. Nem tudom visszaidézni azt a hangulatot, amit az oly régóta első magyar női hang gyakorolt ránk. A grófnő mindünkhöz szólt pár szíves szót. Elmondta, mennyi nehézsége volt az orosz parancsnokságokkal, hogy hozott pénzt (sajnos keveset), ruhaneműt és más apróságokat, s azokat mindjárt szét is fogják osztani közöttünk. És tényleg. kaptunk egy-egy pokrócot, egy-egy nagy dobozt, tele mindenféle aprósággal: szvetter, papucs, fésű, tű, tányér, harisnyák, kesztyű, stb. Egyszeriben gazdag embereknek kezdtük magunkat érezni!

Aztán folytattuk utunkat Ázsia felé. Már feltűntek az Ural első hegyvonulatai, s nemsokára teljes őszi színpompájában tárult elénk az Európa és Ázsia földrajzi határán húzódó hegység. Szemünk nem bírt eltelni a vidék szépségével. Erdőkkel borított középnagyságú hegyek;

a fák leveleit a korai dér mesteri ecsetvonásai néhol a vörös minden változatával, a citrom- és narancssárga élénk színeivel tarkították, máshol a haragoszöldet törte át a nyírfák törzsének fehérsége és a vörösfenyők világoszöld tűlevélzete. Balról, az égbe nyúló barna sziklafalon megtört a vonat kerekeinek csattogása, amit a hegyoldalak sokszorosan visszhangoztak. Jobbról sebes kis folyó mosta a sziklák lábát, medre hol kiszélesedett, hol összeszűkült. Vizében nagy, zöld mohával benőtt sziklatömböket láttam, s ezek a tündérmeséket juttatták eszembe. Hogy a csodás látvány teljes legyen, az egyik sziklás csúcsról sas emelkedett a levegőbe és méltóságteljes lassúsággal úszott el fölöttünk az apró, fehér felhőkkel tarkított azúrkék égbolton.

A festői táj tovatűnt. A hegyek egyre alacsonyabbak, végül elenyésznek. Az utolsó európai város Cseljabinszk. Ezt elhagyva már Nyugat-Szibéria síkságán halad vonatunk. Sajátságos vidék. A szántóföldek szabálytalan alakú tábláit nyírfaerdőcskék veszik körül. A szántók közepén néhol kisebb facsoportok, melyeket a tulajdonos vagy lustaságból nem irtott ki, vagy fölöslegesnek tartotta kiirtásukat, hiszen szántóterület amúgy is volt elég. A vidék egyébként egyhangú, unalmas. Fogolytársaim tarokkoznak, így ütik agyon az időt. Engem eleinte nem érdekelt ez a játék, de később magam is belemerültem, s mire szibériai utazásunknak a végére értünk, egészen jó tarokkozó lettem. Közben kisebb-nagyobb folyókon haladtunk át, találkoztunk kirgizekkel, később kínai munkáscsoporttal. Felébredt érdeklődésünk az egyes mongol fajok iránt, s mindenütt „rokonokat" kerestünk. Némely törzs nyelvében, különösen a mordvinokéban tényleg találtunk rokon hangzású, sőt a miénkhez teljesen hasonló szavakat: keze, file, szeme, menye, stb, vagyis főként az emberi testrészek elnevezésére vonatkozó kifejezéseket.

Szeptember 20-án elértük Omszkot. Éjnek idején kiszállítottak a vonatból orvosi vizsgálatra, hogy reggel tovább utazhassunk. Csoportokba verődve mentünk a közeli orvosi rendelőbe, ahol mindenkinek hőmérőt dugtak a hóna alá. Akit lázasnak találtak, rögtön ott is marasztalták. A vizsgálat után jött az orosz orvos és udvariasan kérdezte, hogy két úr (közülünk) nem felejtette-e a hóna alatt álmában a hőmérőt, merthogy kettő elveszett. Ez meglepett. Sok mindent megtapasz-

taltunk már, a legszélsőségesebb bajtársiatlanságtól az aljas önzésen át a gyűlölködésig és a vasúti vendéglőkben fizetetlenül hagyott számlákig, de hogy bárki közülünk ránézésre majdnemhogy hasznavehetetlennek tűnő hőmérő ellopására vetemedjen, arra nem számítottunk. Igazán szégyellhettük, hogy osztrák-magyar tisztek és tisztjelöltek mindenféle tárgyakat lopkodtak össze – akár a szarkák – s ezzel tönkretették a hadsereg és az ország jó hírét. Szomorú közmondásként ismételgettük: „a becsület és a bajtársiasság elveszett Rohatinnál". Nem vehettük rossz néven, ha egyik-másik állomáson nem akartak beengedni bennünket az étterembe. A vendéglősök nemcsak kifizetetlen számlákkal, hanem evőeszközökkel, poharakkal és tányérokkal is ráfizettek az osztrák-magyar tisztek vendégül látására. Lehetséges, hogy ezek a tisztek hibás nevelésben részesültek annak idején? Vagy azt gondolták, hogy az orosz nép megátalkodott ellenség, amelynek minden lehetséges módon kárt kell okozni? Meglehet, valóban ezt gondolták, elfeledkezve arról, hogy a művelt emberre jellemző etikus magatartás nem csupán saját országuk határain belül, hanem azon kívül is kötelező, sőt! Ha a tisztikar ilyesmire vetemedik, hogy fogja a többi hadifogoly megszokni az otthoni rendet és erkölcsöket, hiszen nekik jóval több alkalom kínálkozik az enyém-tiéd fogalmak közötti különbség elfeledésére?!

Ha már itt tartok, megemlíthetem a másik két hasonló jellemvonást: az önzés és a bajtársiatlanság igazi „virágait". Embereink egy csoportját fogságba kerülésükkor ugyanazon házba kísérték az oroszok, vagyis a tiszteket és az önkénteseket együtt. Fáradtak és bőrig ázottak voltak mindannyian. Igyekeztek minél előbb ledőlni, s ekkor egy főhadnagy (sajnos , honvéd volt az istenadta), felszólította az önkénteseket és a hadapródjelölteket, hogy hagyják el a szobát, mert ők nem tisztek, nem lehetnek együtt a tisztekkel. A felszólításnak természetesen senki sem tett eleget, így épületes szóváltás kerekedett az ostoba felszólításból. Egy másik eset. Ivanovóban nyolcan laktunk egy kisebb szobában, mindannyian hadapródok. Egy nagyobb takarítás alkalmával bejött egy zászlós, s azt mondta „atyai" hangon, hogy kár fáradnunk, mert ők úgyis ide akarnak költözni, mert ők a rangidősebbek, joguk van hozzá. Persze, a zászlós „urat" – aki egyébként önkén-

tes társunk, s nekem mellékesen az osztálytársam volt – egyszerűen levegőnek néztük.

A hosszú szibériai utazás alatt az önzés „mintapéldányait" bőven tapasztalhattuk. Önzetlenség csak egyes „családokon" belül volt, s itt annál erősebben kapcsolta össze a bajtársakat. A másutt tapasztalható sajnálatos helyzetnek az lett a következménye, hogy a rangidős tisztek magatartásukkal kiölték – legalábbis bizonyos mértékig – a disciplina[1] érzését az alacsonyabb rangúakból, s így nem ritkán az ököljog érvényesült. Különben az alacsonyabb rangúak éhen halhattak volna.

Omszkban végül is megkerült a két hőmérő. Az egyik tolvaj öngyilkossági szándékkal a vonat kerekei alá feküdt...

Aznap délelőtt bementem a városba, s amikor öt nagy kenyérrel, sok kolbásszal és más ennivalóval visszatértem, családom vagonban maradt tagjai egy jó, fekete német köpenyeggel leptek meg. Jókor jött, mert az éjszakák egyre hűvösebbé váltak, s az én köpönyegem még Bobulincénél valamelyik muszka kezében maradt.

További nagyobb szibériai városok – Krasznojarszk, Irkutszk – után, október 2-án elérkeztünk a Bajkál-tóhoz. Itt a levegő sokkal élesebb, mint eddig volt, a légáramlat is más irányú. Éjjel közvetlen a tó partján vonatoztunk. A tó hullámai vadul csapkodták a pályatestet, szinte félelmetes érzés volt hallgatni az éj sötétjében. Számtalan alagúton haladtunk át. Sokan egész éjjel virrasztottak, s számlálták az alagutakat. Alig kezdett hajnalodni, máris talpon volt mindenki és gyönyörködött az eléje táruló pazar képben. A Bajkál kék hullámai felett szürke sirályok surrantak. A tó túlsó partján álló hegyek, amelyeknek lábánál tegnap haladtunk el, elmosódottan látszottak. A vízen lassú méltósággal úszott két hajó. A csaknem kopár hegyeket imittamott vörösfenyők fedték.

Bajkál-kavicsokkal a zsebünkben hagytuk el a tavat. Az út továbbra is hegyes vidéken vitt. Érdekes erdőgazdálkodást végeznek itt. A szép fenyőerdők mindenütt az égés nyomait viselték magukon. Közvetlen a vasúti töltés mellett félig elüszkösödött vörösfenyő-csonkok

[1] Disciplina – fegyelem

meredeztek az ég felé, beljebb egymásra dőlt fatörzsek, mintha a természet maga gondoskodna a fiatalabb fák részére termőterületről. Néhol még füstölgő erdőket láttunk. Lehet, hogy a mozdony szikrája gyújtja fel az erdőt, ám az is elképzelhető, hogy az ott lakó emberek. Van erdejük bőven, hiszen pár kilométerre már a szibériai őserdők sűrűsödnek a maguk teljes pompájában.

Csitánál lekanyarodtunk a mandzsúriai vasútvonalra. Itt sziklákba robbantott pályán haladtunk tovább. Kínai munkások dolgoztak a másik vágány építésén, meglassítva előrehaladásunkat. Az egész táj rozsdavörös, tehát a talaj tetemes mennyiségű vasat tartalmazhat. Alaposan megbámultunk egy tevekaravánt, mely az esti félhomályban egy dombháton vonult el.

A Nagy-Chingan hegységben a vasútépítés igazi remekét láttuk. Alighogy elhagytuk a Góbi-sivataghoz tartozó kietlen homokbuckákat, a mocsarakat, bennük a rengeteg víziszárnyast, máris kapaszkodni kezdtünk – először kígyóvonalban – a Chinganra. A vasúti töltést hol magunk alatt, hol a fejünk fölött láttuk. Tulajdonképpen nem tudtuk, hol voltunk azelőtt, s hová megyünk ezután. Csak a hegység tetején tárult elénk az emelkedő vasúti pálya művészi kivitelének panorámája. Egy ideig a hegytetőn haladtunk, azután alagúton keresztül egy völgykatlanba jutottunk. Az alagút kijáratánál vasúti megálló volt, itt a vonatunk pár órát elidőzött, s így módunkban volt alaposabban szemügyre venni a vidéket. A völgy túlsó oldalán tehervonat vesztegelt, arra várva, hogy a mi szerelvényünk utat adjon neki. Elindultunk lefelé a lejtőn. A mozdony és külön-külön mindegyik teherkocsi fékre volt állítva, mégis nagy sebességgel robogtunk. A pálya szabályos hurkot írt le, aztán egy viadukt alatt végre laposabb vidékre érkeztünk. Ez már a mandzsúriai síkság volt.

Mandzsúria egészen más képet nyújtott, mint az oroszországi tájak. Gondosan, szint kerti műveléssel kezelt földek, kisebb települések, szorgalmasan dolgozgató kínai-forma nép. Kis házaik mellett mindenütt karóra aggatott dohánycsomók, tengericsövek, egyéb termékek. A pálya mentén, a nádasokban több helyütt vad fácánok szaladgáltak. Az állomások, őrhelyek, hidak tábori erődítménnyé voltak alakítva, de élet alig látszott bennük. Úgy tűnt, az oroszok nem tarta-

nak a kínaiak betörésétől, a hadüzenet ellenére sem. Ugyanakkor errefelé sokat hallottunk a kínaiak vagy csunguzok okozta mészárlásokról. Valószínű, hogy az oroszok már békeidőben is nehezen tudták megtartani ezt a területet, amelynek bérleti határideje ottjártunkkor már vagy öt hónapja lejárt.

Mandzsúriára egyébként úgy fogunk visszaemlékezni, mint igazi Kánaánra. Mindent és rendkívül olcsón megvásárolhattunk: sültet, tésztafélét, gyümölcsöt, stb. A sebtében összevásárolt szeszes italok hatása néhány bajtársunkon hamar megmutatkozott.

Cicikaron, az egyik nagyobb mandzsúriai városon – sajnos – éjjel haladtunk át, október 7-én, és így vajmi keveset láthattunk belőle. Charbint ellenben, a másik nagy várost annál inkább megbámulhattuk. Az állomás és a környező házak sárkánydísze újdonság volt számunkra. Rendesen a házak oromzatát díszítették a sárkányalakok. A sárkány feje a ház egyik végéről vigyorgott ránk, míg a másik végén a farka csüngött le. Maga a sárkány általában sárga vagy piros színnel festve. Nem tűntek ijesztőnek számunkra, mosolyogtuk őket. Ezeknél a jámbor cserépjószágoknál különb szörnyűségeket láttunk annak idején a harctéren!

Charbinban csatlakozik a mugdeni keskenyvágányú vasút a fővonalhoz. Csinos, miniatűr kínai díszítésű személyszállító kocsik vesztegelnek az állomáson. Mandzsúriában mindenütt és mindenen sárkánydíszt látni. A mandzsuk talán aludni sem tudnak, ha a hálóingükön nincs sárkánydísz kivarrva. Ha már a cigarettapapírjaikon is azt látni, feltételezhető, hogy a toalettpapíron is ez van, sárkány-istenük nagyobb dicsőségére.

Nikolszk-Uszurinszknél ismét orosz földre jutottunk. Innen utunk északnak, kevésbé változatos vidéken Chabarovsk felé vezetett ismét. Bikinbe érkezve – távirati parancsra – vissza kellett fordulnunk, mert a Nikolszk és Vladivosztok közötti Razdolnojébe irányítottak.

Útban Razdolnoje felé a vasúti kocsik oldalát a mocsarak felgyújtott száraz növényzetének lángjai nyaldosták. Lelógatott lábunkat sürgősen biztonságba kellett helyezni, különben azok is lángra kaptak volna. Úgy látszik, az itteni lakosság az avar felgyújtásával igyekszik az ott tenyésző szúnyogokat kiirtani, így védekezik a malária ellen.

Október 13-án érkeztünk meg Razdolnojébe. Lám, Fortuna istenasszony szeszélyéből a sárgolyó egyik feléről a másikra. Megérkezésünk napja új korszak kezdetét jelentette fogolyéletünknek. Razdolnoje tulajdonképpen egy kis község a Nikolszk-Uszurinszk és Vladivosztok közötti vasút mentén, számos kaszárnyaépülettel, amelyekben béke idején egy teljes hadosztály állomásozott, a tüzérséget és a lovasságot is beleértve. Ide telepedett le néhány élelmes kínai kereskedő a családjával. A katonák számára szép templomot is építettek, s az orosz gyerekeknek iskolát. Természetesen postára is szükségük volt, no meg vasútállomásra. Így lett a tisztán katonai településből – amely Vladivosztok biztosítását szolgálta – szabályos község.

Igencsak meglepődtünk, amikor a faluban járva a kínai kereskedők magyarul kívántak jó reggelt! A már itt lévő hadifoglyoktól eléggé tűrhetően megtanulták nyelvünket, s tudásukat tisztességes igyekezettel kamatoztatták üzletkötéseik alkalmával.

Egyelőre egy régi kaszárnyában helyeztek el bennünket. Ismét találkoztunk a jól ismert, emeletes priccsel. Három hétig maradtunk itt, amíg a régi tiszti hadifogolytábor melletti kaszárnyaépületet berendezték számunkra. Ezalatt a három hét alatt bejártunk a tiszti táborba étkezni. Itt ettünk hosszú idő óta először rendesen megterített asztalnál, felszolgálás mellett. A rend és a tisztaság talán az ételeknél is jobban esett, habár az utazás alatt kiéhezett és elcsigázott szervezet sok táplálékot kívánt. November 5-én beköltöztünk új „lakásunkba". Egy vaságy és fél éjjeliszekrény használati jogát kapta mindenki. A régi táborban az 1914-15-ben foglyul esett tisztek voltak elszállásolva, akik még mindig a közös hadsereg szellemében, a rideg békebeli katonai fegyelem alatt éltek. A magyar nyelvet nagyon szűk körben, csak magánbeszélgetések alkalmával használták. Néhány derekabb magyar fiú próbálkozott ugyan egyenjogúsítani a magyart a német nyelvvel, de ez csak a mi megérkezésünk után sikerült, mivel mi jórészt honvédek voltunk, s a közösök közt is sok jó magyar és székely fiú volt. Új eszméket, új szokásokat, szabadabb gondolkodásmódot hoztunk magunkkal, s ezzel átalakítottuk az unalmassá vált régit. Átvettük ugyan a régiektől a sok hónapon át bevált berendezkedési módot, de ők meg a mi elevenségünktől éledtek szinte teljesen újjá.

Átestünk a berendezkedés kezdeti nehézségein. Kialakultak a „boxok", létrejöttek a családok. Havonta megkaptuk a tiszteknek járó 50 rubelt, amiből az itteni olcsóság mellett rendesen élhettünk.

Megszervezték a magyar hadifoglyok színházát is, mely fantáziadús előadásaival elfeledtette velünk, hogy távol vagyunk a hazánktól, s hogy foglyok vagyunk.

Karácsonykor szépen feldíszített karácsonyfa alatt dús lakomát tartottunk. Régi emlékek felidézésével igyekeztünk feledtetni a közelmúltat, de valahogy nem ment, folyton a rideg valóságnál kötöttünk ki.

Földünk az égi pályán befutott néhány hónapi utat. Elmúlt a tél, felengedett a hótakaró, felpattantak a folyók jégpáncéljai, a természet zöldbe öltözött. A tábor képe is megváltozott. Ahol azelőtt hótorlaszokat épített a vad szibériai szél, a hadifogoly gyönyörű virágoskertet varázsolt. Másutt, ahol korábban szemét, piszok és ócska felszerelések roncsai hevertek, ott most ugró- és futópályák szabályos alakjai rajzolódtak ki. Voltak futball-, tenisz-, kugli- és krokettpályák is. Még az idősebbek is nagy hévvel vetették bele magukat a különféle sportokba. Magam is eléggé ügyesen kezeltem már a teniszütőt, emellett futballoztam, és ököllabdában (röplabda) is vitézkedtem.

Legnagyobb örömünk azonban mégis a virágoskert volt. Előbb a földfoglalásért folyó harcot kellett megvívnunk, ezután következett a talaj felásása, az ágyások elkészítése, a virágmagvak elvetése és a filagória összetákolása. Minden reggel lestük a növények kibúvását, fejlődését, bimbózását, kivirágzását. Szinte beborította a kertet a sok viola, petúnia, rezeda, bőségesen ontva illatukat a forró napsugár elől a lugasba menekülő családunk és jóbarátaink elé. Kik is voltunk ottan?: Komáromy László joghallgató, Dercsényi István joghallgató, Józsa Domokos érettségizett székely, Dobai Ákos tanító, Weisz Lajos műegyetemi hallgató, Kovách Marcell joghallgató, Antal Vilmos ref. teológus, Zsombor Miklós joghallgató, Csaba Alajos tanító, Knapp János tanárjelölt, Fejes Pál műegyetemi hallgató, Kinle György iparművész, jómagam, stb.

1917. május 1. – szeptember 6.

Május első napja nevezetes volt számunkra. Az oroszok meghívták a tiszti tábor lakóit, hogy együtt ünnepeljünk velük. Ekkorra ide is eljutott a forradalom „szellője". A meghívott tisztek fele elfogadta a meghívást, a többi – félve a „rettenetes" következményektől – otthon maradt, pedig ez volt az első olyan napunk, amikor a szuronyos konvojt nem láttuk magunk mögött! Szabadon barangolhattunk a fenséges virágdíszekben pompázó sziklás-bozótos vidéken. Élveztük a friss tavaszi levegőt, talán még a lelkünket is teleszívtuk vele! Magából az ünnepségből nem sokat értettünk. Annyit tudtunk meg, hogy mi, hadifoglyok is követeltük azonnali hazaszállíttatásunkat, merthogy kitört a szabadság.

Az István király-napi torna ünnepségre tervezett versenyek előtt lázasan készülődtünk. A „trénerek" szorgalmasan gyúrták, doppingolták a versenyzőket. Az osztrákok nagyon reménykedtek győzelmükben, de a mieink annál inkább keményen, csakazértis-módon dolgoztak, és persze, fölényesen győzedelmeskedtek. A „sógorok" attól kezdve nem hangoskodtak velünk.

Szeptember elején „Miska-ünnepélyt" rendeztünk. Az esztendővel azelőtt 10 rubelért vásárolt kis örvösmedve tisztességes nagy állattá nőtt a jó táplálkozás és az állandó hancúrozás közepette. A mackó kedves játszótársa volt mindenkinek, így a tiszteletére rendezett „ünnepély" szintén a hadifoglyok szórakozását szolgálta.

A tábor konyhájának főztjét megunva, ismét „családi" főzésre rendezkedtünk be. A nagy petróleumos gyorsforralón hamar elkészült a leves, főzelék, de nemegyszer ínycsiklandozó pecsenye is szerepelt az étlapon. Ezzel a házias koszttal sokat megtakarítottunk magunknak a kiadásokból.

Az ősz – immár a második – gyorsan közeledett. Erősebb és hidegebb szelek kezdtek fújni, a fák levelei sárgultak, kertünk és lugasunk virágai szomorúan, tépett-fakultan szenvedtek az egyre erősebb éjszakai hidegben.

Egy napon utazási hírek kezdtek keringeni a táborban. Mindenki erről beszélt, de sem időt, sem irányt nem tudott senki. Mindenesetre

ezüstpénzeinket olyan „jól" elrejtettük, hogy azokat a konvojok mind megtalálták és összeszedték. Tiszta haszon – nekik! Elutazás előtt alaposan megmotoztak mindenkit, s elszedték a petróleumot, a kincstári pokrócokat, a köpenyegeket. Bevagonírozás után tudtuk meg, hogy Chabarovskba visznek. Az utazás nagyon siralmas hangulatban telt el, örültünk, mikor vége szakadt.

Chabarovsk, 1917. szeptember 9.

Íme, egy év késéssel ugyan, de mégiscsak eljutottunk Chabarovskba. A város jellegzetes faházai közt hosszasan meneteltünk, míg a számunkra kijelölt kaszárnyaépülethez értünk. Ez is olyan volt, mint a razdolnojei, csak talán kissé ócskább. Persze, itt is több volt belőlük. Találkoztunk pár 1917-es hadifogoly tiszttel, ezektől sok érdekes dolgot hallottunk.

Először a szokott priccseken helyezkedtünk el, de később hozzáfogtunk a saját ízlés szerinti berendezkedéshez. Hamarosan elkészültek az ágyak, asztalok, a boxok falai.

A viszonyok megváltozásáról csakhamar keserves tapasztalatokat szereztünk. A konyhát az orosz „bufetcsik" (kantinos) sajátította ki. Baranovskynak hívták, s megérkezésünk után azonnal 38, majd 43 rubelre emelte fel az ebéd és a vacsora árát. Két fogást adott ebédre és egyet vacsorára, az étel mennyisége és minősége azonban kritikán aluli volt. Az étkezés tulajdonképpen annyiból állt, hogy délben két porció mérget szedtünk magunkba étel helyett, mivel azt nem lehetett megenni. A leves valami káposztából, hagymalevelekből és kevés sós vízből állt. A főzelék korpás burgonya, vagy ehhez hasonló ehetetlenség kevés és fövetlen hússal. Tavasz közeledtével a változatosság kedvéért őz, vaddisznó, medve és tevemaradványok is kerültek gyomrunk állatkertjébe.

Az itt eltöltött télről nincs sok feljegyezni való. Komisz hideg volt állandóan, kint és bent egyformán úgy 50 fok körüli mínusz, Celsiusban számítva. A szobában, ahol százan zsúfolódtunk össze, sok embernek elfagyott a keze vagy a lába. A rendkívül rossz táplálkozásnak,

az állandóan elhasznált levegőnek és a hidegnek tulajdonítom azt, hogy megbetegedtem és most hadifogolykórházban kell ülnöm.

Aztán elmúlt a tél, a tavasz azonban nagyon lassan jött el, talán épp azért, mert nagyon vártuk. Közben Breszt-Litovszkban megkötötték a békét, s azt 1918. március 17-én ratifikálták is. Gróf Bonde itt járt, hogy a hazautazásunk felől intézkedjen. Három tábor lakóit útnak is indították, de a miénkkel addig vártak, hogy közben felmerült a csehszlovák légiók kérdése, mely az oroszokra nézve visszafelé sült el, ugyanakkor ránk nézve is szomorú következményekkel járt: itt rekedtünk Chabarovskban.

Tavasszal itt is csináltunk kertet, mert foglalkozni kellett valamivel. Ebbe a munkába azonban már nem vittünk belel lelket: ímmel-ámmal csináltuk.

Egy, a svéd Vöröskereszt által összeállított invalidus hadifogoly csoport is elment nyugat felé, de megtudtuk, hogy még mindig belső-Oroszországban bolyong. Újabb kicserélő bizottság érkezett, amely engem is cserére érett rokkantnak nyilvánított, mégis itt maradtam.

Egy alkalommal megnéztem a chabarovski múzeumot, ami egyik kiválósága és büszkesége Oroszországnak. Leginkább a néprajzi részleg érdekelt. A sok szibériai őslakó, kínaiak, csukcsok, ajnotok, kirgizek, stb., mind-mind szerepeltek. Egy szép mammutcsontváz és egy kifejlett tigris (kitömve) különösen lekötötte figyelmemet. A képtár Verescsagin eredeti képével dicsekedhetett.

Tavasszal kezdődött a bolsevik mozgalom. Legénységünknek sok agitátor ígért minden lehető és lehetetlen dolgot, csakhogy jelentkezzenek a Vörös Hadseregbe. Az ígéretek közt volt pénz, paripa, sok és nagy szabadság, és szép leány. A belépőket a szabadság hőseinek nevezték, az ódzkodókat gyáva nyulaknak. A legnagyobb hangú agitátor egy magát Popovicsnak nevező, egyúttal századosnak kinevező személy, egy szakaszvezető volt. Lóháton jött be a táborba, övében két revolvert hordott a széles kozák kard mellett. Fenemód harcias volt. A tisztek rangjelzéseit letépdesték, mert ugye fő az egyenlőség. Én nem adtam a nagy rangjelzésemet, inkább kabátot sem hordtam. Sajnos, voltak a legénységben olyanok, akikre hatott az agitáció, talán azért, mert megunták nagyon a koplalást és a raboskodást. Felcsaptak vö-

röskatonának, hogy aztán mindenkitől cserbenhagyva, a csehekkel és az orosz fehérgárdistákkal harcolva essenek el.

A sportolással fel kellett hagynom, mert a szívem már más ritmust járt, mint a többieknek. Hogy valamivel jobb koszthoz jussak és hogy nyugodtabban töltsem el napjaimat, beutaltattam magam a kórházba.

Chabarovsk, kórház

1918. július 16-án kerültem be a kórházba. Ennek már négy hónapja, s még mindig gyógykezeltetem magamat. A nyári forró napok elröppentek, s én egész idő alatt a nagybetegek sanyarú életét éltem. Vigyáztam rá, nehogy felkeljek az ágyból, még csak sétálnom sem volt szabad. Gyógyszereket nem adtak, de annál több tápláló ételt igyekeztek megetetni velem. Társaim a táborból gyakran meglátogattak, hoztak olvasnivalót. A mi családunkból rajtam kívül még ketten voltak a kórházban, akik egészen Krasznaja-Rjecskáig „kitartottak" velem.

Szomorú, ólmosan nehéz felhők az Amur folyó felett. A fák sárguló leveleit megtépázta a szél, amely nem kímélte meg a kórházépület tetején lengő zászlót sem. Minden az elmúlást, pontosabban: az anyag átalakulását hirdette. A szép októberi napok a legkellemesebbek egy beteg számára. Mintha minden fűszál és falevél kifáradt volna a nyáron, s most meg szeretne nyugodni, vissza akarna térni a teremtő és elemésztő anyaföldbe, hogy humusszá válva táplálja a jövő nemzedéket.

1918. november 7-én az oroszoktól átvettek bennünket az amerikaiak. Mindjárt mozgalmas lett a tábor élete. A bufetcsiket azonnal kivágták, az amerikaiak kezdtek élelmezni bennünket. A legnagyobb nyomorból minden átmenet nélkül a legnagyobb bőségbe kerültünk. Pár napig boldogan meséltük egymásnak, hogy végre-valahára jól lakhattunk, sőt, aki akart, feketekávét is ihatott az ebéd után!

Krasznaja-Rjecskán, a Chabarovsk melletti új táborhelyen első dolog volt kiépíteni a vízvezetéket és meghosszabbítani a vasútvonalat

egészen a táborunkig. Jó koszt ide vagy oda, nagy munkakedv nem volt, mindenki azt mondta, ilyen hidegben kulinak való a munka.

December közepén igazán csikorgós a szibériai tél. Délelőttönként olyan 35 fok mínusz. Odahaza kétségbe volnának esve ilyen hidegben, de itt senki sem köti fel magát miatta. Ha hideg van, az ember nem megy ki a szobából, csak akkor, ha nagyon kényszerítik rá. Ezt is a muszkáktól tanultuk el.

A természet és a környezet átformálja az embert, lélekben és testben is. A szibériai hathónapos tél, a rövid, de forró nyár, a szeles, páratelt tavasz és az ősz hatása nagyon meglátszik az ittlakókon. A tél, amelyről odahaza rémes meséket hallottunk, s amelyet harmadszor van szerencsém „élvezni", megteszi most is a kötelességét. Havat szór, a folyókat bevonta vastag jégpáncéllal, s metszően hideg szelekkel őrködik azon, hogy senki ki ne merjen mozdulni a házból. A muszkák nem is mozdultak onnan. A hadifogoly, az más! Őt nem lehetett – pláne az első télen – visszatartani attól, hogy a fogolytábor kerítésén belül a legvadabb időben is végigrója köreit. Távolról nézve a libasorban kerengő emberek sora óriási kígyónak tűnhetett fel. Az emberek cserélődtek ugyan, de a létszám nem csökkent. Reggeltől estig tartott a séta. Persze, az első télen még bírta és szerette mindenki a sétát. Ám jött a második tél, a chabarovski, amikor szobáink fűtetlenek voltak, gyomrunk pedig állandóan korgott az éhségtől. Még ekkor is megjelentek a sétálók az udvart borító nagy hóban, de már kevesebben és rövidebb időre. Egyre többen lettek azok, akik a tél folyamán csak az ablakon keresztül látták a napot.

Most pedig benne vagyunk a harmadik télben. A kórház ablakából jól végiglátni a tábor udvarát: alig néhány elkeseredett plenni (fogoly) lézeng rajta. Süvít a szél, tépi a vakmerő plenni szürke kínai köpenyegét, amelyet kócmadzaggal erősített a derekához. Időnként felkavarja a szemcsés havat, teleszórja vele a nekikeseredett táborlakó szemét. Könnyeket facsar ki, s ha az ember nem törli le azonnal, meg is fagyasztja azokat pillanatok alatt. Végül a plenni megunja a vihart, bemegy a terembe, s hírül adja a társainak, hogy komisz idő van, nem érdemes sétálni. A jó orosz ősszel leragasztja ablakait, s csak egy kis ablakocskát (fortocska) hagy szabadon. Bármilyen kicsi ez az ablak, a

nagy hőmérsékleti különbség miatt hamar megtörténik a szellőztetés – ha egyáltalán rászánja magát az orosz a szellőztetésre.

Pár hete ismét engedélyt kaptunk arra, hogy levelet írjunk haza. Nagyon különösre sikeredett az első lapom, amit oly sok hónap után először írtam. Kezembe vettem a tollat, a lapot, s nem tudtam, hogy tulajdonképpen mi írnivalóm van. A hazatérés reményén és a múlt emlékein kívül igazán csak a hazai levelek voltak azok a gyönge kapcsok, melyek az ember gondolatát az otthonhoz fűzték. A levelezés egy éve megszűnt, s ezzel együtt gyengült a hazatérés reménye. Az emlékek elmosódtak. Ilyen hangulatban levelet írni, amit ráadásul cenzúráznak, elég nehéz feladat. Talán vegyem elő a régi formát: „Bin gesung und fühle mich zimlich gut"[1]? Ezt nem tehettem. Minek hazudtam volna azt, hogy egészséges vagyok, ha majd hazatérve azt látják, hogy nagyon is rokkant vagyok? Két órai tépelődés után megírtam, hogy beteg vagyok, de azért ne aggódjanak...

Fásultan vettük tudomásul, hogy a központi hatalmak kapituláltak. Egyesekben a közeli hazatérés reménye talán örömet váltott ki. Magyarország is a vesztes oldalon. Pestre francia csapatok vonultak volna be? Ezek a hírek még nemigen zaklatták volna fel a kedélyeket, de jöttek „jóbarátaink", az osztrákok, a galíciai zsidók s kezdtek tervezgetni. Szegény magyar hazám! Földaraboltak naponta hússzor is. A tót megyéket irgalmatlanul lehasították egészen Pestig, a rutén vidékeket Ukrajnának adták, Erdélyről mint kész román birtokról beszélnek, a Bánátot Nagy-Szerbiához csatolták, a dunántúli területből meg az Osztrák Köztársaságot lakatták jól – halljuk a kósza hírekből. Mi maradt az országból nekünk, szegény magyaroknak? Pest és környéke. S mivel ez a terület már úgyis oly kicsi, hogy önálló nem lehet, hát elajándékozták hol az osztrákoknak, hol a rumunyoknak, hol a tótoknak.

Most látni csak, mennyi „jóbarátunk" volt és van a szövetségesek közt. Az osztrákok még mindig a „csikós"-ról és a „betyár"-ról beszélnek, s nagyon fáj nekik, ha tapasztalni kénytelenek magasabb műveltségünket. Mivel tudásunkat nem rejtjük véka alá, és ügyességben

[1] „Egészséges vagyok, elég jól érzem magamat"

is vezetünk, no meg hogy büszkén emlegetjük magyar mivoltunkat – szinte halálos ellenséggé tette őket. Ám a galíciai zsidók még az osztrákoknál is dühösebbek ránk. Belőlük már az irigység beszél. Természetesen ismerni kell az ő helyzetüket is Galíciában: a lengyelek és a ruténok közé vannak ékelve, s nem engedik meg nekik, hogy lengyeleknek nevezzék magukat. Csak lengyel zsidók, és nem zsidó lengyelek lehetnek.

1918. december 15.

Tíz nap múlva itt a Karácsony. Nagyon várjuk, mert valami ajándékot remélünk kapni. Mindenki hallott valamiről, amit az amerikaiak részünkre meglepetésnek szánnak. Ezek amerikai vagy civil ruhafélék, sütemények és gyümölcsök, pénz, pipa és dohány lennének. Sőt, egyesek a vérmes reménykedésben egy óceánjáró hajóra szóló másodosztályú szabadjegyig is elmentek.

1918. december 25.

Karácsony, családdal: szó sincs semmiféle amerikai ajándékról. El is marad a buzgó, gyermekes áhítat, amit karácsonykor odahaza szoktunk érezni. Hiába reméltünk a „Jézuskától" sok kedves ajándékot. Mostoha, száműzött fiai vagyunk hazánknak, melyet talán éppen most hasogatnak darabokra. Ők, a győzők. A mostoha bánásmódért nem átkozunk senkit, hiszen tudjuk – elképzeljük –, kemény megpróbáltatásokat élnek át otthon is.

A színes papírokkal és gyertyákkal feldíszített fenyőfa alatt meghallgattunk egy német, egy magyar és egy angol nyelvű beszédet, s kárpótlásul kaptunk egy-egy doboz cigarettát. Valamivel többet ettünk és szomorkodtunk, mint máskor, s ezzel vége is lett a karácsonyi ünnepeknek. Most már az amerikaiaknak sem hiszünk, mert csúnyán becsaptak.

1919. év.

Benne járunk az új esztendőben, elparentálva 1918-at. Nem volt nehéz a búcsú az óévtől. Amennyi keserűség csak ért eddigi életemben, annak jó részét a múlt év folyamán kellett átélnem. A koplalás hosszú hónapjai, egészségem elvesztése... Az elmúlt év számomra kellemetlen vendégnek tűnik fel, s elmenetelének csak örülök.

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

Harmadik rész

SZIBÉRIA

1919. február 3.

Helyzetünk kilátástalanabb, mint valaha. Nyugatról az óriási, még mindig forrongó Oroszország, keletről az óceán, hátán a hajbakapni kész ellenfelekkel, északra a tundrák végtelen mezői és hósivatagjai, délre a kínaiak, számunkra ma is olyan misztikus vidékeikkel. Itt élünk számkivetve, tízezer versztányira hazánktól, hozzátartozóinktól.

Az újságok tele vannak hazai vonatkozású rémhírekkel. Olyasmit írnak, hogy Magyarországon mindenki éhenhalt (!), Pest lett a tótok fővárosa, mert ott is találtak tótokat (dróttal a hátukon!).

A nagy amerikai ígérgetésekből eddig csak a fizetés valósult meg, de ez csakis a tiszteknek fontos, mert rólunk, altisztekről „elfeledkeztek".

Január 24-től kezdve egy hétig erős lázam volt. Azt hittem, közönséges meghűlésről van szó, de lehetséges, hogy az orvosok más diagnózist állapítanak meg. nem tudom, a fásultságtól nem is nagyon érdekel. Ma még ágyban vagyok, gyöngének érzem magamat, de ha jobban leszek, visszamegyek a földszintre, ahonnan négy nappal azelőtt hoztak fel.

Pár napja nagy hévvel tárgyalják a fizetésünket. Az egyik verzió szerint a fizetésünk már itt volna, a másik szerint nincs. Hogy lesz-e és mennyi lesz, az már nem is kérdés: mindenki hiszi, hogy lesz, csak azon vitatkoznak, hogy rubelben vagy dollárban érdemesebb-e felvenni. Aztán újabb, zavaró hírek jönnek, t.i. hogy csakis a tisztek kapnak pénzt, a tisztjelöltek nem. Más hírek szerint csak a hadapródjelöltek nem kapnak, a zászlósok és a hadapródok igen. Egyik kétségbeesett társunk szerint a hadapródok sem kapnak a nehéz „gyengi"-ből. Mindenki a parancsnokságot szidja, mert az általános vélemény szerint az egész zűrzavart a parancsnokság okozta, éspedig az osztrák-

magyar tisztikarra jellemző, tehát fontoskodó és rosszindulatú kezelésével az ügynek.

Három nappal ezelőtt Chabarovskban a kozákok egy kis lázadást rendeztek Kalmükov atamán úr ellen. Persze, a japánok és az amerikaiak lefegyverezték őket, s ötszáz főt közülük becsuktak hozzánk a táborba. Egy egész épületet ki kellett üríteni a számukra, s emiatt a költözködésre kényszerített plennik meglehetősen idegesek lettek. Annál inkább mérgelődtek az emberek, mikor kiderült, hogy a kiköltözetteknek nincs elegendő hely, és így azok egy részének vissza kellett hurcolkodnia az eredeti épület egyik földszinti szobájába.

A többiek, akiket nem érintett a költözködés, örülnek a muszkáknak, sőt büszkék rájuk. Miért? Az amerikaiak egy plenni tüzértisztet neveztek ki parancsnokuknak. A „proverkát" (ellenőrzést) is plenni végzi, egyszóval: a plenniknek is vannak plennijeik, méghozzá oroszok, s közülük is a legveszedelmesebbje, a kozákok.

Hírlik, a színház továbbra is mesésen működik. Mivel a jegyeket a közelgő fizetés reményében egyelőre potyán meg lehet kapni, van közönség is.

Azt a kevés pénzt, ami itt-ott még akad, a büfé szívja el. A plenninek mindegy, kellemes vagy keserű érzéssel telik meg a szíve, mindenképpen szereti a hasát is megtölteni jóféle sonkás-kaviáros szelettel, süteménnyel.

Megjöttek a „súlyos" pénzek. Nagy csalódás: a hadapródok és a jelöltek nem kaptak egy petákot sem. Egészen megindító jelenetek játszódtak le, mikor a „gázsista" bajtársak fizetésük felét felajánlották „nem gázsista", azaz hoppon maradt társaiknak. A mi családunkban négyen vagyunk hadapródok, s mindenünket egy-egy „gázsista" vett pártfogása alá. Engem szinte kért Weisz Lajcsi, hogy fogadjam el tőle a fél fizetését. Tudtam, hogy visszautasítás esetén megneheztelt volna rám, ezért elfogadtam, bár a saját pénzemből pár hónapig elboldogultam volna.

Annyi pénz van most a táborban, amennyi még sohasem volt. Megy is a vásárlás nyakra-főre. A gyümölcsöket és a jemet[1] már mind

[1] jem – dzsem

megvették a kantinból. Oda betérve az emberek nem egy pár ceruzát vagy cipőfűzőt kértek, hanem azt kérdezték: mi van itt vásárolni való?! Egyszerre kitombolták magukat a vásárlásban, legalábbis azok, akik idejében érkeztek. Vettek személyenként akár 10 csomag fogpiszkálót, 5 doboz cipőkenőcsöt, 2 üveg hajolajat, 3 fésűt, stb. Volt olyan fogoly, aki vásárlási dühében olyasmit is megvett, amire sohasem lett volna szüksége. Hiába, ez is egy élvezet!

Február szinte észrevétlenül jött el. Lázas betegen nemigen volt kedvem a saját gyártmányú naptáramat böngészni.

Február 6.

Még mindig gyönge vagyok. Olyanformán érzem magam, mint az őszi legyek, s mivel belőlem jó pár légy kitelne, tehát valójában úgy érzem magam, mint egy fél falu döglődő legye.

Reggel a folyosón megfogott Vas hadnagy azzal, hogy a 9-es honvédek szerveznek egy hadapródokat és jelölteket segélyező intézményt, amit egykori századparancsnokom, Báró Ernő főhadnagy kezdeményezett. Mondta, ha még nem támogatna engem senki, akkor jelentsem be. Megköszöntem a szívességüket, de jeleztem, hogy engem már patronál egy 9-es. Különben ez volt az első eset, hogy az itt lévő 9-es honvédek összeálltak egy közös ügy érdekében. Persze, idáig nem volt ilyesmire szükség, hiszen mindnyájan egyformán kaptunk mindent. Mégis igazán szép, hogy fölajánlották, már csak azért is, mivel eddig nagyon is szétszórtan, majdnem egymástól elzárkózva élte életét a tisztikar minden tagja. Továbbra is erősen biztatnak bennünket, hogy a hadapródok is meg fogják kapni a fizetésüket.

Február 7.

Ma délben végre lekerültem a földszintre, régi szobámba. Alighogy elraktam a holmijaimat, rossz híreket hoztak: a táborparancsnok lemondott, mert a hadapródokat és hadapródjelölteket az amerikaiak ki

akarják rakni a legénységi táborba. Az udvaron amerikai katonák járőröznek és mindenkit bezavarnak az épületbe. A plennik nemcsak meglepődtek ezen, hanem összedugták a fejüket és kisütötték a következő magyarázatokat: 1. az amerikaiak tiszti lázadástól félnek (ez büszkeséggel töltött el bennünket, mert lám, tőlünk is félnek, olyan legények vagyunk!). 2. Az itt lévő kozákokat társaik ki akarják szabadítani, tehát támadás várható. 3. A csunguzok, akik Szpaszkoje ellen vonultak, most idevetődtek és minket akarnak kirabolni.

Parancsot kaptunk, hogy a betegek ne hagyják el szobájukat. Az udvarra egyáltalán nem szabad kimenni. Néhány jóhumorú plenni arról beszél, hogy ők már szereztek botokat, mivel ezek az egyedül megengedett fegyverek a foglyok számára. Egyszóval erősen várjuk a támadó csunguzokat vagy kozákokat, azazhogy a fene se tudja, kiket.

Időnként eltűnődöm azon, hogy az ember mindig küzd, illetve törekszik valamilyen cél felé. Cselekedetei ezt a célt szolgálják, s ha közben eltér a fő iránytól, önkéntelenül is azt kérdi önmagától: miért tettem ezt? Gimnazistaként irigyeltük az érettségizőket, s igencsak keményen tanultunk. Amikor a mi kezünkben is ott volt az érettségi bizonyítvány, azzal a szent elhatározással vágtunk neki az életnek, hogy feltétlenül megszerezzük azt az oklevelet, melynek birtokában egy bizonyos polcot elfoglalhatunk a társadalomban. Sorsom úgy alakult, hogy meg kellett szakítanom tanulmányaimat, mert kitört a háború. Éppen ettől az időponttól kezdve jöttek elő olyan dolgok, események, amelyeknek okát-eredetét nem ismertem vagy nem értettem, ezért a nagy MIÉRT mindig előtűnt. Miért szorítottak háttérbe a tanfolyamon, miért kínoztak meg a katonaságnál, miért dicsértek meg olyan dolgokért, melyekről nem is álmodtam, miért a sok furcsaság a harctéren? A fogságban még inkább volt alkalmam egyes emberek tetteinek miért-jével foglalkoznom. Sok cselekedetet nem tudtam magamnak megmagyarázni.

Az amerikaiak különféle rendszabályokkal büntetik az egész tábort, de hogy miért, azt talán a parancsnokság sem tudja. Igaz, hogy az egyik század nem akart a piszkos kozákok után étkezni, s ezt írásban is bejelentették, de ez nem lehetett a büntetések okozója. Egészségügyi szempont sem vezérelhette a parancsnokságot, mert akkor

nem raktak volna 80-90 embert egy szobába. A boxok falainak eltávolítását különben még megérteném.

De minek is bírálom tetteiket? Hiszen mi itt csak foglyok vagyunk egy felfordult országban, ráadásul egy másik hatalom kezében.

Február 17.

Gyönyörű idők járnak. A hőmérő már reggel is pluszt mutatott. Egész nap kint csavarogtam a kórház kis udvarán, néztem az egészségesek munkáját. Azt tapasztalom, hogy a nagy kényszermunkából kedélyes séta lett kis megterhelés mellett. Most már világos az amerikaiak tettének oka: csak így tudták megfosztani a plenniket a piszkos box-rendszertől és a szabadban való mozgásra kényszeríteni őket. Tehát a mi érdekünkben történt az egész!

Február 25.

A csalóka napsugár kicsalja az embert a szabadba. Tűző sugarai a vékony hóréteget támadják, a tetőkről már el is tüntették a hótakarót. Esténként azonban még mindig fagy. A tábor élete csendes. megtörtént a meszelés, takarítás. A termek olyan tiszták, mint a kórházi szobák. Az amerikaiak elérték céljukat: a rendet és a tisztaságot.

Március 5.

Kellemes koratavaszi idő.

Egy héttel ezelőtt az amerikaiaktól kaptunk egy-egy pár erős cipőt, meleg kesztyűt és harisnyát. Mi, fizetésnélküliek természetesen ingyen, no meg a legénység is. Ennyit legalább „megmentettünk" a fizetésünkből.

A béketárgyalásokat figyelemmel kísérjük, s még inkább a hazai híreket. Az öt győztes nagyhatalom közötti ellentétek érdekes módon

kerülnek felszínre a zöld asztal mellett. Most kénytelenek színt vallani! Hol van már az a nagy egyetértés, amely a háború idején is állandó karbantartásra szorítkozott?! Németország leverésével, illetve a központi hatalmak szétesésével megbomlott. Anglia Amerika tengeri erejének növekedésétől fél, a többiek viszont Angliát szeretnék megfosztani a legerősebb tengeri hatalom titulásától. A franciák sírnak, hogy Németország még mindig nem szerelt le, s Hindenburgtól úgy reszketnek, mint gyermekek a „mumustól". Olaszország máris ellensége a megszületni készülő Illíriának. Hogy Magyarországon valójában mi történik, azt innen nem tudjuk megállapítani. Az újságokban olvasható csehszlovák jelentések szerint Magyarországot a csehek, románok és a szerbek alaposan megnyirbálták. Csak Erdélyt háromszor foglalták el idáig a románok. A csehek Észak-Magyarországot szállták meg, Budapesten egy francia hadosztály tartózkodik, s közben szerte az országban bolsevik lázadások, zsidópogromok...

Morow, az amerikai ezredes figyelmeztető levelet kapott Chabarovskból, melyben tudtára adják, hogy bolsevik lázadás esetén az itt lévő magyar legénység, hadapródjelöltek és hadapródok mind fegyvert fognak a vörösök mellett. Az utóbbiak feltehetően azért, mert fizetésük elmaradása miatt amúgy is Amerika-ellenes hangulatban vannak.

Március 13.

Fröhlich professzor tegnap elutazott Vladivosztokba a dán konzulhoz, egészségügyi referensnek. Remélhetőleg tehet valamit az érdekünkben. Metsző szél süvít odakint, bekerget boldog-boldogtalant a szobájába. Az a március, ami otthon a tavasz kezdete, és Idusáról dalokat zengenek a költők, itt még kemény tél. A szánkók éppoly vígan siklanak az Usszuri és az Amur jegén, mint decemberben vagy januárban.

Ma megvizsgált Margulics, egy öreg medikus, aki legalábbis egy idős orvos tapasztalatával dicsekedhetne. A vizsgálat után nem kérdeztem semmit, s ő is hallgatott. Két nappal ezelőtt, amikor Fröhlich

doktor átadott neki, azt mondta: „status idem"[1], és jelentőségteljesen mosolygott hozzá, ami egyébként rendes szokása. Egyszóval: állapotom nem változott, azaz nem javult. De nem is romlott, s ez nagyon fontos!

Újabb cikkek az újságokban Magyarországról. Bolsevik mozgalmakról számolnak be, amelyeket valami Kun Béla nevű volt hadifogoly szított 10 millió korona segítségével. Az újság szerint Kun úr Oroszországban Lenin társaságában volt, s tőle kapta volna a pénzt is. Nem tudom, ki ez a Kun Béla, de hogy Koón vagy Kohn lehetett a neve korábban, azt valószínűnek tartom.

Én, aki megértettem a zsidóság világfájdalmát, amely megteremtette a cionista mozgalmat, aki nagyon is méltányoltam jogosnak vélt követeléseiket – most más szemmel kezdem nézni őket. A múltkor Anatole France *Pingvinek szigete* c. könyvének olvasása közben egy szimpatikus zsidó bácsi megkérdezte, értem-e. A kérdést természetesen a könyvben szereplő zsidóság helyzetére értette. Akkor elgondolkoztam a dolog felől és az általam tapasztalt eseteket idéztem fel, de valahogy nem értettem egyet az íróval. Ő ugyanis minden zsidóüldözést a keresztények által véghezvitt gazságra akar visszavezetni, arra a gazságra, amit a zsidókra akarnak áthárítani. Csakhogy ez az egész nem ilyen egyszerű. A politikai mozgalmakat szintén a zsidók indítják, s velük szemben – az író szerint – megcsontosodott vaskalaposok hadaként a katolikus papság áll. A papok természetesen – szintén az író szerint – iszákos zsoldosai a mindenkori uralkodónak...

Kerensky, egy orosz zsidó entente (antant) pénzzel csinálta meg a forradalmat, éppen akkor, amikor a cár már megkötötte volna a különbékét. Ő megbosszulta magát a cáron, aztán – jól megszedve magát – lelépett.

Mások kerültek a felszínre: Trocky és Lenin. Mind a kettő zsidó. A Kerensky által szétzüllesztett ország egyszerre két diktátort kapott. Lenin a papírra vetett szép kommunista elveket akarta életbe léptetni, melyek szerint mindenki egyforma. Arról azonban elfeledkezett, hogy az embereket külsőleg – mondjuk: egyenlő ruházattal – ugyan egy-

[1] „Változatlan állapot"

formává lehet tenni, de belsőleg, szellemileg még századok múltán sem.

Ennek a két embernek az uralma alatt Oroszország még inkább, teljesen szétzüllött. A kereskedelem, az ipar, az erkölcs és a létbiztonság – mind-mind az elmúlt kor szép fogalmaivá váltak. Mindenki rabolt, ölt, hacsak tehette. Az általuk felállított csehszlovák csapatok az oroszok ellen küzdöttek és küzdenek ma is. Oroszország tehát éppen egy Kerensky ügyetlensége vagy gazsága miatt tönkrement.

Fogságunk első hónapjában már beszéltünk arról, hogy nálunk, Magyarországon végre kell hajtani valamilyen földreformot, mert az eddigi állapot egészségtelen. Teret kell engedni a munkások jogos követeléseinek. Az orosz forradalom óta pláne gyakran beszéltünk erről, ám egy orosz mintára berendezkedő bolsevista rendszertől mindig féltünk. Miért? Mert láttuk ennek rettenetesen romboló hatását, s ezt igazán nem kívántuk saját hazánknak. A bomlásnak kik örültek volna a legjobban?: nemzetiségeink!

Hazánk nemzetiségei örülnének a magyarság gyöngülésének, mert ezáltal ők erősödnének. Kun Béla szereplése nagyon bántott. Ha igazak az újsághírek, a bolsevista eszmék számára nagyon is kedvező talaj lehetett Budapesten. Az éhes tömeg nem gondolkozik, s Kun úr jól el lehetett látva pénzzel is. Nagyon megkönnyebbültem, amikor azt olvastam, hogy az urat szétszedte a nép.

Március 15.

A harmadik Március 15-e, amit itt kellett megérnem, szomorú fogságban. Mennyire mások itt az ilyen ünnepek, mint az otthoniak, mennyire tisztábbak a gyűlölettől. Inkább a munkára, a jövő küzdelmeire hívnak fel, mint az osztályok gyűlölködésére.

Változnak az idők és az emberek felfogása is. Az 1915-ös Március 15-ét még nem merték a foglyok megünnepelni. Legfeljebb családi összejöveteleken énekeltek el néhány bús kuruc nótát. Az 1916-os már valamivel nyíltabban ment, de még zavarólag hatottak egyesek fekete-

sárga érzelmei. Az 1917-est már szabályszerűen engedélyezték, sőt a parancsnokság is jelen volt. Az 1918-as ugyanúgy...

S mi történt 1919-ben? A parancsnokság kiküldte Ulick őrnagyot az ünnepély levezetésére, melyre meghívták az osztrák és a török urakat is. A kezdet nagyon lehangoló volt, mert németül mondott köszönetet az idegeneknek a megjelenésért, s Március 15-e jelentőségéről is németül beszélt. Ez az egész afféle békéltető beszéd akart lenni a magyarság és a nemzetiségek, valamint az osztrákok között. A tulajdonképpeni ünnepély ezután kezdődött el a Himnusszal. Az őrnagy magyar beszéde tele volt frázissal. Kiejtése kissé tótos volt, ám gyakran használta a „mi magyarok" kifejezést. Voltak, akik felrótták neki, én azonban csak örülni tudok annak, ha ilyen honfitársaink is lesznek.

Még egy beszéd hangzott el (Fekete P.-tól), amely igazán a szívünkhöz szólt. 1848. március 15-e a jogi szabadságot, a jog előtti egyenlőséget teremtette meg, a mai a gazdaságit fogja. Amíg útjainkon koldusok és csavargók bolyonganak, amíg éhező anyák szorítják a keblükre rongyokba göngyölt gyermekeiket, addig nincs igazi egyenlőség. Ezeket és ilyeneket hallottunk, átéreztük a szavak igazságát.

Az énekkar is gyönyörűen lépett fel. Végül a Rákóczi-induló hangjai mellett kisétáltunk a teremből.

Március 16.

Ma hallottuk, hogy valami Bock nevű egyetemi tanár indítványára pénzt gyűjtöttek a hadifoglyok hazaszállításának költségeire, mivel az entente nem bocsátja rendelkezésünkre hajóit. Állítólag több millió gyűlt össze.

Március 31.

A két nappal ezelőtti újság- és levélhírektől felzaklatott kedélyek lassan lecsillapodnak. A csüggedés és a tehetetlen düh uralta a lelke-

ket. Azok a hírek, amelyeket itt-ott lehetett hallani és olvasni az újságokban Magyarország feldarabolásáról, illetve a cseh, román, szerb, ukrán és az entente csapatok által történt megszállásról, igazaknak bizonyultak. Korábban nem mertük és nem is tudtuk elhinni, hogy minden ellenállás nélkül el tudják venni az egyes részeket, de a hazulról kapott levelekből kiviláglott a lesújtó valóság. Az egyik főhadnagy szülei azt írták: „Fiacskám, tanulj angolul, franciául, oroszul, s mindent, amit jónak látsz, mert az a Magyarország, amit te ismertél, eltűnt. Jelenleg Magyarország a réginek piciny maradványa. Az Ung völgyéig a csehek, onnan Máramarosig az ukrajnisták foglalták el. Szatmár, Szeged a román határ, s a szerbek és horvátok is kivették részüket a foglalásból. Pesten entente csapatok vannak".

Lám, szomszédaink csak arra vártak, hogy leszereljünk, máris bevonultak Magyarország nagyobb városaiba. Kihasználták fegyvertelenségünket. A békekonferencia nem rendelte vissza a betolakodókat, ezért – az újsághírek szerint – Magyarország újból megszakította a béketárgyalásokat, felvette a harcot, egyesülni akar az orosz vörösgárdával, amely Lembergtől pár mérföldnyire van csupán.

Április 1.

A rossz hírek okozta reménytelen és csüggedt hangulat elmúlt, de mintha nyomot hagyott volna: a magyar foglyokat kissé közelebb hozta egymáshoz. A legénység közvetlenebb, bizalmasabb lett hozzánk, a tisztek viszont többet foglalkoztak a legénységgel. Igaz, a legénység kissé szemrehányóan emlegeti, hogy a vörösgárdistákat tavaly hazaárulóknak és gazembereknek minősítették a tisztek, s most odahaza egyedüli mentség a bolsevizmus, mert a magyar vörösgárdisták az oroszokkal együtt harcolnak a magyar érdekekért is.

Hát igen. A béketárgyalásoktól nem lehetett semmiféle erélyes intézkedést várni az ország épségének megvédése érdekében, a nemzetiségek és a szomszéd országok pedig elfoglalták az ország nagy részét, így nem maradt más hátra, minthogy a magyarság az orosz bolsevikokkal karöltve intézze a saját sorsát. Csak az fáj most itt minden ma-

gyarnak, hogy nem lehet otthon, nem küzdhet a magyar érdekekért. Arra kényszerülünk, hogy ölbetett kézzel nézzük az események alakulását.

Április 2.

Felgyorsultak az események, a helyzet máról-holnapra változik. A kis Magyarország hadat üzent az ententének. Ez izgalmas és egyben felemelő. Az entente hatalmak Magyarországot akarták harctérré tenni a bolsevikok elleni küzdelemben, mire Károlyi lemondott és átadta helyét egy szovjet típusú tanácsnak, Garbai Sándorral az élen. Kun Béla (?) külügyi és Bokányi hadügyi népbiztos révén tulajdonképpen Lenin lett az összes bolsevikiek főparancsnoka, Budapest és Moszkva közt megteremtették a drótnélküli összeköttetést.

A román határon 10 magyar hadosztály van. A csehek Magyarország ellen készülnek. Hogy mi lesz a vége ennek az élet-halálharcnak, azt senki sem tudja, de bízzunk, hogy az ország megcsonkítása helyett – amit a békekonferencia akart Magyarországon végrehajtani – bekövetkezik a megerősödés, a megújhodás.

Április 15.

Az égbolt szomorú szürkesége, melyből pár napja eső csepereg, végre ritkulni látszik. A napsugarak áttörnek, felolvasztják a mocsokká vált havat. Udvarunkon kis patakok képződnek, amelyek berágják magukat a homokos földbe. Hallgatom ezeket a csacsogó kis csermelyeket, de mintha ismeretlen nyelven beszélnének. Netán az ébredő természet, a kikelet lágy zenéje volna ez? Nem tudom, de órákig hallgatom, s közben a lelkem messze, nagyon messze jár, ott, ahol ilyenkor kékebb már az ég, zöldebb az erdő, ahol az ilyen kis patakok eljátszották már tavaszi játékaikat. Oda vágyok vissza, mert csak ott találhatok nyugalmat... Itt most születik a tavasz a tél halálos ágyán. A halál életet teremt, hogy az élet halálba süllyedjen...

Öreg magyar bácsikkal szoktam mostanában beszélgetni. Már otthon is szerettem hallgatni a népet, foglalkozni vele. Tanítgattam az embereket és én is tanultam tőlük. A harctéren igaz magyar hazafinak bizonyult mind, bár meglehet, felismert cél nélkül, becsületből harcoltak. A fogságban, mindenkitől elhagyatva, hazáját féltő, elkeseredett magyar mind. Milyen könnyű az egyszerű emberek lelkéhez hozzáférni! Pár jó szó, biztatás kell csupán hozzá, amire egyébként rászorulnak. Félre kell tenni azt a döglődő, sokat emlegetett tiszti magatartást, amely nem engedi meg, hogy az ember a saját vérebelijeivel úgy beszéljen, mint hozzátartozóival. Sajnos, vannak itt olyanok, akik most is odavágják a legénység arcába, hogy ők különbek, mint a „buta parasztok". Ilyenkor ökölbe szorul a kezem, ütni szeretnék. Szeretném kiirtani az értelmetlen viszály magvának elhintőit, akik ugyan nem sokan vannak, de a legénység nem így fogja fel, mert arra hivatkozik, hogy a „tisztek mondták". Ez az egyszerű emberek gondolkozása, de ettől még mi sem vagyunk mentesek.

Szeretném egyszer elérni, hogy a magyar ne gyűlölje a magyart. Az az egyszerű ember éppúgy szereti hazáját, mint azok, akik átitatódtak a tudománnyal, vagy azok, akiknek nem kellett a tudomány, mert úrfinak születtek. Magyar! Szeresd nemzeted fiát még akkor is, ha az nem selyempárnákon született, ha kezét naponta feltörte az eke szarva, s lobogós ingben-gatyában járt, miközben te a véletlen szeszélye folytán magasabb műveltségre tettél szert, s nem volt dolgod a földdel, amely téged éppúgy magába zár majdan, ahogy őket.

Eszembe jut olykor, hogy már pár évvel ezelőtt szóvá tettem: népünket tanítani kell, hogy elmaradottságát leküzdhesse. Ilyenkor bánom, hogy nem vagyok egészen egészséges.

Április 19.

Pár sornyi újsághír: Ungvár környékén a magyar vörösgárda összecsapott a csehekkel. A mieinknél 30, a cseheknél 180 halott. Ez a hír erős benyomással volt rám. Felébresztette bennem újra a honvágyat, azt a delejes vonzerőt, amit az ember alig-alig képes elnyomni,

hogy ne sajogjon állandóan. Mi van a szüleimmel, a testvéreimmel? Átvészelték-e az influenza-járványt, amely hazánkat nem kerülte el és amelynek oly sok áldozata volt már? Vajon elkerülte-e házunk küszöbét a halál angyala?

Arrafelé most harcok dúlnak. Megmaradt-e kis hajlékunk a harc viharában? Nem tudom, örüljek-e a magyar győzelemnek, vagy sírjak inkább a pusztítás és a pusztulás miatt. Lelkemre a hadifogság érzéketlen patinát vont. Ó, ez a bizonytalanság, a semmitmondó kis újsághírek! Ezek a bánat, a csüggedés és egyben reménység forrásai számunkra.

Április 23.

A húsvéti ünnepek simán, nagyobb ünnepélyességtől mentesen teltek el. Otthon a vidámság, a parttalan öröm ünnepe ez. Itt: a szomorúságé. Egyetlen egy embertől hallottam ünnepi jókívánságokat, az is a családunkhoz tartozó vakbuzgó református gyerek volt. Mintha mindenki alva járna, legalábbis ébren álmodozna. Csak a testük van itt, gondolataik otthon járnak. Mi van ma odahaza, s mi volt hajdan? – ez a két kérdés motoszkál az ember agytekervényei közt, s rágják, őrlik azokat. De mit ér a tépelődés, a bánkódás?! Felejtsük el a búbánatot, s hogy keserű utóízét is elvehessük, elő egy pár üveg sörrel, próbáljunk feledve vigadni…

A keresztnek itt már nincs meg az a hatása, mint otthon volt. Az egyház átkától már nem remeg senki. A húsvéti gyónást nevetséges dolognak tartják, a papok intő-fenyegető prédikációit üres, alaptalan szófecsérlésnek. Ha van isteni igazság, úgy eddigi szenvedéseinkért csak jutalmat kaphatunk. Mi igaz szívvel énekelhetjük: „Megbűnhödte már e nép a múltat s jövendőt". Igen! Megbűnhödtük a múltat és a jövendőt, de nem a miénket, mert a múltban nem volt bűnünk, a jövendőben meg nem lehet. Igen, mi szenvedünk és nyomorultul el is pusztulhatunk – azokért, akik a harcokban nem vettek részt, s csak bőségben éltek. Bűn és bűnhődés között szoros kapcsolatnak kellene lennie, ám az ártatlanok szenvedésének lesz-e jutalma, mint jogos következ-

mény?! Az új tanok, a társadalmi szocializmus tanai óriási tért hódítottak meg. Mindenki azokkal foglalkozik, sőt, úgy látszik, a vallásos érzületet is szinte teljesen felváltotta ez az eszme.

Április 29.

Ha nyitott szemmel jár az ember, lépten-nyomon találkozik olyan dolgokkal, amelyek nagyon is csiklandozzák igazságérzetét. A táborban hű képét látni a volt osztrák-magyar monarchiának, a rá jellemző nemzetiségi és osztálysúrlódásokkal, a jogtalan, de mindig küzdő néppel. Az „uralkodó", Reder őrnagy néha leszáll trónjáról és meglátogat minket, szegény betegeket is. Neki is megvannak a maga rossz tanácsadói. Katonaságát az amerikaiak „képezik", sőt külön pénzügyminisztere is van: Noe százados. A többi tárcát a mostani viszonyok között nem tartják fontosnak, azok vezetésével szükség szerint bíznak meg egyeseket.

A múltkoriban nagy felháborodást váltott ki az a tény, hogy Noe százados nem akarta bemutatni a pénzügyi nyilvántartás papírjait a nála megjelent bizottságnak. Arra hivatkozott, hogy ő csak a tábor parancsnokának tartozik elszámolással (no meg az osztrák-magyar hadügyminiszternek, vagyis a sóhivatalnak). A táborparancsnokság pedig az ő pártjára állt. Ezek után Noe úr hallhatott pár olyan jelzőt, amit nem szokott mindenki csak úgy zsebrevágni. Felszólították, hogy mondjon le, de úgy kapaszkodik a pénzügyminiszterségbe, mint fuldokló a szalmaszálba. Úgy tűnik, tényleg van mit takargatnia.

A másik dolog, amit csak mi láthattunk: a kórházban lévő magyarokat megpróbálják elnyomni. Ők maguk panaszolják. A kórházat zsidók irányítják, s az orvosokon kívül egy főember (főhadnagy) cseh. Természetesnek tekinthető ugyan, hogy ezek a saját fajtájukat szívesebben látják maguk körül, mint a többieket; de ők nagyon is szemérmetlenül viselkednek. Amikor Chabarovskból ide költöztünk, a munka nehezebbjét tisztán magyarokkal végeztették el. Amikor elkészültek, rögtön elbocsátották őket azzal az ürüggyel, hogy az amerikai

orvos megsokallta a munkás személyzetet. Ugyanakkor zsidókat és osztrákokat vettek fel kórházi munkára...

Az amerikai orvos felhatalmazta a kórház parancsnokságát, hogy a raktáron lévő orosz köpenyegekből csináltasson ruhát a külső munkán dolgozóknak. Ezeket a munkákat többnyire magyarok végezték, mégis minden osztrák ápolónak van már ilyen ruhája, csak a magyaroknak nincs. Volt is ezért nagy felzúdulás. Néhány osztrák és zsidó betegállományban van ugyan, de könnyebb munkákat is végeznek, s ők mint betegek részesülnek a tiszti támogatásból, amellett fizetést is kapnak, mint munkások. Dupla pénzt vágnak zsebre! A cseh főhadnagy csupa szeretetből „kutya magyarok"-at emleget, míg a másik társaság faji vonzalomból tolja előre embereit.

Május 1.

Az április olyan volt, mint egy szeszélyes vénasszony. Egyik pillanatban el akarta hitetni velünk, hogy elmúlt a tél, meleg sugarakkal tavaszt varázsolt az Amur vidékére, de mikor már örültünk a kellemes időnek, egyetlen éjszaka a legzordabb Szibériát hozta vissza; ismét hó és szél uralta a vidéket. De íme, jókedve támadt az időjárást igazgató nénikének, két nap alatt lerázta a havat erdőről-mezőről. A patakok újra vígan csörgedeztek, az öreg Amur és Usszuri is megkezdte szabadságharcát jégbilincsei ellen. A plennik lázasan dolgoztak a sportpályákon és a kertben. Aztán újra gondolt egyet az öreg párka, harmadszor is telet játszott. Mintha boszorkányokkal lett volna teli az ég, a szél süvített és huhogott, esővel, hóval kavarogva.

Május 2.

Az Usszuri ma reggeltől zajlik. Nagy szürke jégtáblák úsznak a vizen, a szigeteknél összetorlódnak, egész jégvárakat alkotva. A folyó felől hűs szél fújdogál, erősen lehűtve a nap melegét.

Május 24.

328 nap után ma végre kijöttem a kórházból. Egészen jól éreztem magam a századnál.

Június 5.

Repülnek a napok. Ha az idő múlása fokmérője lenne a szórakozásnak vagy az unalomnak, nagyon is meg lehetnék elégedve helyzetemmel.

Rövid két hét alatt teljesen megváltozott a vidék képe. Az erdő óvatos fái május végén sem zöldelltek. Ösztönük nem csalt. Május utolsó napjaiban még egy utolsót havazott, utána azonban meleg eső esett. A szél állandóan fújt. A plenni felsóhajt: hát soha nem lesz nyár?!

Látszik a munka eredménye mindenütt. A szemétdombok helyén szép kertek, filagóriák. A táborhoz csatolt üres térségen elsőrendű sportpálya készült. A klubház ugyan még nem készült el, de erősen dolgoznak rajta. A pálya tábor felőli oldalán, szemben az épülő klubházzal tribünt állítottak fel. Bent, a pálya mögött lévő fás-bokros részen elárusítóhely.

A gazdászok felszántottak egy nagy darab földet. Mintagazdaságot akarnak létesíteni. Virágzik a tyúkászat is, hiszen két egész-eleven tyúkot és egy kakast is sikerült beszerezniük.

Tegnap felkeresett Medve zászlós. Nem ismertem, ő magyarázta el nekem, hogy ismer engem és az otthoniakat. Tőle tudtam meg, hogy Béla nagybátyámat Felsőnémetiből áthelyezték Pest megyébe, s hogy mennyire elkeseredtek otthon a fogságom miatt.

Az amerikaiak még mindig nem adnak egy huncut vasat sem, pedig Latkins parancsnok kijelentette, hogy Amerika nem marad adósa senkinek.

Most újból kormányválságot élünk át. Az amerikaiak valószínűleg átadnak a japánoknak, de állítólag csak arra az időre, amíg egy másik amerikai ezred meg nem érkezik Vladivosztokból. Beszéltek arról is,

hogy esetleg az oroszok vesznek vissza bennünket. Baranovsky és Lukjanov kantinosok már nagyon kezdtek örvendezni. Arról is szó van, hogy Amerikába szállítanak bennünket. Sok hasonló hír kering a levegőben. Eddig minden ősszel utaztattak, s lám, most sem kerülhetjük el. Ez – bizonyos. Hogy hova, majd kiderül.

Június 11.

Igazi nyári napok járnak. Örülünk, ha valamelyik fa árnyékában hűsölhetünk. Megfeszített munka folyik mindenütt. A sport-telep, a klubház, a nyári büfé, a kugli- és a teniszpályák, valamint a kertek bőven adnak munkát egész napra. Este viszont futballmérkőzések. Tegnapelőtt volt a legvéresebb mérkőzés az osztrák első és a „Törekvés" első csapata közt. Egy karficam, három fekvő sebesült, ugyancsak három kiállítás lett a mérkőzés mérlege, a játékosok testén lévő, borogatásra szoruló zúzódásokat nem számítva. Az osztrákok szörnyen dühösek voltak Puschner miatt, aki osztrák létére mindig a magyarokkal volt együtt és a nyelvünket is folyékonyan beszélte, most pedig a magyar csapatban játszott, az osztrákok fenyegetőzésére fittyet hányva. A meccs végén az osztrákok bejelentették, visszalépnek a körmérkőzésektől.

Tábori életünknek most két mozgatórugója van: a sport és az újság. Sportot úgyszólván mindenki űz, kivéve minket, invalidusokat. Igaz, sokan a munkát is sportnak számítják.

Táborunkban van egy *Új Világ* című illusztrált folyóirat, *Áfium* c. élclap és vagy két német nyelvű, hasonló zsánerű újság. Ezeket mindenki olvashatja, de van két olyan lap, amelyekről csak hallani lehet, azt is fél füllel. Az egyik a *Wir Juden*, a másiknak nem tudom a nevét sem. Majd utána nézek. Ez a két lap cionista irányzatú, ezért csak a hívők olvashatják. A két újság már régóta működik, természetesen cionista agitációt fejtenek ki, s az itt lévő magyar zsidók nagy részét kétkulacsossá tették: nyíltan magyaroknak vallják magukat, de a nacionáléjukat már megváltoztatták zsidó nemzetiségűre. Az egyik cionista lapban állítólag megjelent egy cikk (felelősséget az információ

hitelességéért nem vállalok), amelyben az állt, hogy a zsidóknak eddig Magyarországon volt a legjobb dolguk, ezért arra kell törekedni, hogy ebből az országból zsidó ország legyen(!).

A parancsnokság egyébként cenzúrázza a lapokat, az *Új Világ*-ból már el is kobozott pár oldalt.

Tegnap befejeztem az első francia nyelvű könyv olvasását. Címe: *Le voyage de monsieur Perrichon*, comédie en quatre aetes, par Labiche et E. Martin.

Június 13.

Ma kettős ünnepem volt. Gyász- és örömünnep egyszerre. Fogságom kezdetének negyedik évfordulója – teljes három éve ülök itt! –, a másik, az örömtelibb: megkaptam hathónapi fizetésemet. Novembertől vártunk rá! Nyolc hónapig úgyszólván pénz nélkül voltunk, mert bár támogattak, az ember mindig érezte a jótétemény ízét.

Éppen fogságom negyedik évfordulóján kerültem ismét fogságba, ezúttal a japánok kezébe. Gazdáinkról egész néprajzi tanulmányt írhatnék: orosz, csehszlovák, magyar vörösgárdista, fehérgárdista, amerikai, és most a japánok. Két hónapit nem számítva megkaptuk tőlük a gázsinkat, most már akár a csunguzoknak is átadhatnak. A pervaja-rjecskaiak szerint egyébként a japánok keze alatt meglehetősen jó dolguk van.

Az amerikaiakból még a legnagyobb angolbarátok is nagyon kiábrándultak. Néhány szemtelen és durva amerikai megutáltatta az egész társaságot. Már tudjuk, a nagyobb amerikai városok munkanélkülijeiből összetoborzott hadsereg egy része van itt, s ezek az emberek szeretnek könnyen és jól élni.

A japánokat, bár arcuk színe és pofacsontjuk állása számunkra nagyon furcsa, a velük született primitív becsületesség szimpatikussá teszi. Kissé naivak, de vannak nagyon is művelt tisztjeik. Hazájuk közelségétől azt várjuk, hogy olcsó és jó árukkal lát el bennünket. Persze, van még idő jobban kitapasztalni őket.

Június 19.

Ma megtörtént a sportpálya hivatalos avatása. A szépen fellobogózott pályán azonban egy futballmérkőzésen és egy tornászbemutatón kívül nem sok történt. Annál érdekesebb volt a megnyitó beszéd, amit egy osztrák százados tartott. Megdicsért mindenkit és mindent: az amerikaiakat, a parancsnokságot, a tábor sportkedvét, az odaadást, a munkakedvet, stb. A zászlóst, aki valójában a munka lelke volt, csak a beszéd végén említette meg, olyasformán, mint aki szintén tett valamit...

A tribün közönsége mindenkit megéljenzett, csak a parancsnokság említését követte néma csend. Ez nyilvános és ösztönszerű bizalmatlansági szavazás volt, de ők már megszokták.

A megnyitón három japán tiszt is jelen volt. Reder őrnagy természetesen agyondicsérte – az esti parancsban – a beszédet tartó századost munkájáért, stb., pedig egyetlen egyszer sem láttuk őt sportügyekkel foglalkozni. Ezzel a szemérmetlen egymás-dicséréssel eszembe juttattak egy korábbi epizódot életemből. Két hadnaggyal laktam együtt egy kis szobában. Mind a kettő irodalommal foglalkozott, verseiket és novelláikat felolvasták egymásnak. A műbírálat viszont minden esetben végtelenbe nyúló, arcátlan szembedicséréssé fajult. Nekem égett az arcom a szégyentől – helyettük –, de ők nyílván megszokták az effajta párbeszédet. Ömlengéseikben Petőfi- és Mikszáth-összehasonlításnál alább nemigen adták. Ezt a jellemvonást más körülmények közt és más hasonló fajtájúaknál is tapasztaltam.

Június 22.

Tegnap az osztrákok és a németek ünnepeltek. Sonnwendfeier – ez egy germán mitológiai ünnep, manapság is megtartják a legtöbb német vidéken. Eredete az öreg Wotannal és valami gyilkossággal kötődik össze. Elmentünk mi is szép számban, hogy lássunk egy igazi germán ünnepet, mert idáig nem volt szerencsénk hozzá.

A sportpálya közepén nagy rőzsemáglya állott. Az ünnepély megkezdésére sokáig kellett várni, mert késtek a női vendégek: az őrző hatalom tisztjeinek mindenkori barátnői. Végre belibegtek, s a japánok is elfoglalták a helyüket. Az ünnepély sportbemutatóval kezdődött. Szép felvonulás után egy népes tornászcsapat zeneszó mellett botgyakorlatokat mutatott be. Belesültek! (A délutáni osztrák-magyar futballmérkőzést is elvesztették.) Aztán a korlátgyakorlat következett. Itt három esetben négy ember mutatott be valamirevaló gyakorlatot, a többivel odahaza gimnazistaként is restelltünk volna előállni.

Közben besötétedett. Égő fáklyákkal elindultak a stafétáik, ám a fáklyák már az első néhány lépés után ki-kialudtak. Keserves futkározás után végre sikerült a máglyát meggyújtaniuk. A sárga tűznyelvek végignyaldosták a száraz rőzsecsomót, kísérteties fényt árasztva a sötét éjben. Szép volt.

Egy szónok rettenetesen dörgedezett, s mikor a máglya elégett, a fáklyások beledobálták még égő fáklyáikat a parázsba, átugrálták azt. Az ünnepélyt kávéházban folytatták és fejezték be.

Június 23.

Kellemes nyári este van. A lég tiszta és üde, mint amilyen csak nyári eső után lehet. A kakukkmadár víg, csalogató hangját csak a futball-tréner éles sípja zavarja. A muszka uralom alatt oly sokszor elátkozott szürke deszkakerítés rég eltűnt előlünk, most drótkarikában vagyunk, ami a gyönyörű kilátást nem takarja el. Táborunk körül, a dróton túl mindenütt fák, bokrok, erdők, távolabb elszórt falvak. A dróton belül kertek, bennük lugasok, bódék, épületek. Mintha táborunk az elátkozott, vad Szibéria közepén paradicsomkert lenne. A kerítésen kívül az ázsiai vadság a maga növény-, állat- és embervilágával, a kerítésen belül pedig az idelopott európai kultúra kis szigete.

Szeretném az idő kerekének őrölt forgását lelassítani, hogy örökké nyárban, napsugárban, virágok közt és víg kacagással éljek, mert félek a téltől, annak hosszú, idegbontó estéitől. Félek a kietlen hósivatagtól, amely a napsütésben elvakítja a szememet. Három rövid

hónap a nyár, s annál gyorsabban elröppen, minél kellemesebb. A zöld bokrok közt járva teleszívom a tüdőmet üde levegővel, mintha tartalékot gyűjtenék a sivár téli napokra.

Július 4.

Tegnap mozgalmas napunk volt. Az öröm és a szomorúság váltakozott lelkünkben, mint odahaza áprilisban az eső és a napfény.

Az újság örömhírt hozott. A magyar csapatok áttörték a csehszlovák vonalat, megsemmisítéssel fenyegetik azt. A csehek sírva kérik az entente segítségét. Nagy az öröm táborunkban, csak az átnyergelni készülő társaságok tárgyalják suttogva, szomorú tótsággal az otthoni vereségeket.

Az első fürdő-nap az Usszuriban. Vidáman mentek lubickolni az emberek, de rémülettel eliszonyodott arccal tértek vissza. Vosspiel főhadnagyot áldozatul követelte a vad folyó. Sokan fuldokoltak a szeszélyes vízben, de azokat sikerült szerencsésen kimenteni. Vosspiel főhadnagy nagyon szimpatikus osztrák fiú volt. Sajnos, a plenni nem normális ésszel gondolkodó lény, a fogság deformálta józan ítélőképességét. Két megjegyzést hallottam a visszatérőktől. Az egyik: „No, legalább egy hermafroditával kevesebb van..." (A vízbefúlt szép szál legény, kissé lányos képű tényleges tiszt volt). A legénység köréből így vélekedtek: „No, legalább egy tiszttel kevesebb van..." Lám, milyen elvetemült emberek akadnak, s éppen azok közt, akiket mi a saját jószántunkból tisztességes zsebpénzhez juttatunk, s akik így most többet keresnek rajtunk, mint amennyit a vörösgárda idején össze bírtak harácsolni.

Hírlik, hogy tegnap egy embert vérmérgezéssel kórházba szállítottak. Mostanában elég gyakori az ilyen eset, amit a vérszívó pőcsiklegyek csípése, illetve harapása okoz. Teméntelenül sok van belőlük, és a szúnyogok is annyira elszaporodtak, hogy az ember arca, nyaka és keze csupa daganat. Kénytelen vagyok rászokni a dohányzásra.

Nappal igen nagy a hőség, nem győzzük kivárni az utána következő párperces esőt vagy zivatart. Az éjszakák is fülledtek és nagyon

melegek. A szúnyogok egész éjjel kínozzák az embert, kénytelenek vagyunk sátrakat építeni az ágyunk fölé.

Július 8.

Ma olvastuk az újságban, hogy június 28-án, azaz trónörökösünk meggyilkolásának ötödik évfordulóján a németek aláírták a békét. A hírt egykedvűen vettük tudomásul, mintha a világ legegyszerűbb eseményéről olvastunk volna tudósítást. Bennünket már csak a saját sorsunk érdekel, s természetesen Magyarországé, amellyel a miénk szorosan összefügg.

Július 21.

Hogyan élünk?

Odahaza a kánikula a két vakációs hónapra esik, ám az otthoni forróság messze elmarad az ittenitől. Reggel hatkor már erős napsütés ébreszti fel az embert. Szobánk ablakai mindkét oldalon éjjel-nappal kitárva, mégis oly nagy a hőség, hogy az inget sem tűrjük magunkon. Nappal a sok pőcsik meg apró muslinca fenevadak módján támad, nem tanácsos kint tartózkodni. Szúnyog már kevés van, nemigen háborgatja az embert.

A táborlakók nagy része délelőtt és délután is lejár fürödni az Usszurihoz. Sajnos, én nem mehetek velük.

Este, mikor a lemenő nap szintén megfürdik az Usszuri aranyló vizében, hűsebb szellő támad, enyhíti az izzóan forró levegőt, s a muslincák meg a bögölyök nyugovóra térnek, megélénkül a tábor. Mindenki az udvaron, fellélegezve. Látnivaló akad bőven. Az egyes sportklubok (három magyar és egy osztrák) egymás után rendeznek atlétikai versenyeket. A futballt már megunták. A sportoló plenniknek ebben a szezonban kell valami eredményt elérniük, különben semmi különöset nem produkálhatnak. Az már bebizonyosodott, hogy az

osztrákok semmilyen sportágban nem tudnak érvényesülni, művészeik szintén nagyon elmaradnak a magyarok mögött.

Esténként egészen 10-11 órákig tart a nyüzsgés az udvaron, s csak ezután térünk nyugovóra.

Az újságcikkek érdekes mozgalmakról számolnak be, különösen Olaszország vonatkozásában. Az amerikai újságok a magyar bolsevizmust úgy tekintik, mint egy kétségbeesett nép utolsó fegyverét. A hazai levelek hírei kissé hézagosak, de összességében kielégítő leírását adják az otthoni állapotoknak. A most kapott levelek márciusi keltezésűek... Sok levélben az otthoniak hazafelé hívják az ittenieket – mintha csupán tőlünk függne, mikor váltsuk meg a vasúti jegyet hazáig. Mintha itt nagyon is rózsás lenne a helyzetünk és nem várnánk magunk is a hazaindulás napját, mint a Messiást...!

Bennünket, itteni helyzetünket az otthoniak nem fogják tudni megérteni soha. Honnan is tudnák, hogy 12 ezer versztányi távolságot, ráadásul hat fronton keresztül képtelenség leküzdeni, még ha a táborból sikerülne is megszöknünk. A mi sorsunk már csak az, hogy várjuk a békekötést, s azután a hajót, amely hazaszállít majd.

Július 23.

Most, amikor az orosz pénz, az orosz hitel haldoklik, talán már meg is halt, de ezt mi nem tudjuk még, mert a „szerencse fiai" vagyunk, azaz dúskálunk a pénzben, érdekes lehet a rubel hanyatlásának történetét felidézni.

1916-ban kevés pénzzel a zsebemben (valami 26-28 korona) fogtak el. A rubel akkoriban rettenetesen nagy úr volt. Ha a vásárlóképességét nézzük, igen nagy tekintélye volt. Galíciában akkor 8-10 rubelt adtak 20 koronáért, Oroszországban valamivel kevesebbet. Nem csoda, hogy a kevés rubelem hamar elfogyott, s amikor pár heti nélkülözés után Moszkvában az amerikai Vöröskereszt jóvoltából kaptunk 40 rubelt, igencsak megkönnyebbülten lélegeztünk fel.

Ivanovo-Voznesenskben kezdtük magunkat felruházni. Kanalat, csészét és a többi hasonló apróságot már útközben igyekeztük besze-

rezni. Micsoda urak lettünk, amikor már nem kellett a csupasz deszkákon feküdnünk, mert paplant vehettünk! Annyi holmit beszereztünk, hogy tartókosárról is gondoskodnunk kellett, s mindezt valami 50 rubelből.

A szibériai úton s különösen Mandzsúriában szintén nagy hatalom volt a rubel. Még Razdolnojében is egészen jó volt a rubel értéke – a forradalomig. Aztán a forradalommal együtt jött az erkölcsi és anyagi züllés, rablóbandák garázdálkodtak, s fosztogatták az orosz kincstár vagyonát. Az idegen tőkét az állam lefoglalta, a külföldi adósságot annullálta, amivel persze bizalmatlanságot keltett szerte külföldön, hitelét elvesztette. Az első forradalmi pénzt Kerensky bocsátotta ki. Ez négyszög alakú volt, 20-as és 40-es címletekben; „Kerensky-gyengi" néven emlegették. Ugyanakkor forgalomba hozták a hadikölcsönkuponokat is.

Az ezüstpénz végképp eltűnt, a cári pénz a ládafenékre került, s csak a legszükségesebb esetekben került elő onnan. Az egyes áruk mind jobban és jobban drágultak, az élelmiszerek éppúgy, mint az iparcikkek.

1918 elején nagyon keresték a koronát, akkor már 110-117 rubelt adtak 100 koronáért.

A bolsevik uralom is kibocsátotta a maga pénzét, a „kalapácsgyengit"-t. Külsőre is ronda, könnyen hamisítható, rossz pénz volt.

Muhin komisszárius is kinyomatta a róla elnevezett pénzt, ezt azonban az elmúlt év novemberében Kolcsakék bevonták. A kalapácsgyengit már azelőtt, a fehérgárdisták hatalomra kerülése után lepecsételték.

Kolcsak admirális is nyomatott pénzt 50, 100 és 250 rubeles címletekben. Az egyedüli pénz azonban, amely egész idő alatt fenntartotta magát, a cári pénz volt. Ebben mindig bíztak, és külföldön is volt értéke.

Amikor az orosz pénz úgyszólván értéktelenné vált, mi már amerikai kézben voltunk és dollárban számoltunk. A dollár legrosszabb beváltási aránya 1 a 8,5-hez, (cári pénz esetében), illetve 9,5 volt (másfajta rubel esetében). A dollár árfolyama érdekes görbét írt le, de ez a rubel vásárlóértékét nem hűen tükrözte, hiszen a kereskedők a

dollár emelkedésével egyidejűleg nem emelhették árucikkeik árát. Novembertől március végéig a dollár 9,5 rubelről 32 rubelre emelkedett. Utána egy időre visszaesett 24-25 rubelre, majd ismét emelkedni kezdett és emelkedik most is, hol meredekebb, hol laposabb pályán. Július 19-én már 43 rubelt ért, két nappal később 60-at, ma pedig a faluban 102 rubelt adnak egy dollárért.

Elterjedt a hír, hogy az entente is pénzt fog kibocsátani, amelyre a most forgalomban levő összes pénzt 75 százalékos veszteséggel lehet majd beváltani. Mi sietünk a rubeljeinket áruba fektetni, ugyanakkor a dollárt és jent nem adjuk ki, amíg nem muszáj. Mi, hadifoglyok nagyhatalmat játszunk itten, a pénz hatalmasait: hatalmunkat a zsebünkben hordjuk vagy a ládafiában tartjuk, ropogós dollárok formájában.

Az aprópénz hiánya táborpénz kibocsátását tette szükségessé. Már a negyedik ilyen pénz került forgalomba. Ez minőség és szépség tekintetében felülmúlja – a cári pénz kivételével – az összes többi orosz pénzt. Mi több, a környékbeli falvakban a „kitájok" (kínaiak) legszívesebben ezt a pénzt fogadják el; állítólag Blagovescsenszkben is forgalomban van, s azt is beszélik, a mi tábori pénzünket a charbini tőzsdén is jegyzik, mert dollárfedezete van.

Augusztus 13.

Odahaza Kun Béla kormánya lemondott, helyébe egy szocialista kormány lépett. Az entente-újságok megjegyzik, sőt felróják, hogy ez a kormányváltozás is éppen olyan, mint amikor Károlyi mondott le; „mindegyik Magyarország épségben tartására törekszik". Még szép.

A külföldi lapok általában sokat foglalkoznak Magyarországgal. A legjobb számunkra az, ha nem hallunk hírt hazánkról, mert utána feltétlenül a csehszlovákoktól és románoktól elszenvedett vereségekről írnak.

Augusztus 19.

Ha csak egy kis hitelt adunk a híreknek, úgy Magyarország sorsát nagyon tragikusnak kell látnunk; márpedig az újságok szoktak néha igazat is írni. Augusztus 8-ról jelentik, hogy Pesten a magyar csendőrség letartóztatta a szocialista kormányt, s Magyarország kormányzója József főherceg lett, kijelentvén, hogy az ország államformája a későbbi eredmények alakulásától függ. A kommunista agitátor helyett tehát egy főherceg került a magyarok nyakába. Vajon melyikük dolgozik az ország érdekében, melyik védi meg a végső romlástól? Az ifjú zsidó óriás, akiben nem igazán bízhatott az ország lakosságának többsége, vagy az a Habsburg-ivadék, akinek családja mindig is ellenünk dolgozott? Önzetlen honszeretet, hihetünk-e még benned?! A pártviszályok, amelyekről oly sokat írnak történelmünkben, újra kezdődnek. Meglehet, mindezek vége az lesz, hogy az elfásult magyarság hitét veszti.

Augusztus 21.

Elmúlt a hagyományos István király-nap, csak a kellemes és kellemetlen emléke maradt meg. A búsuló hadifogoly-magyarság sírva-vigadva ünnepelt. Délelőtt a lelkészünk nyekergő-nyafogó hangon tartott nagymisét, ami különösebb áhítatot nem keltett bennünk.

Baross, a szalon-kommunista ünnepi beszédében a hazáért és a hazában végzendő tettekre buzdított, Szabados gyönyörű szavalata egyesek szemébe könnyeket fakasztott. A délutáni tornaünnepély sikere Domokosnak volt köszönhető. A vacsoráról sok mindent feljegyezhetnék, de miért örökítsem meg magamnak az ital melletti magyar búsulást, aminek a vége az lett, hogy a japános összeszedték a szerteszét kószálókat, s reggelig a fogdában tartották őket (amíg ki nem józanodtak). Igaz, a plenni ott is megtalálta a szökés útját – az emeletről a földszintre vezető csatornát –, amelyen aztán jónéhányan elpárologtak a fogdából.

Augusztus 24.

Néhány órával ezelőtt az amerikai Népszavát olvasták fel. Nem tudom pontosan kifejezni azokat az érzelmeket, amelyek ennek hallatán bennem keletkeztek. Végtelen keserűség, düh és kétségbeesés, bosszúvágy, hazaszeretet... Az újság a Kun-kormány tevékenységéről és bukásáról adott hírt. A „hazaszerető honatya", aki bukása után 5 millió régi pénzt „felejtett" a zsebében, meglépett. Jól lemintázta az orosz bolsevizmust annak minden borzalmával és kegyetlenségével együtt. Erkölcsileg és gazdaságilag szétzüllesztette az országot. Akik melléje állottak, elmehettek meghalni. Miközben Kun Béla arról szavalt, hogy neki az ország épsége, a régi határok nem okoznak gondot, ő lemondott azokról, addig a hadsereg szorította a csehszlovákokat a határok felé. Uralma alatt a rablások és fosztogatások túltettek az oroszországiakon. A hadsereg demoralizálódott, szétzüllött, maradékát a románok verték szét. Aradon megalakult az ellenforradalmi kormány, amely József főherceget tette meg kormányzónak. A románok megszállták Pestet és kapzsi feltételeket diktáltak a fegyverszünethez, amivel még az entente hatalmaknál is ellenszenvre találtak. Hogy mivé fejlődnek az események, senki sem tudja, de hogy ránk nézve nem lesz jó vége, az bizonyos. Talán soha nem politizáltunk annyit, mint ma. Pedig ötödször fogadtam meg, hogy nem fogok vitatkozni, különösen politikai dolgokról nem.

Szeptember 7.

Ritkán van kedvem előszedni ezt a kis füzetet és beleírni gondolataimat. Talán a hazulról jött rossz hírek, a zavaros és kilátástalan jövő fásított el ennyire. Mind a hazai, mind az itteni viszonyokon nagyon sokat töprengek, s közben már nemegyszer olyan következményekre jutottam, amiket leírni egyelőre nem akarok...

Az újsághírek – egy-egy kés a szívünkbe. Hogyisne, hiszen otthon nagy átalakulások mennek végbe, mi meg itten tespedésre vagyunk ítélve. Amit csinálunk: sem tétlenség, sem munkálkodás. De az tény,

hogy nagyon idegölő munka a szellemi energiát visszafojtani, az indulatokat megfékezni, mint bármilyen fizikai munkát elvégezni.

Sokan kapnak hazulról levelet. Újra csak hazahívnak bennünket, mintha a mi egyedüli vágyunk nem a hazajutás lenne. A békekonferenciának kisebb gondja is nagyobb annál, minthogy azzal törődjön, mi lesz velünk: itt bolondulunk vagy döglünk meg, avagy megmaradunk és hazakerülünk.

Az idő már őszies kezd lenni. Kis lugasunk, amelyet a hajnalka nagy, kövér levelei árnyékoltak, fakul és sárgul. A kertben még pompáznak a virágok, de már ott van rajtuk a közeli hervadás jele. A meleg nyári napok és fülledt éjszakák rég elmúltak, a nappalok szelesnedvesek, az éjjelek egyre hűvösebbek. Egy-két hét, és a táj felölti őszi tarkabarka köntösét.

A japánok jóvoltából viszonylag jól élünk, de csak mi, a többi tábor lakóinak erősen dolgozniuk kell, hogy megkeressenek havi 4-500 rubelt, ami a létfenntartáshoz szükséges.

Szeptember 13.

Újabb hazai bonyodalmakról kaptunk hírt. József főherceget az entente nem ismerte el törvényes kormányzónak, ezért le kellett mondania. A románok ismét megbízást kaptak a magyar ügyekbe való beavatkozásra, így az eddig általuk elkövetett gazságokat lesz alkalmuk tetézni.

Táborunkból több tiszt beállt a csehszlovák hadseregbe, köztük három magyarországi is, ezek ma elmennek. A többiek (tizenöt fő) még maradnak. Érdekes megfigyelni ezt a lelki metamorfózist, amelyen ezek az emberek átmentek. Fogságuk kezdetén szidták azokat a cseheket – és a többi szlávot –, akik beléptek a hadseregükbe. Miközben azonban elítélték őket, már maguk is olvasták a Petrográdban megjelenő csehszlovák újságokat. Igaz, még csak „kíváncsiságból", mozgolódni nem mertek. Jöttek a sorozások, igyekeztek rábeszélni őket a hadseregbe való belépésre, de maradtak, mert ha belépnek, harcolniuk kellett volna a vörösök ellen, ráadásul közkatonaként, mint a többiek.

Kényelmesebb volt tehát a tábori élet, ezért maradtak. És most? Azt hiszik, hazaviszik őket, hogy mindőjüket megjutalmazzák gerinctelen jellemükért. No, majd lesz alkalmuk e téren tapasztalatokat gyűjteni.

Haragudtam azokra, akik Razdolnojéből mentek át szláv táborokba azzal, hogy belépjenek a hadseregbe. Nem volt igazam. Azok jellemes, nyílt emberek voltak, akik a saját eszméikért akartak harcolni. De ezek, akik csak a haszonra vártak, akik a már kikapart gesztenyéből akarnak falatozni, nemcsak előttem, de hitem szerint leendő bajtársaik szemében is jellemtelen alakok.

Még süt a nap, érződik áldott melege, de ez már nem a nyári, perzselő sugárzás. Árnyékban hűvös a szél, érezni az ősz közeledtét.

Szeptember 19.

Az osztrákok 12-én aláírták a békeszerződéseket. Uheda japán százados gratulált nekik.

A teniszversenyeket befejezték. Az „SP" és a „TV" versenye még tart. Az idő szép őszies.

Tegnapelőtt arról kaptunk értesítést, hogy a Vladivosztokban lévő entente megbízottak kijelentették, ők nincsenek ellene annak, hogy bennünket entente foglyoknak tekintsenek, a kérdés csak az, kormányainknak nincsenek-e ellenvetéseik. Eszerint ténylegesített japán hadifoglyok lennénk, ami nagyon is megkönnyítené a hazaszállításunkat.

Magyarország vonatkozásában nagy élelmiszerhiányról írnak, amely a románok garázdálkodásának köszönhető.

Enyéimről 1917 novembere óta nem kaptam hírt. Nem tudom, élnek-e, halnak-e hozzátartozóim. Ez nagyon rossz érzés, mert nem tudunk a jövőre számítani. Egy levelezőlap nagyon felvidítana,legalább-is kizökkentene az egyhangú életből. Mindegy volna, akár jó, akár rossz hírt kapnék otthonról, mert eloszlatná bennem a bizonytalanság érzését.

Szeptember 29.

Erős bélhuruttal egy hét óta az ágyat nyomom. 22-én este rontottam el a gyomromat fövetlen túróstésztával. A kórházba nem akarok bemenni, volt belőle elég majd egyévi ottlétem alatt. Viszont, ha nem javul az állapotom néhány napon belül, mégiscsak kénytelen leszek bemenni. Ezalatt a hét alatt annyira lefogytam, hogy azt hiszem, ilyen rossz bőrben még soha nem voltam.

Október 1.

Még egy rövidke hónap és itt a tél. Ezen a vidéken gyors az elmúlás, gyors a virulás, csak az álom hosszú a természetben. Érezni hevüket, de ha estére leszáll a nap, sűrű köd telepszik a vidékre, amely aztán felkúszik a hegyek oldalán egészen a csúcsokig., s megborzongatja bőrünket. Színes erdők, párás folyók felett a vadludak V-betűi hasítják az eget. Délre, melegebb vidékek felé szállnak. Gágogásukkal az ismerős tájaktól búcsúznak. Ők nem ismerik a rettenetes-havas Szibériát, csak a virágos-zöldben pompázó, napfény-perzselte Szibériát. Be jó nekik!

Mi maradunk – ki tudja, meddig. Talán egy teljes évig. Körülöttünk minden változik, csak mi maradunk szegény plennik. Várjuk a megváltást. Nem úgy, mint a zsidók a Messiást, hisz ők csak azért várják, hogy nekik is legyen valami jelszavuk.

Szeretném oly közömbösen szemlélni a dolgok folyását, mintha nem érdekelne, mintha a játszma tétje nem az én bőröm (is) lenne. De sikerül-e a nemtörődömöt adni?

A színházban ma adták másodszor a *Visszavárunk* c. darabot.

Október 6.

Táborunk pénzforgalmából a dollár eltűnt, helyét a jen foglalta el. Ennek legkisebb egysége a „rin".

A színházi élet a *Visszavárunk* c. darabbal megindult. Most a legénység adja elő nagy sikerrel.

Október 7.

Az első csehszlovák társaság elindult Vladivosztok felé. 48 ember, javarészt tisztek, köztük néhány idősebb százados.

Október 14.

Még nedves a föld a tegnapi esőtől, de a légben már megjelentek az első hópelyhek. Kertről, lombozatról beszélni már nem lehet. Minden a felázott föld sarában hever.

Október 16.

A nagy Szibéria készíti fehér téli takaróját. Lassan, pelyhenként szórja a kristálypihéket, alakul a dús takaró. Itt-ott még kilátszik alóla a barnás talaj, de úgy lehet, holnapra mindent elborít a fehérség. Ma reggel a fagy már jégpókhálót szőtt a pocsolyákon.

Október 20.

Esik és egyúttal el is olvad a hó. Először fűtünk be a kályhába.

Október 26.

Amit annyian óhajtottunk, mert éreztük szükségességét, végre megvalósult. Amikor már minden náció kialakította a maga szervezetét, elkülönült a tót, a cseh, a cionista, – a magyarok is ráébredtek az

egymás közötti szorosabb kapcsolat létrehozásának fontosságára. A mai közgyűlésen megalakítottuk a Hadifogoly Magyarok Szövetségét, amelynek fő célja a szorosabb kapcsolatok ápolása, az igazi, egészséges nemzeti felfogás kialakítása azzal a céllal, hogy felrázzuk letargiájából a hadifogoly magyarokat. Tudja meg a világ, hogy nekünk is jogunk van az élethez, mi is tagjai vagyunk a művelt nyugatnak! Tudják meg az otthoniak, hogy mi is dolgozunk a haza javáért, nem ülünk ölbetett kézzel. Tanulunk, képezzük magunkat, hogy minél hasznosabb tagjai lehessünk majd hazánk társadalmának, Hogy ezt elérhessük, minél hamarabb haza kell jutnunk. A Szövetség ezért vette fel programjába a hazajutást célzó propaganda külföldön való terjesztését. A táboron kívül élő legénység megszervezését és támogatását szintén feladatunknak tartjuk, hogy többé ne ömöljön ki a drága magyar vér mindenféle szibériai kalandor kedvéért. Sokat tanultunk már itt, de abban nem volt semmiféle rendszer, s nem volt benne lélek. Sokakat elragadott közülünk az internacionalista irányzat, másokat kétségbeesésbe taszítottak a hazai szerencsétlenségek, saját szomorú helyzetük. Az internacionalistákat fel kell világosítani nézeteik helytelenségéről, a csüggedőket bevonni olyan ideák bűvkörébe, amelyekből lelkesedést, tettvágyat meríthetnek. Korábban általános volt a közömbösség a magyarok között. Miközben mindenféle náció támogatni igyekezett a maga fajtáját, közülünk sokan azt mondták: „Minek azt mutatni, hogy magyar vagyok, mikor mindenki tudja". Ez az átkozott felfogás oda vezetett, hogy csak a magyar maradt támogatás, oktatás és vigasz nélkül. Még a cionisták, a románok, a csehek, a horvátok is támogatták embereiket, csak a magyarok kérdezték szomorúan egymástól: „Hát csak minket hagynak cserben uraink, csak mi vagyunk egyedül a világ árvái?!".

Most megváltozott a helyzet. A mi táborunkból indult ki az egész eszme, propagandát kezd a többi szibériai táborban is, hallatja szavát a kint dolgozó legénység körében, igyekszik felhasználni minden lehetséges eszközt külföldön is. Nagyon remélem, hogy ezek a törekvések nem maradnak eredmények nélkül. Nemcsak lelkes híve vagyok ennek a mozgalomnak, a részemet is kiveszem belőle, feladatokat vállalok.

November 1.

November első napja, mely máskor hideg téli nap volt, most még szép őszutónak bizonyult. Hideg szél fúj ugyan, a föld kemény és száraz, de a nappali hőmérséklet mínusz 1-2 fok, vagyis a szokottnál enyhébb.

Már beletörődtünk, hogy a telet itt kell eltöltenünk. Ellátjuk magunkat téli ruhával, lábbelivel. Ki-ki hozzáfog egy újabb nyelv megtanulásához, mások különböző mesterségeket igyekeznek elsajátítani. Mindenki keres magának valami új elfoglaltságot, amellyel a hosszú téli napokat eltöltheti, ha a hideg a szobához köti az embert. A legtöbben mesterséget tanulnak, aminek oka a megváltozott otthoni helyzet, a másik pedig az, hogy az emberek belátták a produktív szakmák ismeretének szükségességét. Sajnos, jómagam kénytelen vagyok lemondani mindenféle kézi munkáról, be kell érnem a francia nyelv tanulásával. Ezt viszont szeretném legalább olyan szinten elsajátítani, mint a német nyelvet.

November 2.

Annak a felemelően büszke érzésnek, amely ma délelőtt a hadifogoly Magyarok Szövetsége közgyűlésén elhangzott beszédek alatt bennem támadt, legalább az utórezgését próbálom megörökíteni. Dr. Csoma S. nagy szimpátiával és helyesléssel kísért beszédében olyan elveket hangoztatott, amelyek már mindannyiunk szívében otthonra leltek, amelyekről egymás közt már sokszor beszélgettünk, de nyilvánosan még senki sem mondta el. Az otthoni és az itteni helyzetet vázolva megállapította, hogy nem az a magyar, aki papíron ugyan fel tud mutatni egy csomó őst, hanem az, akinek szívén fekszik a magyar haza sorsa, akinek megdobban a szíve, amikor énekelni hallja a „megbűnhödte már e nép"-et.

Dr. Rodé J., a pesti munkásbiztosító titkára igazán észhez és szívhez szóló, tartalmas beszéde is mély benyomást keltett. A beszédek

tartalmát hosszan lehetne idézni. Bizonyos, hogy mindez nagyban hozzájárult az egészséges közvélemény kialakításához.

November 8.

Ma van a 25. születésnapom. Megértem hát nagykorúságom idejét is ebben a szomorú táborban. Ez a nap éppúgy egyhangú számomra, mint a többi, talán még szomorúbb is. Visszapillantottam eddigi életemre, összehasonlítottam a múltat a jelennel. 24 évesen ülök itt, majdnem olyan tehetetlenül, mint egy aggastyán. A háború aggastyánja! Egyike azoknak az áldozatoknak, akiket nem tartanak nyílván semmilyen listán. Amilyen reményteljes és vidám volt életem első része (a háború előtt), olyan szomorú és tragikus kezd lenni most.

A táborban senki nem tudja, még csak nem is sejti, hogy nekem ma „ünnepem" van. Valahol messze azonban, ahová 8 órával később ér el a nap, talán van egy kis szoba, ahol rólam beszélgetnek, ahonnan értem száll az ima. Meghagyta-e a sors azokat, akiket gyermeki és testvéri szívvel szerettem, ha már egészségemet elvette és a hazámat is oly kegyetlenül megcsonkította? De minek ezek a kishitű gondolatok! Hiszen egészségem megjavulhat, szeretteimet viszontláthatom, s haza'm újraélesztésében is részt vehetek.

Ma reggelre leesett a hó. Tulajdonképpen eddig tartott az ősz, ami azt jelenti, hogy az időjárás – nagy örömünkre – a télből ellopott vagy két hetet.

A hazai hírek változatlanul lesújtóak. A rossz emléke úgyis megmarad, azt nem jegyzem fel mindig. Most Bereg és Szabolcs megyék beszéltetnek magukról, a románok elleni felkelés vérbefojtásáról...

November 13.

Csalóka az időjárás. Még vissza-visszatér az ősz, a folyókon felolvadt a jég. Tavaly ilyenkor már zord telünk volt, de úgy látszik, idén a természet kegyes hozzánk, megrövidíti a telet.

November 16.

Reggelre újra havazott, s úgy tűnik, most már beállt a hathónapos tél.

A hazai hírekkel szemben már nem vagyok annyira érzékeny, mint eddig. Elfásultam az állandó rémhírektől. Ó, ha jönne végre egy levél hazulról! Fokozná munkakedvemet, visszaadná a reményt, az életkedvet.

November 18.

Az amerikai magyar újságok és az itteni orosz, japán meg más lapok alapján véglegesen kialakult a véleményem Kun Béla kommunizmusának gazságairól. Már-már hihetetlen dolgokat olvashatok a vörös terrorról, a román rablásokról; Hock János keresztre feszítéséről, a zárdák és más épületek pincéiben megtalált vezető politikusok holttesteiről a kommunista újságok bölcsen hallgatnak. Most már teljesen tisztán látom az otthoni eseményeket, levonom a kézenfekvő következtetéseket, s azt hiszem, nézeteim a hazatérés után beigazolódnak majd, tehát nem áltatom magamat.

November 21.

Újabb, engem közelről érintő újsághír Eperjes, Ungvár és Munkács vonatkozásában. Pár ügyvéd állítólag agitációt fejtett ki a rutének közt, hogy a vidéket csatoltassák Csehszlovákiához, s bizottságot is küldtek Prágába, Masarykhoz. A meghallgatáson azonban a parasztok földet és más reformokat követeltek, ami valószínűleg nem nyerte meg az „elnök úr" tetszését. Egy másik párt Ukrajnához akarja csatoltatni vidékünket, ám a városi intelligencia még hűséget tanúsít magyarságához, a falusi nép pedig semleges mindenféle mozgalommal szemben. Meglátjuk, hová fejlődik a dolog, de hogy Magyarországból akár egy darabkát is Ukrajnához csatolni természetellenes dolog, azt a

Kárpátok ottléte bizonyítja a legjobban. Ami a csehekhez való csatolást illeti, azt a nép nyelvi és vallási különbözősége, sőt ellentéte fogja – valószínűleg – megakadályozni.

November 24.

Két napja kemény hideg van. Egy rossz hőmérő majdnem 20 fok hideget mutat, s emellett a szél is kellemetlenkedik.

Hírt kaptunk Omszk 18-án történt elfoglalásáról. Talán nem érdektelen a Kolcsak-kormány bukása előtt feljegyezni néhány portékának az árát. Először is, 1 jen – 140-150 rubel. 1 font cukor 72,8 rubel, a szalonna 105, 60 darab narancs 312, szemüveg 150, cérnakesztyű 37,8, cipő 1820, 1 darab alma 39 rubel. Érdekes, hogy a jen és a dollár értéke hetek óta nem változik, míg az árak szüntelenül emelkednek.

December 8.

Ha a majdani – remélt – szebb és jobb jövőben előszedem keserves fogságom naplóját, talán elképzelni sem tudom, miért ilyen hézagosak feljegyzéseim; hogy miért múlnak el napok, sőt hetek anélkül, hogy azokról megemlékeznék.

Ha az ember könnyen, gond nélkül töltheti az idejét vagy legalább erre törekszik, akkor gyorsan múlik az idő, csak az estéket veszi észre, mivel a sötétség és az álmatlanság gondolatokat szül.

A mozi, a színház, a kaszinó, a kávéházak mind olyan tábori intézmények, amelyek rendelkezésre állnak azoknak, akik szórakozni kívánnak és tudnak. A jegyet 10 szen-ért, azaz városi számítás szerint 16-17 rubelért adják, tehát majdnem ingyen. Mi több, nem kell a hidegben a pénztár előtt ácsorogni, mint otthon, mert a termekben kényelmesen megkaphatók. Legfeljebb az anyja istenét emlegetik annak, aki véletlenül a bajtársa tyúkszemére hág a sötétben. Mozijeggyel a zsebünkben boldogan sietünk az étkezde felé, ahol az előadásokat

tartják. Egy órai várakozás után, mialatt orrunk előtt takarítják el a reggeli vagy az ebéd maradványait, elsötétedik a terem. Kifeszítik a vásznat, aztán besurranunk a padok közé. A mozi vezetősége gondoskodik arról, hogy ne fázzunk, mert jó sok embert beprésel a terembe. A kinti hideg után kellemes meleg van odabent. megkezdődik az előadás. A vásznon mindenféle rendű és rangú nők, férfiak, köztük kivágott ruhájú amazonok, apácák, s nem hiányoznak a hiányos öltözetű vagy meztelen nők sem. A közönség csak azon bosszankodik, miért nem fordul feléjük a szép akt, s hogy sohasem eléggé pikáns a történet. Csókok és sóhajok hallhatók a nézőtéren is. A különböző megjegyzések nem papírra valók. Aztán vége a filmnek vagy a darabnak, és izzadtan, szinte a saját verejtékünkben főve szétszéledünk. Hogy magunkhoz jöjjünk, sétálunk vagy két kört...

A színházban most a *Csárdáskirálynő* megy, óriási sikerrel. A női szerepeket is férfiak játsszák, de olyan jól, hogy a chabarovski énekesnők elismerően teszik szóvá: „Kak zsena!" (mintha nő lenne).

Egyik estéjét eltölti az ember a színházban, a másikon meg vitatkozik a múlt és a jelen eseményeiről. Kun Béla még mindig téma, a monarchiát is emlegetik páran. Harmadnap a plenni előadást hallgat, unatkozva. Így múlnak az esték. A nappalok szinte észrevétlenül röpülnek el.

Hazautazásunkat újra tárgyalja a társaság. A japán hadügyminisztertől kapott reményteljes információ szerint most márciusra tervezik hazaszállításunkat.

December 18.

A hadifogság nagy betegség, amelyben mindnyájan szenvedünk, akik itt vagyunk. Csoda-e, hogy sorainkból kidől egy-egy ismerős? A holtat eltemetik, később emlékét is elfedi a közöny. Ezek a plenni közönséges halottai, akikről egy japán újság azt írta, az itt lévők fele már a föld alatt van. De vannak olyanok – s most ezekről akarok pár sort feljegyezni – akik fizikai valóságukban élnek és virulnak, ám erkölcsileg rég meghaltak az emberek szemében. Ilyen az egyik szobatársam

és barátom. Mindenki előtt tiszteletben állt, s hogy úgy mondjam, eléggé „jómódú" plenni volt. Sokat beszélt ugyan hazai lumpolásokról, hasonlókról. Vele is úgy kezdődött a züllés, mint másokkal odahaza szokott. Még a nyár folyamán felvásárló lett. A faluban belekóstolt a jó életbe, s attól kezdve nem tudott visszatérni a vegetáláshoz. Néha-néha becsípett, de ez nem volt igazán feltűnő. Aztán valahol megismerkedett egy énekesnővel, akiről rengeteget áradozott. Chabarovski kirándulásainak elbeszélését tátott szájjal hallgatták a szegény, minden vonatkozásban kiéhezett plennik, velem együtt. És egyszer csak odamaradt, nem tért vissza Chabarovskból. Azok a kompromittáló híresztelések, melyek vele kapcsolatban elterjedtek, igazaknak bizonyultak. Körülbelül 300 jent vert el, pedig a pénzt bevásárlás céljából vitte magával, s annak egy részét ráadásul kölcsönkérte. Magáról azt terjesztette, hogy megszökött. Valójában egy nőszemély kerítette hatalmába, akitől nem bírt vagy nem is akart szabadulni többé. Ahogy az elbeszéléseiből ki lehetett hámozni, akadt egy lump társasága, akivel néha esténként 30-40 jent dorbézolt el. Ilyen kiadásokra a havi 33 jen zsebpénzből nem jutott, még ha rubelben kifejezve ez tekintélyes összeget, mintegy 5000 rubelt tett is ki. Egyszóval ez az ember az erkölcsi és anyagi lejtőn gyorsan lecsúszott arra a pontra, amikor joggal nevezték csalónak, sikkasztónak. Ami a legkellemetlenebb: főként a legjobb barátait és a rokonait csapta be. Valóságos erkölcsi öngyilkosságot követett el egy ország intelligenciája előtt – mivel mi itt egy ország középosztályát képviseljük. Ránk nézve az lenne a legkellemesebb, ha eltűnne közülünk.

Magyarországgal ismét sokat foglalkoznak a lapok. A békekonferenciára december második felében Apponyi grófnak kellett elmennie, hogy aláírja a békeszerződést. A zsidó lapok felháborodással írnak a dunántúli pogromokról, megemlítve vagy kilenc áldozat nevét. Az amerikai zsidók gyűjtést rendeznek és szervezkednek a magyarok ellen.

A Hadifogoly Magyarok Szövetsége nevében táborunkból világgá menesztett jajveszékelő leveleknek, felhívásoknak megvan már a hatása. Az egyik angol nyelvű japán újság sorozatosan publikálja hadifoglyok cikkeit, amelyekben sanyarú életünket ecsetelik. Azt írják, hogy

japán és amerikai kézen csak pár kisebb fogolytábor van, s ezekben elég jó ellátásban részesülnek a foglyok, míg más táborokban százezerszám pusztulnak el nyomorúságos körülmények között.

December 26.

Elmúlt a negyedik hadifogoly-karácsonyom. Ez már a hatodik, amit nem otthon töltöttem el. Mint mindig, most is előszedtem azokat a kedves emlékeket, amelyeknek morzsáin ilyenkor rágódunk mi, plennik. Igaz, nem jó ezeket emlegetni, jobb, ha feledésbe maradnak, legalább addig, amíg a távolból sóvárgunk újabb hazai élmények után.

23-án a tábor megvendégelte a falu iskolás gyermekeit. A karácsonyfa már állt és minden „malcsik"[1] kapott egy-egy konzervet, meleg felsőruhát, stb. A gyermekek szívből nevettek a mozi bohókás előadásán.

24-én a H.M.SZ. által rendezett hivatalos karácsony-esti ünnepélyel töltöttük el a szenteste előtti délutánt. Szobánkban állítottunk fel egy kis karácsonyfát, melynek gyertyafénye mellett elbeszélgettünk. Az este és az éjszaka vad tivornyába fulladt, mert teleszívtuk magunkat a legjobb japán búfelejtőből. Nagy „rókavadászat" kísérte a „lagzit". Olyan dalolás kerekedett, hogy az egész tábor zengett és rengett belé. Voltak sokan, akik 15-20 perc alatt elfelejtették minden bánatukat. A többség mulatott, de akadtak olyanok is, akik elővették a könyvüket és éppen úgy tanultak, mint más napokon. Ezek nem bírták akárcsak egyszer is levetni magukról a fogság lélekre nehezedő súlyát, nem tudtak ünnepi hangulatot erőltetni magukra. Mi is csak tettettük a jókedvet, mert nem akartuk elrontani a hangulatot.

Említésre méltó a december 25-i ebéd. Régen, nagyon régen, még a békeidőkben, amikor valami nagy ünnepet ültünk, volt kétféle pecsenye – őzgerinc és disznóhús – asztalunkon. És – most... Azt hiszem, talán odahaza sem ettek olyan jó ebédet, mint mi ezen a napon.

---

[1] kisfiú

1920. január 2.

Ismét új évszámot írunk. Otthon új naptárak kerülnek a régiek helyére, mi itt kiradírozzuk az elmúlt esztendő megkopott, piszkos számjegyeit, s felrajzoljuk az új naptárat. Aztán megy minden a szokott útján és módján tovább. Tengetjük életünket napról napra, mint azelőtt.

Az emberek persze – hacsak lehet – igyekeznek levetni magukról a plenni hétköznapiságot. Azt a nyomasztó, ideg- és akaratbénító, reménytelenséggel telt érzést, amely itt ül mindnyájunk lelkében, s nem engedi megnyilvánulni az igazi, önfeledt jókedvet. Helyzetünk a kivert kutyáéhoz hasonlít, ahhoz a kutyáéhoz, amelyet megrugdaltak, elkergettek hazulról; nem törődnek velünk, vagyis akik eltartanak bennünket, csakis a modern emberek dicséretéért, az „állatvédő liga" érdemrendjéért teszik. Ez nem a mostani gazdánk becsmérlését jelenti, hiszen ezeknek – a japánoknak – nagy hálával tartozunk; a sok megpróbáltatás, csalódás és keserűség következtében azonban már-már elvesztettük a hitünket az emberben és egyebekben egyaránt. Csak annak és akkor fogunk hinni, amely hatalom visszavisz hazánkba.

Nem kell azon csodálkozni, ha a foglyok néha szesszel tompítják lelki fájdalmaikat, hiszen fehérnépség híján csókolóznak a flaskával, abból merítenek reményt. Nem meglepő az sem, hogy a most kialakuló vélemény szerint ki kell használnunk a jelent, mert nem biztos, hogy a jövőnket nem zavarja meg bármilyen előre nem látható fejlemény. Siessünk tehát élni, mert a terhes gondok között, tépelődések közepette elröpülnek ifjú éveink, és amúgy is rövid ez az élet, a túlvilág boldogságára pedig nem számítunk.

A Szilveszter-esti tivornyázás vagy ezer jent emésztett fel, s ennek legnagyobb része szeszre ment el (a nikolszkiaknak elég lett volna egy félévre). A két kávéházban, illetve étteremben mulattak. Egyikben az osztrákok, másikban a magyarok. Néhányadmagammal itthon nótáztunk éjfélig. Hangos kacagással, vidám nótákkal színleltük a jókedvet, de ajkunkra somfordált néhány szomorú dal is. Éjfélig simán ment minden, de az új esztendő, a sok pohárcsengéssel köszöntött új esztendő sokakat megtréfált a szesz mámorában. Némelyek újra szigorú

katonák lettek, azaz próbáltak lenni, mások négykézlábra állva ugatták az öreg, ráncosképű holdat. Egy kis tömzsi gyerek az asztal alatt fekve ölelgette pajtása fényes bokszcsizmáját, s közben szíve egykori bálványának nevét suttogta elhaló szerelmes hangon: Hilduska, Hilduska... A kora hajnali órákban két harcias dalia szuronyt, azaz botot szegezve egymás mellének azt ordította: „No, merj szólni valamit!". Odébb, az udvaron hangos párbeszéd: „Sind Sie Offizier?!".[1] – „Jawohl, Herr Japaner!"[2] Ezzel a két dülöngélő alak összeölelkezik, majd folytatják útjukat.

Az emberek 3-4 óra közt vánszorogtak haza, s itthon felköszöntötték az alvókat, mint az összes dollárok apáit. Aztán a jókedvben és bajban egyformán összetartó bajtársak újra találkoztak odakint a klozettben, ahol elsóhajtották egymásnak pillanatnyi fájdalmukat.

Rég volt, amikor ennyire szívből tudtam nevetni embertársaim, jobban mondva plenni-társaim gyengeségén. Megvallom, irigyeltem is őket, a még egészségeseket, akik be is csíphettek, s ezzel emlékeket, élményeket gyűjthettek maguknak, amelyekről az elkövetkező szomorú napokon elbeszélgethetnek. Én is szeretném feledni a jelent, a múltat a jó és rossz emlékekkel együtt.

Olyan vén emberek lettünk a fogság évei alatt, akiknek a régi-régi gyermekkorba kell visszatérni gondolatban, ha kedves emlékekre akarnak találni.

Az óesztendőt tehát elparentáltuk, mint olyan öregembert, akitől nem kaptunk semmit, ám az újat is úgy üdvözöljük, mint egy másik öregembert, akit szintén el fogunk temetni anélkül, hogy kaptunk volna tőle valamit. Bárcsak tévednék!

Január 7.

Nagy politikai káosz uralkodik egész Szibériában. A bolsevikok hol itt, hol ott ütik fel fejüket, s ahol megjelennek, felégett falvak, ál-

[1] „Tiszt Ön?!"
[2] „Igenis, japán úr!"

lomások hirdetik jelenlétüket. Irkutszkot Kolcsak katonái foglalták el, igaz, a vörös hadsereg messze van onnan. Chabarovskban is akartak valami hasonló meglepetést rendezni. Egy ezred és egy század volt benne a dologban, de Kalmükov tudomást szerzett róla és leszerelte őket. Valami ünnepjük volt a muszkáknak és Kalmükov – mint igazhitű és jószívű atamánhoz illik – elvitte katonáit a templomba. Közben a kaszárnyában összeszedette a fegyvereiket és a mise után a lázadókat egy mezőn leszerelte, majd megkérte a japánokat, hogy őriztessék a foglyul ejtett lázadókat. Mi jót nevettünk Kalmükov ravaszságán, s a cselt plenni-találmánynak tartottuk. Az eset kapcsán az egyik újság Kalmükovot Chabarovsk megmentőjének nevezte.

Az angol újságokban hosszú cikkek jelentek meg az otthoni véres zsidóüldözésekről, ám ezek a lapok olyan tájékozatlanságot árultak el a magyarországi viszonyok felől, hogy az embernek mosolyognia kellett. Bizonyára volt a híreszteléseknek némi alapja, ám igencsak kíváncsi lettem a teljes igazságra, ezzel azonban az újságok adósok maradtak.

Minden lehetséges módon megkíséreltem értesíteni a szüleimet hogylétem felől. A szatmári püspökség, egy pesti fiú szülei és a pesti bejelentő hivatal útján minden lehető címre írtam levelet, azonkívül Munkácsra, Ungvárra, a hazai címre küldött lapokat nem is említve. Úgy gondoltam, hogy ha májusban nem kapok választ rájuk, akkor marad a bizonytalanság az otthoni állapotok felől.

A tél szokatlanul enyhe volt. A déli órákban majdnemhogy nulla fok fölé emelkedett a hőmérő higanyszála. Éjjel fel-felébredek a hőség miatt, annyira befűtenek a szobában. Furcsa helyzet alakult ki: odakint a muszkák éheztek és fáztak, a plennik pedig szokásuk ellenére meleg szobában ültek, mindennap jóllaktak, s néma még egy kis „nyakolaj" is akadt számukra.

Január 11.

A Japánban lévő német hadifoglyokat kezdik hazaszállítani. A szállítási költség fejenként 1400 jen. Mit jelenthet ez számunkra? Csak

azt, hogy ily módon sohasem kerülünk haza. A japán hajótársaságok nagyon is kihasználják a konjunktúrát. A német kormány azért a pár emberért fizethet annyit, de a mi kormányunknak a szeptemberi koronaérték mellett legalább 5 milliárd koronájába kerülne az Irkutszktól erre lévő táborok hadifoglyainak hazaszállítása. Úgy néz ki, csakis „szárazon", azaz vasúton mehetünk haza, de ez csak akkor válik lehetségessé, ha a japánok a szovjet kormánnyal megegyeznek , vagy pedig a vörösök idejönnek.

Ilyen lágy telünk eddig itt még nem volt. Mindössze néhány fok hideg van, s a korábbi teleken szinte elviselhetetlen szél most gyönge, alig zavarja az embert békés sétájában.

Január 26.

A Hadifogoly Magyarok Szövetségének tegnap megtartott közgyűlését több napos propaganda előzte meg. A tisztújítási szavazatok leadásánál felszínre kerültek a különféle nézetek, a személyi szimpátia, sőt a vallási különbségek is. A választás eredményét még nem tudom, de biztos vagyok abban, sok érdekes megfigyelést, következtetést lehet majd levonni belőle.

Egy égetően fontos kérdés megoldódott: a segélyezés kérdése. Mindenki belátta, hogy a segélyezésre befizetett összegek nem elegendőek, azokat emelni kell. De hogyan? – ez volt a vita tárgya. Végül is sikerült áthidalni az összes ellentétet, s így remélhető, hogy a nikolszkiaknak több jut fejenként 2,5 vagy 5 jen havi támogatásnál. A táborújság tegnapi számában megjelent egy, valamelyik Vladivosztokban megjelenő tót újságból átvett cikk, amely nagy nyugtalanságot keltett, elkeseredést váltott ki belőlünk. A cikk a Csehszlovák Köztársaságban maradt magyar tanítók, tanárok elleni hajszáról, s ezeknek, valamint a jegyzőknek cseh, illetve tót hivatalnokokkal való helyettesítéséről szól. Akik meg akarnak maradni hivatalukban, hűségesküt kell tenniük, s ezenkívül beszélniük tótul. A tanerőt, a jegyzőket mind azzal bocsátották el, hogy „jó tótokként" újból jelentkezhetnek. Hírt ad az újság elégedetlenségekről is, például amiatt, hogy ahol tótul is tud-

nak, a papoknak megtiltották a magyar nyelvű prédikációkat; mi több, a papoknak azt is megtiltották, hogy egymás közt magyarul beszéljenek.

Abnormálisan meleg telünk van, a szibériai kemény telekhez viszonyítva mindenképpen. Délben olykor nulla fok fölött a hőmérő higanyszála. Sok a csapadék, gyönge a szél, nem is fúj állandóan. Meglehet, beválik a bolondnak tartott amerikai csillagász jóslata az általános hőemelkedés vonatkozásában.

Február 10.

A világtól Chabarovsk várossal együtt teljesen el vagyunk vágva. Nagy változások történnek Szibériában. Chabarovskot és vidékét védik a japánok, s az általuk vont gyűrűn kívül a hírek szerint bolsevikok állnak. A tábornak egy halottja van: Kovács Ármin zászlóst elvitte a szibériai éghajlat és a plenni-élet nyomorúsága. Elmebajosként kezelték, de tüdővészben halt meg. Reá nézve megváltás volt a halál, mert épeszű sohasem lett volna.

A plenni-önzés, a rosszakarat és idegesség a kis dolgokból is nagy kavarodást csinál. Egy hadnagyot áthelyeztek a mi szobánkba, s emiatt bizony kemény összeszólalkozások, sértések voltak, majd bocsánatkérések. Aki nem törődött az üggyel, mint én is, csak nevetett az izgatott tárgyalások miatt.

Táborunkat megszállta az orosz nyelvtanulási láz. Talán azért igyekszik mindenki megtanulni oroszul, mert elvesztették a hazajutás reménységét, esetleg azért, mert a nyelvtudás révén valószínűbbnek vélik a hazajutást. Ez a láz engem sem kímélt meg, én is ráadtam bús fejemet az orosz nyelv tanulására, ami a német és a francia után a legnehezebbnek bizonyult. Igaz, nem volt hozzá oly nagy kedvem, mint korábban a franciához, csak abban bíztam, hogy mégis viszem valamire vele, mert talán mégis megjön hozzá a kedvem egyszer.

Az időjárásról annyit, hogy sok a csapadék, kemény hideg van (27-30 fok). A szobából nem is mehettem ki, vagyis csupán az ebédlőig, mert odakint tombolt a hóvihar.

Február 15.

Chabarovskban a szociál-forradalmárok vették kezükbe a hatalmat. A rendszerváltozás éppen olyan simán ment végbe, mint 1918-ban. Az utolsó két napon Kalmükov kozák atamán egymás után adta ki parancsait: egyikben fenyegetőzött, a másikban gazembereknek és kutyáknak nevezte a szociál-forradalmárokat. Azt írta, harcba vonul és mindenkit felakasztat, akit csak el tud fogni az új rendszer hívei közül. A chabarovski bankban lévő pénzt, aranyat elvitte magával, nehogy a rabló szovjetek kaparintsák meg; ha majd győztesen visszatér, el fog számolni a pénzzel. A főparancsnokságot átadta egy alezredesnek, aki viszont már első napiparancsában sietett átruházni összes jogát és kötelességét a japán parancsnokságra. A japánok igyekeztek szigorú semlegességet tanúsítani, és csak ott akarnak beavatkozni, ahol japán életről vagy közlekedési eszköz megrongálásáról van szó. Néhány emberével és pár font arannyal Kalmükov lelépett (embereit szerintem az arany vonzotta), megalakították a „Sárga gárdát", vagyis Kalmükov szabadcsapatát. Egy ideig itt, Krasznaja-Rjecskán állomásoztak, s amikor elszánták magukat arra, hogy Mandzsúriába vonuljanak, az Usszuri jegén megpuskázták őket. Pár sebesültet a mi kórházunkba hoztak be.

Érdekes, hogy milyen színben igyekszik feltüntetni magát a nép előtt Kalmükov: állandóan hazaszeretetről, Nagyoroszországról és annak szétzüllesztőiről dörgedezik. Ha az ember nem ismerné a tetteit, még el is hihetné nemes szándékát és önzetlenségét...

Február 18.

Szibéria életében olyan fordulat történt, amely talán a mi sorsunkban is kedvező változást fog előidézni. Eddig a kormányzási rendszerek egymást váltották. A cár uralmát megdöntötte a Kerensky-párt, ez utóbbit elnyomták a Lenin-féle kommunisták (bolsevikok). A szovjet uralmat – itt, Szibériában – elkergette a csehek és az entente-hatalmak támogatásával, valamint a kozák Szemjonov és Kalmükov atamánok

segítségével létrejött Kolcsak-kormány. Most, kétévi Kolcsak-uralom után a tajgákból előbújt szoc.forradalmi csapatok vették kezükbe a hatalmat. Az 1918-as vörösgárdisták hada garázda, fegyelmezetlen társaság volt a tajgákban másfél éven át bujdosó, most megjelent, meglehetősen lerongyolt, de egészséges és lelkes csapathoz képest.

A japánok változatlanul tartják magukat a szigorú semlegességhez. Az ő politikai boszorkánykonyhájukba még nem tudunk betekinteni. Később majd csak tisztábban fogunk látni.

Az események fejlődésével a mi sorsunkban is változásnak kell bekövetkeznie. Tény, hogy az itteni lakosság szabadulni akar tőlünk, mert már megunt bennünket. Azt még nem tudjuk, hogyan vélekednek felőlünk az orosz vezető férfiak.

Táborunkban van már egy ágyú is. Kalmükov a faluban felejtette, Uheda japán táborparancsnok pedig felhozatta. A plenni mély kegyelettel szemléli a gyilkolás eme eszközét.

Az orosz csapatok bevonulása előtt történt. Uheda szánt és kocsit kért a tábortól felderítés céljára. Konyhánk és a központ megtagadta a kérés teljesítését, arra hivatkozva, hogy mi ragaszkodunk a semlegességhez, s különben is: ilyen veszélyes vállalkozásra vigyék a japán lovasokat. A parancsnokság természetesen azzal utasította el a japánokat, hogy nincsenek itthon a fogatok, ezért nem állhatnak szolgálatukra.

Február 22.

A különböző hatalmak politikai aspirációi, titkos és nyílt diplomáciai sakkhúzásai jelen pillanatban itt nyilvánulnak meg leginkább. Az amerikai és japán érdekellentétet ismerjük, Anglia féltékenysége a tengerek uralmára szinte nyilvánvaló, így érthetőek az amerikaiak elleni áskálódásaik is. 1918 nyarán az entente hatalmak azzal a kimondott céllal léptek Szibéria földjére, hogy az egyes pártok harcait megakadályozzák, rendet teremtsenek. Miben állott ez? A franciák által felállított csehszlovák légiókat, az ellenforradalom fő támaszait segítették diadalhoz. A vörösgárdának menekülnie kellett, igaz, itt nagy sze-

repe volt a vörösök rendezetlenségének, fegyelmezetlenségének is. Jött Kolcsak, az entente hatalmak támogatott embere. Kapott pénzt és segédcsapatokat, a cseheket. Az amerikaiak megérkezésekor a dollár 8-9 rubelt ért, s pár héttel ezelőtt a jen (azaz fél dollár) 170-190 rubelt ért. Ezt nevezték ők támogatásnak. A japánok is, az amerikaiak is igyekeztek berendezkedni, de mivel japán közelebb feküdt és jóval több csapata volt itt, Amerika taktikát változtatott. Az európai hatalmak példájára csapatait kivonta, Vladivosztokban maradt. Róluk ettől kezdve keveset hallottunk. Kalmükov kegyetlenkedései és a japánok iránti gyűlölet mindinkább növelte a tajgákban szervezkedő bolsevikok számát. A tél folyamán hol itt, hol ott vágták el az összeköttetést, s úgy a japánoknak, mint Kalmükovéknak nagy veszteséget okoztak. Egy hónappal ezelőtt Chabarovsk körül volt zárva, mint egy ostromlott város. Kiderült, hogy a bolsevikok ellen sem a japánok, sem pedig Kalmükov nem tehet semmit.

Nikolszkban kitört a forradalom, a zöldgárdisták (most újra vörösek, azaz bolsevikok) bevonultak Vladivosztokba, onnan Chabarovskba jöttek, ahol Kalmükov néhány embert hirtelen kivégeztetett és elmenekült. A japánok kénytelenek szigorú semlegességet fogadni, mert ahol nem ezt tették, kiverték őket. A zöldek, akik egyébként mellükön vörös kokárdával járnak, kijelentették: a szovjet rendszert fogadják el és mihelyt csak lehet, érintkezésbe lépnek a moszkvai kormánnyal. A japánoknak felajánlották a vasútvonalat a hazautazás céljára.

Koreában is kitört a forradalom. Jelszó a japán iga lerázása. Kínában szintén nagy az ellenszenv Santung miatt. Mihelyt szabad lett a Vladivosztok és Chabarovsk közötti vasútvonal, megjelent egy amerikai vöröskeresztes vonat, s a vasutasok közt ruhaszövetet, tejkonzerveket osztottak szét, azaz udvaroltak az orosz népnek.

Az eseményeket a japán és amerikai érdekellentétek irányítják. Mindkét fél más-más pártot támogat. Most az a kérdés, hogy azok ki tudják-e használni kedvező helyzetüket. Anglia véleményét az események alakulásáról nem ismerjük. Minket a magas diplomáciai körök úgy kezelnek, mint valami birkanyájat vagy rabszolgákat. Az egyik átvesz, a másik továbbad bennünket. Mi vagyunk a megtestesült mártírok: a humanizmus jelszava alatt, s ha az érdekeik úgy kívánják, szó

nélkül adnak túl rajtunk. Úgy látszik, sokszor és sokáig fogunk szerepelni a diplomáciai szerződésekben, de sohasem azért, hogy emberbaráti szeretetből hazavigyenek, hanem azért, mert nekik szükségük lesz ránk.

Február 25.

A japán hadügyminiszterhelyettes átírt az itteni parancsnokságra, hogy a csehszlovák illetőségű hadifoglyok az osztrák béketárgyalások eredményeként elvesztik osztrák állampolgárságukat, s minden további akadályoztatás nélkül megkapják a cseh állampolgárságot.

Egy itteni tót őrnagy ennek folytán kihirdette a táborban, hogy az összes, a csehszlovákok által követelt területen illetőséggel bíró foglyok jelentkezni tartoznak összeírás végett. Ez a lépés nagy elégedetlenséget váltott ki a magyarok közt. Sokan jelentkeztek, de sokan – mint én is – nem. Amíg a magyar békedelegáció nem írja alá a békeszerződést, s hazulról ugyanazt írják, mint az osztrákok, t.i. hogy a csehszlovák területi illetőségűekről a kormány leveszi a kezét, s azokkal a jövőben a cseh kormánynak kell törődnie, addig nem jelentkezem. Én, mint magyar, nem ismerhetek el önként egy olyan állapotot, amit jogtalannak tartok, s amit a kormányom nem volt kénytelen elismerni.

A magyar békedelegáció már Párizsban van az ellenjegyzékkel, s csak hetek kérdése, hogy a végleges békeszerződésről vagy más fordulatról hírt kapjunk.

A legújabb újsághírek szerint a csehek mozgósították erőiket a magyar határra. Lehetséges, hogy csupán a békeszerződéseknek akarnak érvényt szerezni, de ki tudja, a mozgósításnak lehet más oka és célja is. Ung, Bereg és Máramaros megyék sorsa, hovatartozása különben is homályos előttünk. Írtak valamit Ugro-Rusz autonómiáról, de hogy milyen formában képzelik el, azt itt senki nem tudja.

A táborban ismét van egy halott: a másfél éve megbolondult dr. Frank halt meg.

Az időjárás egy heti kemény hideg után ismét enyhe, sőt feltűnően enyhe.

Március 2.

Szökési láz az egész táborban. Sokan nekivágnak a bizonytalannak, elindulnak nyugat felé, egyedül a saját erejükre támaszkodva. Nekik mindegy, bármit hoz a jövő, csak el innen, be Oroszországba, közelebb a hazához.

Március 4.

A vérlázító kegyetlenség pillanatnyi hatása alatt írok. Állati kegyetlenség! Azaz: valójában csak ember, ázsiai ember képes ilyen barbárságot véghez vinni.

Amikor a szegény plenni a hazajutás, övéinek viszontlátása reményével van eltelve, mikor a muszkák – legalábbis látszólag – megkönnyítették az utazást, Takasima alezredes pedig, Chabarovsk japán parancsnoka csak figyelmeztette a plenniket, hogy ne szökjenek meg, mert rossz anyagi helyzetbe kerülhetnek, – ma reggel azt halljuk, hogy három szökevény plennit aljas módon legyilkoltak. Reggel fogták el őket, behozták mindhármat a főőrsre. Később – ezt sokan látták – kivezették őket arra a helyre, ahol átbújtak a drótkerítésen, s kényszert alkalmazva rábírták őket, hogy ismételjék meg a szökést. Amikor átjutottak a dróton, vissza akartak jönni, de a japán katonák intettek nekik, hogy most már mehetnek. A szegény három plenni valószínűleg azt hitte, valóban elmehetnek, annál is inkább, mivel a táborparancsokban gyakran elhangzott, hogy a szökött plenniket nem veszi vissza a japán. Elindultak hát, ám alig haladtak vagy ötven lépést 8-10 lövéssel leterítették őket az elrejtőzött japánok. Látván, hogy a három szerencsétlen összerogyott, a plennik siettek jelenteni a dolgot Policer főorvosnak, aki – vonakodva bár – kiment hozzájuk és hordágyat kért (az eset a kórház közelében történt), de a hordágyakat nem akarták

kiadni. Közben az egyik sebesült életjelt adott magáról, s akkor az egyik japán katona odaugrott hozzá, közvetlen közelről főbelőtte. A három halottat este hozták be a hullaházba.

A táborban ennél is több halottról beszélnek, azokról, akik a kúthánál és a faluban vannak. Biztosat azonban nem tudni.

Március 6.

Takasima alezredes az egész japán nemzet és a hadsereg nevében sajnálatát fejezte ki az eset miatt, a tábornak engedményeket ígért, s ezzel elintézettnek tekintette az ügyet. Most boldogok is lehetünk, hogy három derék magyar fiú állatias legyilkolása árán újabb ígéreteket kaptunk. Az oroszokat elég jól informálták, s a japán-orosz ellenszenv nagyon is a mi malmunkra hajtja a vizet.

Március 10.

Eltemettük három szerencsétlen bajtársunkat: Gerbert, Pirost és Helveit. Szépen feldíszített ravatalaiknál sok búcsúztatót mondtak. Minden egyes szónok ékes szavakkal ecsetelte fájdalmunkat, amit akkor talán nem is éreztünk, hiszen a lelkünk elfásult már, s emellett erővel igyekeztünk legyűrni felindultságunkat.

Ismét utazási hírek járnak. Táborunkat evakuálni fogják Nikolszkba és Vladivosztokba. Hallani lehet valami hajókról is, amelyek állítólag a német, török és bolgár hadifoglyokért jöttek, de mivel ilyen nemzetiségű foglyot keveset találtak, így minket vinnének el. Jár a beszéd, de nem merünk hinni senkinek, kétkedés és hitetlenség mardossa a lelkünket. Persze, ennek ellenére jólesik efféle reményteljes híreket hallani.

Március 15.

Március Idusa a mostani helyzetünknek megfelelően szomorú volt. Búsan, elmélázva hangzott a Szózat és a Himnusz, a szónokok pedig az elfojtott keserűséget éreztették. Szemünkben könnyek, torkunkat pedig valami fojtogató érzés szorította össze. Nem csoda: egy gyászkorszaknak mostoha, számkivetett gyermekei síró hangú gyászünnepélyét tartottuk meg. Sirattuk, ami elmúlt, s előre elképzeltük a jövendő nemzedék tragédiáit.

Mikor utazunk? – ezzel a kérdéssel üdvözlik egymást az ismerősök, ezt hallani mindenütt. Az utazási láz változatlanul a levegőben van. A japán parancsnokság bekérte táborunkból az invalidusok névsorát, s ebből nagy mendemonda keletkezett. Orvosaink nem nyilatkoztak semmiről, de a közhiedelem szerint ők jelentették ki, hogy a régi invalidusok, akiket az oroszok nyilvánítottak annak vagy két évvel ezelőtt, nem jöhetnek számításba, csak azok, akiket most ők jelölnek ki hazaszállításra. Ezeket állítólag német hajón viszik haza, de hogy mikor, és kik lesznek azok, azt még nem tudjuk. Hallottam azt is, hogy a nem magyar illetőségű foglyokat (az új határok szerint) nem viszik haza. Ez azt jelenti, hogy én sem reménykedhetek. Azon tűnődöm, hogy amennyiben Csehszlovákiában lennék illetékes s ezért nem szállítanának haza, akkor kénytelen leszek oda jelentkezni, bármennyire is ellene vagyok az ilyesminek. Természetesen csak a békeszerződés aláírása után jelentkezem. Nagyon sok erős, egészséges ember jelentkezett csehszlovák állampolgárnak, csakhogy minél hamarabb hazakerülhessen. Nem tudom, ezek hogyan fogják majd megnyugtatni lelkiismeretüket a cseh állampolgárság felvételéért, amit a békeszerződés aláírása előtt megtettek. Mégiscsak vannak olyan emberek, akik ma még szittya-magyarok, s holnap már Szvatopluk ivadékaivá lesznek? Lehetséges ez? A hazajutás vágya bennem talán még erősebb, mint másokban, mert az elmúlás gondolata hozzám közelebb van, no de így, önként eldobni magamtól egy ideát, egy műveltséget, kultúrát, amelyben nevelkedtem, letagadni a fajtát, a családot, amelyhez tarozom – nem fogom. Ha az entente kényszeríteni fog a cseh állampolgárság felvételére, talán meg fogom tenni, mert haza akarok

jutni, de hogy mindig Pest felé fogok nézni, a szívem oda fog húzni, azt biztosan tudom.

Tegnap színházban voltam, a krasznaja-rjecskai plenniszínházban. A *Leányvásárt* adták. Érdemes lenne elolvasni egy otthoni színikritikus véleményét a színművészet fejlődéséről a fogságban. A *Leányvásár*ral szerintem elérte fejlődésének tetőpontját. Azért remélem ezt, mert hiszek a hazautazásban, a díszletek és a szereplők játéka, s általában az egész színház csak kellemes emlékeket ébresztenek bennem.

Március van! Pár napig az otthoni márciushoz hasonlóan langyos melegség és lágyság az időjárásban. (Vagy már nem is tudom, milyenek az otthoni márciusok?!) Az ember érezni kezdi a közeledő tavaszt, de még sok a hó, vastagok a jégpáncélok, így hosszú lesz az olvadás. A tavasz közeledtével erősödik a remény bennem: hazajutunk!

Március 16.

Az utazási hírek gyors egymásutánban futnak be. Tegnap este a napiparancsban Kacsimura alezredes egy nyilatkozatot tett közzé (ő a hazaszállítási bizottság elnöke Vladivosztokban), mely szerint a japánok a román, délszláv, stb. állampolgárokat nem őrzik tovább. Az osztrák és magyar állampolgárok hazaszállítását az entente vállalta magára. Eszerint tehát azokat is elszállítják, akik ugyan a megszállt területeken honosak, de a megszálló ország állampolgárságát még nem vették fel. Eloszlottak a kétségeim afelől, hogy az idegen állampolgárság elutasítása miatt itt hagyhatnak úgy a magyar, mint a cseh bizottságok. Tehát hazajuthatok úgy is, hogy az elveimet nem adom fel!

Amikor ez a jó hír bennünket felvillanyozott, a cseh állampolgárok akkor kapták a mozgósítási hírt. Az 1876-1899-es évfolyamokat mozgósították. Ez a tény különben azokat érinti kellemetlenül, akik a mielőbbi hazajutás reményében a békeszerződés aláírása előtt jelentkeztek. Sok meggondolatlan, beugratott ember van köztük, ugyanakkor sok zsidó, akik azzal a jelszóval állottak oda, hogy nem akarnak a keresztény Magyarországon Horthy alatt szolgálni. Jóleső érzés fog el,

amikor látom ezeknek az embereknek a kellemetlen hírtől hosszúra nyúlt ábrázatát. Most majd monoklival a szemükön és fehér kesztyűvel a kezükön őrizhetik a szibériai hidakat...

Március 21.

Az utazás napja, amely eredetileg 23-ra volt tervezve, eltolódott 27-re. Az ilyen halasztást mi már megszoktuk, mert gyakran tapasztaltuk. Igaz, éppen a legkellemetlenebb időszakban fogunk utazni, amikor a hóléből kétheti sár lesz, de nem számít, csak menjünk. A japán kormány már régóta tárgyal a mi kormányunkkal hazaszállításunk ügyében. Sok invalidus indul el a németekkel is.

Nikolszkban a külföldi kommunisták német és magyar nyelven lapot indítanak azzal a céllal, hogy „az eseményekről tájékoztassák honfitársaikat, s hogy tudja meg Horthy és bandái, hogy ők is vannak". Folytatódik tehát az 1918. évi hecckampány, amelynek keretében pár nagyszájú (pardon: felvilágosult) ember könnyű megélhetést kíván biztosítani magának. Én azonban nem hiszem, hogy most oly sokan bedőlnének az effajta propagandának. A legtöbb plenninek az az egyedüli vágya, hogy minél előbb hazajusson, s csak azok gondolkodnak másként, akik attól félnek, hogy a „nemzeti keresztény és szociális" Magyarországon nem tudnak majd megélni.

A jen 170 rubelt ér. A rubel óriási árhullámzást mutat, aminek oka a politikai helyzetben keresendő.

A japánok ki fogják vonni csapataikat Chabarovskból, bár az eddiginél most több katonájuk van ott, mivel a környékről is oda összpontosították a csapatokat.

Erősen olvad a hó. A délelőtti hőmérséklet 8-10 fok. Négy nappal ezelőtt meghűltem.

Március 23.

Egy amerikai angol lap újságírója leírta magyarországi tapasztalatait, amelyben az áll, hogy nálunk odahaza soha nem volt olyan erős a nemzeti érzés, mint most. Mindenki háborúra készül, minden ember tudja, hogy háború lesz, mert a békeszerződést nem fogják aláírni. Beszél egy Jugoszlávia-ellenes olasz-magyar szövetségről, továbbá arról, hogy az amúgy is elégedetlenkedő tótokat izgatják a csehek ellen, s Erdélyben a nagy elégedetlenség már nyílt lázadásban nyilvánult meg. Magyarország fegyvert és lőszert is kapna, de hogy honnan, azt nem írja. A vidék megutálta Pestet a sok zavargás miatt és nem akar élelmiszert szállítani a fővárosba.

Mennyi vitám volt már a csüggedőkkel, hogy ne féljenek, reméljenek, hiszen vannak még otthon páran, akik egészen másképp gondolkodnak, mint – sajnos – itt oly sokan. A plennik nagy részéből a fogság kiölte a hitet egy jobb korszak eljövetelében. Nem hisznek ideálokban és nem hiszik, hogy vannak még odahaza is önzetlen, hazájukat szerető magyarok. S hogy mások miért félnek a nemzeti szellem felbuzdulásától, miért ócsárolják – ismeretlenül! – Horthyt, a jelenlegi magyar kormányt, azt az ő hitük és fajuk magyarázza a legjobban.

Egyszer meg mertem kockáztatni azt a kijelentést, hogy a sok csapást és gyalázatot azért kell elszenvednie a magyarságnak, hogy végre-valahára összefogjanak, s ne egymást, hanem az ellenséget üssék; csak az ilyen nagy megrázkódtatások képesek fokozni a nemzet ellenállását, a jogos birtokok visszaszerzésére ösztönözni.

Kétségtelen, a háború előtti 10-20 évi fejlődés nagyon egészségtelen irányt vett. Nem torpant meg a fejlődés, de mindinkább egy kozmopolita elem jutott hatalomra. A sajtó és az irodalom közrejátszott céljaik elérésében. Ez az irányzat vezette Magyarországot 1919-ben a bolsevik rémuralomhoz, de remélhető, hogy uralmuk bukásával a befolyásuk is odaveszett. Ennek az irányzatnak az itteni hívei eddig is minden „szép" jelzőt tettek Horthy nevéhez, most pedig örülnek a jelenlegi kormány összeroppanásának. Ők tudják, miért!

Félek, hogy mielőtt hazajuthatnánk, kitör az élethalálharc. Amennyire féltem Kun Béla harcaitól, annyira remélem egy eljövendő

háború sikerét. Mert bár kifosztottak, megtépáztak bennünket, mégis diadalmasan kell kikerülnünk belőle, mert ha az igaz ügyért lelkesedéssel harcol a magyar, akkor ott győzni kell.

Március 26.

Az orosz-szovjet hatalom csapatai átlépték a Dnyepert, benyomultak a románok által megszállt Besszarábiába.

Evakuálásunk ügye erősen halad előre. Én a kórházzal utazom. Egyáltalán nem kértem felvételemet a kórházvonatra, az orvosok maguktól osztottak be oda. Ha még sokáig maradnánk Pervaja-Rjecskán, úgy nincs szándékom a kórházban maradni: nem szeretem a betegek környezetét, mert az mindig eszembe juttatja a saját bajomat.

Az első utazási láz kitörése óta nem foglalkozom semmivel (a tarokkozást nem számítom foglalkozásnak). Most mindenki varr, csomagol, vagy legalább a ládáját készíti elő az utazáshoz. A felesleges holmitól már korábban megszabadultunk a zsibvásáron. Árult ott a századostól kezdve a cigány bakáig mindenki, a vásárlóközönség pedig a környékbeli falvak és Chabarovsk lakosságából került ki.

A jen 200-220 rubel, ám a portéka ára a jen árfolyamának emelkedése ellenére sem változott eddig, s így eléggé olcsón lehetett élni. Sajnos, az elutazás miatt a raktáron lévő portékát el kellett adni potom áron, s a mostani kedvező helyzetet nem tudjuk kihasználni.

A Chabarovskból érkezők mesélik, hogy odakint éppen olyan fejetlenség van, mint 1918-ban, s a tolvajlás, a garázdálkodás ugyanúgy folyik. Mindenki parancsolni akar, de senki nem engedelmeskedik. Szemjonovot is meg akarták támadni, aki Csita felé vonult vissza, ám senki sem akar az expedícióban részt venni. Ennek a helyzetnek az oroszokra nézve rossz lesz a vége.

Mesélik, hogy az elszökött hadifoglyok közül Szemjonovék már főbe lőttek néhányat, mint ahogy 1918-ban Balló, Kiszely és Lipót zászlósokat.

Március 28.

Ma kell indulnom Pervaja-Rjecskára a kórházzal. A csomagom már a kórházban van, én ebéd után megyek ki az állomásra. Sok szó esik a behajózásról, de hogy mindebből mi igaz, nem lehet tudni. Mindenesetre feljegyeztem pár címet, hogy ha hamarabb hazakerülnék, mint a többiek, értesíthessem az otthoniakat hozzátartozóik hogylétéről.

Erős a hitem, hogy hazavisznek, bár azt nem gondolom, hogy rögtön.

Hazulról kedvező híreket kaptunk. Úgy látszik, Apponyi gróf a békekonferencián ki fog tudni csikarni valamit az ententétől. A tótok mozgalmáról szintén sok hírt hozott az amerikai *Szabadság*.

Április 1.

Pervaja-Rjecskán vagyok a kórházban. Az itteni állapotokról majd később, lássuk előbb az utazást.

Vasárnap délután 3 óra 45 perckor indult vonatunk a krasznajarjecskai állomásról. A háromfős kórházi személyzettel együtt összesen tizenheten voltunk a vagonban. Jobbra tőlem egy magyarországi szász hadnagy, balra egy bolond sváb feküdt. Ez utóbbin sokat nevettem. Az út terméketlen vidéken vitt. A hómezők nem nyújtottak semmi különös látványosságot. Egy lejtőn robogva haladt vonatunk, amikor a vasúti töltés alatt, az árokban egy összetört mozdonyt fedeztünk fel. A partizán (gerilla) harcok első nyoma. Ugyanezen a napon egy földig égett állomást láttunk, mellette támaszpontszerűen kiépített lövészárkokat. Hamar besötétedett, aludni tértünk.

Másnap, március 29-én elértük Bikint. A szép állomás melletti park üres, gazdátlan volt. 1916-ban még fényes egyenruhás alakokat és csinos hölgyeket láttunk itt. A forradalom óta eltűntek. Imán állomáson japán és kínai katonaság adott tiszteletet egymásnak. Egy vörösgárdista itt azt mesélte, hogy már előző este meg akarták támadni a japánokat, de pár nappal elhalasztották a támadást. Különben vörös-

gárdisták minden állomáson voltak, vasúti kocsiban laktak. Az imáni vörösöknél két román is volt: az egyik mint vörösgárdista, a másik pedig mint annak foglya...

Szpaszkojéba március 30-án érkeztünk meg délelőtt fél tizenegykor. Az előtte lévő állomást felégették. Este már Nikolszkban voltunk. Itt az állomáson nagy tömeg verődött össze: oroszok, csehek, tótok, magyarok, németek, amerikaiak, kínaiak, stb. A legtöbbje csehszlovák egyenruhát viselt, de vörösgárdista, kínai katona és plenni is volt elég. Itt találkoztam a táborunkban híressé vált Sefcsikkel, aki Chabarovskban vörös volt, most pedig csehszlovák. Már nem a régi, a nagyhangon pattogó fiú, mint azelőtt. Beismerte, hogy a tótok és a csehek között voltak kisebb ellentétek, de azokat már elsimították. Az a benyomásom, hogy ő is kiábrándult a cseh nemzeti álmokból.

Március 31-én reggel érkeztünk meg Pervaja-Rjecskára. Előbb az egyik befagyott tengeröblöt pillantottuk meg, aztán a parti erődök szabályos sorát fedeztük fel a ködben. Pervaja-Rjecska Vladivosztok egyik külvárosa. Közvetlenül az állomás mellett van egy nagy vagongyár, mely most is üzemel. Magából a városból nem sokat láttunk; majd megnézhetjük később.

Az állomástól szekereken vittek tovább a háromnegyed órányira lévő táborba. Az út eléggé kedélyes hangulatú volt. Az irodaépület udvarán megkaptuk a plenni-számunkat. Az enyém: 1006. Szép, hogy nem sütötték a homlokunkra a számot, mint a birkáknak.

A táborban három évvel ezelőtt fogságba került, közömbös, boxrendszerben lakó plenniket találtunk. Tényleg egykedvűen nézték bevonulásunkat. Nyíri Endrével, volt osztálytársammal este találkoztam. Most jobb színben van, mint volt diákkorában, de nagyon megkopaszodott.

Április 2.

Azt mondják, nagypéntek van. Táborunk visszamaradt része ma érkezik meg. Az emberek piszkosak, porosak, fáradtak. Egy nagyon ronda, pókhálós szobába tették be őket. Megkezdődött az építőmunka:

sürgés, forgás az egész udvaron. Sok javítani való volna itt, de fontos lenne, ha a tábor régi lakói is részt vennének a munkában.

Április 3.

Tegnap este eleredt az eső, ma reggelre hó lett belőle. Kellemetlen idő a költözködésre.

Április 4.

Borongós, ködös húsvét van. A szomorú plennik lógó orral sétálnak a nyirkos udvaron, és régi, elmosódott, de kedves emlékekről csevegnek a régi táborlakókkal. Nincs piros tojás, terített asztalokról nem száll az ízletes ételek illata, nem készülünk húsvéti öntözködésekre. Találgatjuk, mi volt régen, mit csinált ez vagy az a lány otthon, s mikor kerülünk haza. Számomra mégis nagy ünnep a mostani Húsvét, igazi örömünnep, amilyenben két éve nem részesültem: hírt kaptam a szüleimről és a testvéreimről! Fejes Pali fogolytársam édesanyjának is írtam, hogy érdeklődjék bátyám és szüleim felől, s éppen ma, Húsvét első napján érkezett meg Fejes Pali édesanyjától egy lap, melyben azt írja, személyesen kereste fel a bátyámat, de csak az öcsémet találta ott, mivel a bátyám és „kis felesége" hazautaztak a szüleimhez, akik szintén egészségesek. A nővérem férjhez ment.

Több és jobb hírt nem kívántam magamnak. Ennél szebb húsvéti ajándékot nem reméltem, így most „ünnepi" hangulatban vagyok. Természetes, hogy az ilyen hírekre a honvágy még erősebben dolgozik bennem, mint valaha, de remélhető, hogy hazaszállításunk ügye végre dűlőre jut. Megint megy a beszéd az invalidusok hazaszállításáról. A japánok állítólag kijelentették, hogy május végéig minden plennit hazavisznek.

Április 5.

Nagy eseményeknek vagyunk a tanúi, olyanoknak, amelyek a Távol-Kelet életében döntő jelentőségűek. Éjfél után 5 perccel a japánok lefegyverezték az orosz csapatokat, megszállták az erődöket, azaz okkupálták Vladivosztokot. Harminc ágyúlövést leszámítva (amit valamelyik japán hadihajó lőtt ki néhány kaszárnyára) olyan csöndesen történt az egész, hogy nem is akartuk elhinni. A valóságról akkor győződtünk meg, amikor az orosz autóparkban megsebesült plenni hadnagy ide került a kórházba, s kísérője elmesélte a történteket. Most japán zászló leng a magas várhegyek tetején. A táborban minden csendes, várjuk a fejleményeket.

Április 8.

A helyzet bonyolult, nem lehet tisztán látni. A lefegyverzett vörösök Vladivosztokban visszakapták fegyvereiket, de Chavarovskból harci jelentések érkeznek. Nikolszk háromszor cserélt gazdát, végül is az oroszok maradtak uralmon. A már elutazott amerikai delegáció Manilából visszafordult. A japánok kijelentették, hogy nem tűrnek meg maguk mellett egy szovjet államot. Úgy látszik, a japánok az entente tudta és beleegyezése nélkül kísérelték meg az okkupációt, de azok erélyes fellépése miatt az egészet tévedésnek minősítették. (Ám a halottak attól még halottak maradtak.)

Kint vagyok a táborban, mert sok a lázas beteg, s azoknak akartam helyet adni. Portól fekete a falu, zsúfolásig megtelt teremben lakunk, de itt a nyár, egész nap kint ülhetünk az udvaron. A tábor hegyoldalon van, az udvar nagyon köves.

A zsidó invalidusokat már összeírták. A magyarok közt magam is ott szerepelek. Május hó 15-ét és más dátumokat is emlegetnek, mint az indulás napját.

Április 11.

Még most sem látni tisztán a szibériai helyzetet. Az oroszok beismerték, hogy Chabarovskban nagy harcok voltak, Szpaszkoje körül szintén, többszáz halottal. A vörösgárdába beállt plennik most kellemetlenül érezhetik magukat. Jómagam nem szimpatizálok sem az oroszokkal, sem a japánokkal. A köztük dúló harc csak annyiban érdekel, amennyiben a sorsomat befolyásolhatja. A japánoknál erős a népszaporulat, ezért területeket akarnak szerezni. Amerika nem engedi meg a japánok letelepedését, így a maga módján „természetes", hogy a japánok Szibériát tartják alkalmasnak erre a célra. Más kérdés, hogy a terjeszkedést militarizálva teszik, s nem kesztyűs kézzel. Az oroszok itt bevándorlók, letelepülésük kozák katonai hódítás következménye. Annak idején Murajev atamán hódította meg ezt a területet a kozákjaival, s hogy ők sem dédelgették az itteni őslakosokat, arról az Amur vize igen sokat regélhetne, mert itt ősidőktől mindmáig divat az Amur vizébe való fullasztás. Az orosz nép (s most nem az itteni apagyilkos és hasonló bűnökért száműzött famíliákra gondolok) nyílt lelkű és jó szívű faj, de gyakran elragadja a szenvedély. A japánban a saját fajját szerető, módfelett igyekvő népet bámultam; ezek az európai diplomaták és intrikusok közt is szépen megállták a helyüket. Hogy az orosz feltétlenül ragaszkodik Vladivosztokhoz és a Távol-Kelethez, azt a transz-szibériai vasútvonal építésére fordított rengeteg költség, és a tengeri kijáró magyarázza, indokolttá teszi. Kelet-Szibéria kultúrája inkább orosz, mint egyéb.

Április 15.

Amikor Krasznaja-Rjecskából elindítottak, azt hittük, minket azonnal behajóznak, de ebből nem lett semmi. Azóta is állandóan beszélnek valami hajóról, amelyre utasonként 300 jennel lehet jelentkezni. Az invalidusok hazaszállításáról is van néha hír. Most állítólag valami japán-cseh hajó indul 300 invalidussal, és a többiek 330 jenért utazhatnak rajta; az összeg visszatérítését a svéd megbízott garantálja.

A hajó cseh árut visz, s vele két hivatalnok jön. A személyzet japán. Mint pénztelen invalidus, én is jelentkezem erre a hajóra. Az orvosok majd eldöntik, bekerülök-e oda vagy sem.

Április 21.

Nem is akarom elhinni, hogy már 21-e van. Gyorsan repül az idő. Közben voltak ronda, ködös-szeles napok, de ma újra szép az idő, melegen süt a nap. A hegyoldalak még szürkék ugyan, közelről azonban már látszik a gyep üde zöldje. Ma este kell megtudnom, utazom-e a 26-án induló hajóval. Szinte nem tudom beleélni magam a gondolatba, hogy végre elindulhatok hazafelé. Az utazás nem ígérkezik kényelmesnek, no de hazafelé fog vinni a hajó, s ez a tudat erőt, jókedvet ad.

Találkoztunk néhány nikolszki, szegény, támogatott plenni társunkkal, de ez a találkozás nagyon furcsa volt. A pénzküldeményekről alig, vagy egyáltalán nem tesznek említést. Talán szégyellik?! Szemlátomást jobban vannak öltözve, mint a „gazdag" patrónusok. Pár ilyen találkozás természetesen csökkentette az adakozási kedvet. Czeke Sándor is itt van Vladivosztokban, az amerikai missziónál szakács, de eddig még nem tette tiszteletét a hozzá eljuttatott jen-összegek okán.

Egy jellemző eset az orosz állapotokra. Pár száz invalidust hoztak Alekszandrovszkból (Krasznojarszk mellől) Nikolszkba, és őreik útban megszöktek mellőlük. Most az oroszok nem akarnak ellátást adni nekik, a japánok pedig vonakodnak átvenni őket. Ott ülnek Nikolszkban és a fene se törődik velük. Mi küldtünk a magyaroknak fejenként másfél jent. Az Alekszandrovszkból jött invalidusok létszáma 130 tiszt, 34 legénységi állományú.

A régi krasznaja-rjecskaiak közül talán az egyedüli tiszti állományú vagyok, aki pénztelen invalidusként kerülök fel a hajóra. Sokan irigylik a helyzetemet, ám a bajomat nem. Kovách Marcellnek húsz dollárt adtam kölcsön, s így ő is bekerülhetett a hajó utasainak névsorába. Nagy gondot okoz a csomagolás. A láda csak 3 láb[3] lehet, az éleit pánttal kell ellátni, nehogy a patkányok útközben kirágják.

Április 24.

Tegnapelőtt találkoztam Kolb Ödönnel, egyik másod-unokatestvéremmel. Tudtam, hogy itt van, meg is mutattattam őt magamnak, mert nem ismertem volna meg. Ő keresett fel egy Magdó nevű társával, aki szintén ungmegyei. Előszedtük a régi jó időket. Úgy láttam, ő jobban ismeri a famíliát, mint én, mert nagyon sok olyan személyt említett, akiket egyáltalán nem ismerek. Az amerikai rokonság címeit jó lett volna hamarabb megismernem, ezt ki lehetett volna használni.

Április 27.

Még semmi hír a hajó megérkezéséről, pedig már meglehetősen nyugtalanul várjuk. A rámbízott levelek nagy részét már megkaptam, ezek közül sokat személyesen kell majd átadnom. Szívesen vállalkoztam rá, mert remélem, hogy így ismeretséget szerzek magamnak Pesten. Különben is az a szándékom, hogy előbb Pestre megyek, s csak aztán látogatok haza, ha lehet.

Április 28.

A Shunkó-Maru japán gőzös tegnap délután befutott a kikötőbe. Pár nap múlva indulunk (ha igaz).

Május 1.

Azt hittem, ezt a napot már a ringó hajón fogom tölteni, nem itt a ködös, szürke hegyekkel körülvett pervaja-rjecskai táborban. A hajónk már befutott ugyan a vladivosztoki kikötőbe, de a sok rabolt holmit a csehek még nem tudták behajózni. Úgy hírlik, még vagy nyolc napot késik az indulás.

Tegnap délután a japánok valami ünnepélyt rendeztek a táborunk mellett. Katonáik majdnem meztelenre vetkőzve birkóztak egy sátor alatt. A győztesek és a legyőzöttek egy-egy doboz cigarettát kaptak. Az egész rendezvény nagyon hasonlított a mi népünnepélyeinkhez.

Május 6.

Hajónk indulásáról még mindig csak mesélnek, pedig nagyon szeretnék már megszabadulni ettől a vidéktől. Felolvasták az amerikai dán követség sürgönyét, amelyben értesítik az itteni nemzetközi vöröskereszt-megbízottat, Jean Montandot és a tábort, hogy az osztrák-magyar kicserélő bizottság megérkezett Vladivosztokban, s a hadifoglyokat még a nyár folyamán elszállítják.

Május 10.

Reggeltől várjuk az indulást. A szekerek itt vannak, csak Montando nem érkezett még meg, hogy átvegyen bennünket a japánoktól. Már sok ismerőstől elbúcsúztunk, számos szerencsekívánás közepette, de engem már valahogy hidegen hagy az egész utazás. Mintha képtelen lennék elhinni, hogy hazamegyünk, oda, ahová annyira vágytunk, s oly sok ideig hiába. Talán a plenni-hitetlenség az oka ennek, vagy a hosszú ismeretlen tengeri út. Gyakran hangoztattuk, hogy csak akkor hiszünk a hazajutásban, ha majd a magyar határt átléptük...

Összecsomagolva, az utazáshoz teljesen felkészülve várom az indulást.

Május 11.

Tegnap délután 4 óra 15 perckor elhagytuk a tábort! Kacsimura japán alezredes a parancsnokságon elbúcsúzott tőlünk. Este hét órakor

már kint voltunk a kikötőben horgonyzó Shunkó-Marunál, és éjfél után két órakor feljutottunk a hajóra. Hogy milyen a tisztaság és mennyire gondoskodott Montando a kényelmünkről, azt csak most láttuk igazán. Hálásak lehetünk neki, hogy az előző szállítmány után csak a lerókázott szalmazsákokat és a térdig érő piszkot hagyta bent. Egy hármas priccs legalsó fekhelyére kerültem, sötét és szűk odúba. Sebaj, ezt a pár hetet itt is ki lehet bírni!

Május 12.

Ma reggel 8 órakor az 1283 embert mind lekergették a hajóról, s a japán tengerészek átkutattak minden búvóhelyet. Három szerencsétlen fickót ki is húztak az egyik mentőcsónakból... Minket névsorolvasás közben engedtek vissza a hajóra. Kellemetlenül ködös, hűvös az idő. Szerda lévén, a táborból ma senki nem jött hozzánk látogatóba.

Délután van, de a hajó még nem indul, mert a csehek állítólag olyan gyapotot raktak be, amit Rozanov adott nekik, ám a mostani orosz kormány nem akarja elismerni az adásvételi szerződést. Folynak a tárgyalások.

Május 13.

Beengedtek Vladivosztokba. Megnéztük az amerikai ker. ifjak által fenntartott vendéglő formájú barakkot. Délutánra erősen felmelegedett az idő.

HAZAFELÉ A TENGEREN

1920. május 14.

Este 8 órakor elindult a Shunkó-Maru. Közvetlenül az indulás előtt nagy súgás-búgás volt, a plennik idegesen lesték, megyünk-e, indulunk-e már. A hajó olyan lassan, nesztelenül siklott ki a rakpart mellől, hogy mi, akik a tenger felőli oldalon álltunk, csak akkor vettük észre a hajó mozgását, amikor az már az „Aranyszarv" közepén volt. Egészen besötétedett már, amikor a világítótornyot elhagytuk. A tenger nyugodt és csöndes volt. Későre járt az idő, amikor a hátsó fedélzet alatti helyiségben álomra hajtottam a fejem.

Május 15.

Első napunk a nyílt tengeren. Az árbócok tövében, vastag gerendákon lovagolva nézem a végtelen víztömeg kékesszürke felületét. Az égbolt és a vízfelület találkozásánál alig kivehető az árnyalatnyi különbség.

Reggel a japán matrózok lemosták az egész fedélzetet. Most már mindenüvé mehettünk, felmászhattunk a fedélzet minden kimagasló pontjára, kivéve a parancsnoki hidat. A tenger rendkívül csendes, semmi sem árulja el, hogy a hajó halad.

Május 16.

A tenger egyhangúságát csak egy ködbevesző sziget tarajos körvonala töri meg. Kora reggeltől látjuk, s még mindig nem tűnt el. Nyolc óra körül találkoztunk az első hajóval, amely úgy 1-2 kilométerre haladhatott el mellettünk. Ma reggel a tenger sötétebb, mint tegnap. Gyönge szelet lehet érezni.

Hajónkon három nő is utazik. Az egyik egy cseh tiszt felesége, a másik egy ukrajnista tanítóé, a harmadik állítólag egy magyar huszárzászlósé. Esküvőjük az indulás előtti napon volt. A zászlós felesége lengyel származású és most erősen tanul magyarul.

A sötétség beálltáig a koreai partok mentén haladtunk. A tenger erősebben hullámzik, de szerencsére hajónk keresztbe szeli a hullámokat, így nem nagyon érezhetjük a hullámverés erejét.

Május 17.

Általános nagytakarítás. Bárhová megy az ember, mindenütt port nyel, szalma hull a nyakába. A hullámok már oldalvást kapják a hajót, ezért erősebb a rángás. Néhányan szédülésre panaszkodnak. Eddig csak páran betegedtek meg. A kora reggeli órákban több hajó úszott el mellettünk, valószínűleg a japán-koreai vonalakat keresztezték. Most már jólesik az enyhe szél, amely arcunkba csap, és így csökkenti a nap melegét.

Vladivosztok-Trieszt – 9750 tengeri mérföld!

Május 18.

Tegnap este azt hittük, vihart kapunk az éj folyamán, de reggel szép időre ébredtünk. A tenger sima, nyoma sincs a tegnapi háborgásnak. Fúj a szél, de ez kellemes: érezni, hogy pár száz mérfölddel délebbre járunk. Maholnap elő kell venni a nyári ruhát.

Május 19.

A szürke, borús égből permetezve hull az eső. A fedélzetet ponyvákkal vonták be, emiatt fulladt a levegő. A hajó belsejében szinte szédül az ember az elhasznált levegőtől, bár valószínű, hogy a tenger háborgása is egyik oka a szédülésnek. A látóhatár szélén halászbárkák

tűnnek fel, tehát partközelben vagyunk. A hajóra fáradt madarak szállnak le, nyugodtan pihennek.

Május 20.

Tikkasztó hőségre ébredtem. A fedélzet fölé kifeszített ponyva elzárja a friss levegő útját. Az égbolt változatlanul borús, a tenger csendes. A látóhatár alján, úgy Formóza szigete, mint a kontinens felé halászbárkák úsznak, csupa vitorlás. nagyon érezni már a meleg égövi levegőt.

Forró nyári nap volt. A friss tengeri zuhany, amit a mosdó előrészében felállított zuhanyzóban vettem, nagyon jólesett.

Május 21.

A hőségtől majdnem megfulladva ébredtem. Sokan kint alusznak a fedélzeten, de én még nem szántam rá magam. Persze, előbb-utóbb fel kell jönnöm az odúmból. Formóza közepénél elhagytuk a Ráktérítőt, bejutottunk a forró égövbe. Szélcsöndben tikkasztó a hőség, amit a mellettünk működő pékműhely még inkább fokoz. Ma már a dél-kínai tengeren vagyunk.

Május 22.

Az erős meleget csak az enyhe szél teszi elviselhetővé. Az éjszakák kellemetlenek, mert bent a hajóban fullasztó a hőség, a fedélzeten pedig hol az eső, hol egyéb mozgás zavarja az alvást.

Az élet egyhangúan folyik, de igazából nem unatkozunk. Bámuljuk a kék tengert, amelynek felszíne egyszer gyengén, máskor erősebben bodrozódik. Szemünket a látóhatár peremén legeltetjük, ahonnan most élesen elkülönülve emelkedik fölénk az égbolt halványabb kéksége. Odafönt bárányfelhők. Merre, hova mennek, nem figyeljük, mint

máskor. A hajó orra merészen hasítja a habokat, s bennünket hazavisz...

Singapoureig el vagyunk szigetelve a világtól. A szikratávíró egyetlen egyszer vett híreket. Ezek szerint Moszkva városa ég és az írek zavarognak, Japánban pedig a liliom teljes virágzásban van...

Május 23.

Azt mondják, Pünkösd vasárnapja van, pedig egyhangú életünk csöppet sem változott. Éjjel szaladnunk kellett a fedélzetről, mert kétszer is eleredt az eső. Én a fedélközben aludtam két felfordított lócán, s az arcomba hulló eső riasztott fel; azt hittem, a tengerbe pottyantam.

Reggel kissé borús volt az ég. Erős, szemközt jövő hullámverés akadályozta hajónk haladását.

A hajón református istentiszteletet tartottak.

Május 24.

Tíz nappal ezelőtt indultunk el. Nagyon szerencsések lennénk, ha olyan zavartalanul folyna tovább az utazás, mint eddig. Viharról csak egyszer lehetett szó, de azt a Sárga-tengeren elkerültük. Délelőtt próbariadó volt. A gépház szirénája fülsüketítően búgott, a vészharangot is buzgón verdesték. Mindenki a fekhelyére sietett és felkötözte magára a parafából készült mentőövet. A tűzoltók, tutajosok, vízhordók és kenyérhordók kijelölt helyükre siettek. A tömeg tréfálkozva tolongott a tutajok közelébe. Azt hiszem, komoly veszély esetén idegesebb volna a hangulat.

A tenger nagyon nyugodt. A kapitány közlése szerint csütörtökön, azaz 27-én Singapourében kell lennünk.

Május 25.

Délután három óráig csak egy hajóval találkoztunk, holott tegnap vagy ötöt láttunk.

Május 26.

Változatlanul sima a tenger. Este a keleti oldalon több szigetet láttunk. A kisebbek mintha a levegőben lógtak volna, de persze tudnivaló, hogy optikai csalódás folytán.

Május 27.

Korán, napkelte előtt ébredtem. Az ég alja felhős volt. Singapoure irányában pár szigetet és két hajó kettős lámpáját lehetett kivenni a félhomályból. Később több hajó és sziget tűnt elő, s mindez a szárazföld közelségét jelentette. A középfedélzet felől leszedték a ponyvákat, hogy ne zavarják az emelődaruk működését. Ma délelőtt, Singapoure közelében érjük el utunk legdélibb pontját. A tenger csodásan zöld, mint Vladivosztoknál. Jobbra-balra szép trópusi szigetek. Közvetlenül ebéd után feltűnnek Singapoure fehér házai, a kikötő sűrű árbocerdeje. Az elénk táruló kép elragadóan szép. Lehorgonyzott tengerjáró hajók mellett siklunk el. Fürge motorcsónakok surrannak a vízen. Szigetek, hajók, földnyelvek közt bolyongunk, végül azt sem tudjuk, merről jöttünk és melyik irányban kell majd folytatni utunkat. Beesteledik, elénk tárulnak Singapoure fényei. A körülöttünk szüntelenül imbolygó fénypontok a forgalmas, nyugtalan életet hirdetik. Az óceánon még hadifoglyoknak éreztük magunkat, s most a kikötőben az emberek ismét éreztetik velünk mivoltunkat. A kikötő parancsnoka megtiltotta, hogy ellenséges hatalmak alattvalói partra szállhassanak. A tilalom betartását motorcsónakon járőröző rendőrök felügyelték. Hajónk lehorgonyzása után negyedórával már körülvettek bennünket a kínai kereskedők, maláji búvárok és kagylókereskedők. Érdekes

emberfajta a maláji. Teste vékony, bronz színű, drótizmú. Arca ovális, élesen különbözik a japán-kínai, sőt az orosz típustól.

A vásárlás nagyban folyik.

Május 28.

Éjjel úgyszólván senki sem tudott aludni a nagy meleg miatt. A szén berakodását ma kezdik el, s vagy öt bárka édesvizet már felvett a hajónk. A kereskedők kora reggeltől itt nyüzsögnek, folytatódik a vásár. Az érintkezés nyelve az orosz. Délben 41 fok Celsius.

Május 29.

Tegnap este a kínaiak megkezdték a szén berakodását. Nagyon ügyes és kitartó munkások.

Hajónk továbbindulásának ideje bizonytalan. Úgy látszik, a japán és cseh tisztek szórakoznak Singapourében, s emiatt később indulunk. A rendőrmotoros állandóan körülöttünk kering.

Május 30.

A Shunkó-Maru ismét vígan kavarja a tenger zöld vizét. Singapoure már messze elmaradt mögöttünk. Állítólag 1200 tonna szenet és ugyanennyi vizet vételezett a hajónk. Persze, élelmiszerrel is ellátta magát. A jeneket mind dollárra váltottam be, így most papírban 58, ezüstben 2,5 dollárom van. Ehhez jön majd otthon a Kovách Marcinak kölcsönadott 21 dollár, tehát összes vagyonom – pénzben – 81 és fél dollár.

Május 31.

Éjszaka hirtelen zápor ébresztett fel. A fedélzeten alvók betyárbútorukat összekapva rohantak a biztos fedél alá. Nekem is helyet kellett cserélnem, mert a ponyván keresztül is zuhanyt kaptam. Az ég borús, gyönge szellő lengedez; a forró singapourei napok után végre egy kis enyhülés.

Június 1.

Még ez a hónap teljen el és megszabadulunk a fogságtól. Micsoda öröm számomra, amikor esténként egy-egy napot kitörölhetek a magam-készítette naptárból! Még azzal sem törődöm, hogy ily módon az életemből is kitörlök egyet-egyet. Kellemesen borús az idő. Messziről mennydörgés hallatszik, de a tenger nem háborog különösebben. Itt kisebb a hajóforgalom, mint a japán vizeken. Este nyolckor ritka szép meteorhullásban gyönyörködhettünk. Éppen a hajó orrán voltam, amikor a kémény irányában feltűnt az égen egy nagy szikra. Csak akkor eszméltünk rá mibenlétére, amikor hosszú, fényes csóvája a kékeslila magjával elvonult az égbolton.

Június 2.

Lassan, kanyarogva halad a hajó, mintha attól félne, hogy sziklára kerülhet. A ringás erős. Az emberek dülöngélnek, mintha be lennének rúgva. A reggeli órákban még látni Szumátrát és a Malakka-félsziget parti szirtjeit. Hajónknak 10-12 fokos a kilengése, bár a tenger hullámzása nem erősebb, mint azelőtt. Bizonyára valami mélyebb áramlat érezteti a hatását. A kilengés sok mókára ad alkalmat. A legtöbben tréfálkoznak, de sokan komolyan hiszik, hogy betegek. Ha valaki támolyogva megy a korláthoz, rögtön ott terem pár jóbarát, akik arra kérik, hogy adja át nekik a déli rostélyost. Legalább egyszer szeretnének jóllakni. Egy-egy ember eltűnik a társaságból azzal, hogy „lenéz

egy cseppet a terembe", de nem jön vissza, ott ragad az ágyán. Már több ágynak a gazdája fekszik a hasán, mások a fedélzeten konyakos üveget szorongatnak a kezükben, s nagyot húznak belőle egy-egy hevesebb ringásra, kilengésre. Ha már az első napokban ennyire hintázott volna velünk a hajó, bizonyára csak kevesen kerülték volna el a tengeribetegséget. Most a tömeg túlnyomó részére csupán elálmosító hatással van. Amikor mozgalmas a tenger, az emberek inkább magukkal vannak elfoglalva, tehát csöndesek, ám ha nyugodtan, ringás és kilengés nélkül halad a hajó, akkor egymást szórakoztatják. Ilyenkor kisebb-nagyobb viták is vannak, melyek során bizonyító érv hiányában egy-egy pofon is elcsattan olykor. Minden elfogultság nélkül meg lehet állapítani, hogy ahol nagy hangról, szemtelenségről, tolakodásról és hasonló emberi „kiválóságokról" van szó, ott mindig az osztrákok vezetnek. A cseh állampolgárok közt csak kevesen vannak olyanok, akikkel nem lehet szépszerével elbeszélgetni. Magyarok, akik Pest felé tartunk, vagyunk vagy hatszázan, de ennek fele zsidó, mégpedig olyan, akiknek nagy része a fogságban cionista volt, de most nem merik sem Horthyt szidni, sem bolsevikoskodni. Sokan közülük a vladivosztoki zsidó hitközség útján amerikai fajtestvéreiktől kaptak útiköltséget invalidusság címén. A befizetett pénzről szóló nyugtákat persze zsebre tették. Egyszóval, őket a zsidók szállítják haza jótékonyságból, ám hogy a zsebpénzük se fogyjon el, a magyar államtól is be akarják vasalni az útiköltséget. Ami azt illeti, jobb magyarokat is hozhatott volna haza a kormány helyettük. Itt látom köztük a krasznaja-rjecskai cionisták legtevékenyebb emberét, s ezek mind Pestre jönnek. Erős a gyanúm, hogy ezeknek is a cionisták adtak pénzt a hazautazásra, mert mind nem kaphatott hazulról, s Krasznaja-Rjecskáról sok pénzt küldözgettek a más táborokban lévő fajtestvéreinknek, tehát maguknak nem sok maradhatott. Kíváncsi vagyok, átvételükkor mit szólnak majd a hazai hatóságok.

Június 3.

Tegnap este az egyik japán fűtő eltörte a lábát. Orvosaink természetesen rögtön összerakták a csontjait és gipszbe pólyálták. Azt mesélik, Colombóban meg fogunk állni, hogy a szerencsétlenül járt japánt letehessük. Így, bár másnak a szenvedése következtében – alkalmunk lenne látni Ceylont is.

A tenger továbbra is mozgalmas, de a ringást már kezdjük megszokni. Igaz, olvasásról szó sem lehet, mindenki a hintázással van elfoglalva. Unalmunkban kisütöttük, hogy ma Úrnapja van.

Június 4.

Amióta kijutottunk az Indiai óceánra, a Shunkó-Maru állandóan imbolyog. Ma már több a „szédelgő", de hogy hányan tartottak „rókavadászatot", azt nem tudhatjuk. A kilengés vonatkozásában ma van a legkellemetlenebb napunk, ennek ellenére kimostam a szennyes ruhámat. Sokan nem hiszik, hogy protekció nélkül kerültem a hajón ingyenes helyre. Módfelett csodálkoznak azon, hogy jobban bírom a tenger háborgását, mint az egészségesek, még ruhát is tudok mosni közben; már csak ezért sem értik invalidusként való ittlétemet.

Naponta legalább négyszer elered az eső, s emiatt a fedélzeten alvók különösen dühösek, mert vagy megáznak, vagy menekülniük kell a meleg odúkba. Előnye az esős időnek, hogy mérséklődött a tűrhetetlen meleg.

Június 5.

A szembejövő hatalmas hullámok gyakran felcsapnak a fedélzetre. Hajónk sebessége lassul. A legutóbbi 24 óra alatt csupán 197 mérföldet tettünk meg, ez idáig a legkisebb távolság, de ma sincs jobb eredményre kilátás. A déli kimutatás szerint 168 mérföldet haladtunk előre.

Június 6.

Csigalassúsággal haladunk. Az ellenkező irányból két hajó tűnt fel, megirigyeltük gyorsaságukat. Könnyű volt nekik hátszéllel evickélni. A látóhatár alján Ceylon hegyeit vélik kivenni.

A háromnapi ellenszél és szembejövő hullámzás 200 csomó útveszteséget jelentett.

Június 7.

Ceylont még az éjjel elhagytuk, most Nyugat-Északnyugat felé haladunk. Hajóval egész délelőtt nem találkoztunk, ellenben megtartották az újabb próbariadót. Tulajdonképpen már tegnap meg kellett volna tartanunk, de mivel állandóan jöttek-mentek a hajók a közelünkben (hattal is találkoztunk), ezért elmaradt.

Június 8.

Reggel fél nyolc körül sok delfint láttunk kiugrani a hullámok közül. Mert a tenger természetesen továbbra is háborog. Délutánra mérséklődött az erős hullámzás, de még mindig benne vagyunk az ellenáramlatban. A víz felületén nem látni habfodrokat, amelyeket a tovahömpölygő árral hullámtaréj vert. Most egy nyugodtan hömpölygő árral haladunk szemben.

Június 9.

A hullámhegyek néha felemelkednek a fedélzet-ponyva magasságába. A szegény Shunkó-Maru túrja, szántja a víztömeget, de nehezen halad előre. Hogy mégiscsak haladunk, azt onnan tudjuk, hogy a távolban elmaradt egy sziget mellettünk. Az utazás kezdete óta először éreztem egy kis ideig, hogy van szívem is.

Ebéd után hadihajóval találkoztunk. Odaát felhúztak valamilyen zászlót, amelyet mi szabad szemmel nem láthattunk tisztán. Válaszul a mi hajónkon felhúzták az üdvözlő zászlókat, azokat, amelyeket a kikötőbe való befutáskor szoktak felvonni. Jólesett más hajót is látni a háborgó tengeren, hiszen a bajban nem jó egyedül lenni. Néha a hajó közepén is felcsapnak a hullámok. A horgonyok leeresztésére szolgáló nyílásokon minden hullámcsapáskor teméntelen víz zúdul a fedélzetre, s abban vígan fürödcskélnek az élelmes hadifoglyok, már t.i. azok, akik nem szomorkodnak és nem nyomják a vackukat. Az esőfelhők szüntelenül jönnek, s pár percnyi eső után elvonulnak. Mindannyiszor menedéket keresünk a fedélzeti ponyvák alatt.

Sok a beteg. Az ellátás igencsak gyalázatos. Annak idején Singapourében megkérdezték tőlünk, húskonzervet vagy zöldségkonzervet akarunk-e enni. Természetesen a zöldség mellett szavaztunk. A csehek azonban nem kaptak zöldséget, s így nem vettek semmit. Most folyton ehetetlen gombócot és galuskát főznek, mert csak lisztjük és zsírjuk van. A cseh százados egyébként kijelentette – állítólag –, hogy a cseh hadsereg tekintélye nem engedi meg a szerződésben előírt ételmennyiség önkényes csökkentését. Persze, a szerződést közülünk senki sem látta, így Montandó a saját és a csehek zsebére olyan szerződést köthetett, amilyet akart. Tény, hogy a menü tésztaleves, gombóc valami ehetetlen lével, este makaróni gyümölcs nélkül. A makarónit és a gombócot variálják, ahogy csak tudják, nehogy unalmassá váljék a kosztunk. A kenyér is ehetetlen. Igaz (majdnem elfelejtettem), már háromszor kaptunk befőttöt: fejenként két szem szilvát és fél szem barackot. Egy másik alkalommal egytized rész ananászt. Aki elkapta a tengeribetegséget, azért nem eszik, mert nincs étvágya, aki megúszta, annak megint csak elmegy az étvágya a sületlen, óriási gombócoktól. A sógorok kedvükre jóllakhatnak a „knédlijükkel".

Azt hiszem, bevezethetem az első igazi vihar alatt szerzett tapasztalataimat. Azt ugyan nem tudom, hogy ezt viharnak szokták-e nevezni, s hogy valójában túl vagyunk-e már rajta. Állítólag már a délutáni hadihajó jelezte, hogy vihart kapunk. Jött is egy esővel vegyes hullámzás, akkora, hogy vagy nyolc embert, akik edényeiket mosták a korlát mellett, több méterrel odább sodort a fedélzeten, s ezek nem is úszták

meg sérülés nélkül. A póruljártak hirtelenjében azt sem tudták, hogy a tengerbe vagy a hajóba zuhantak-e. A vad hullámok felett sötét fellegek úsznak, hajónk lassan csúszik előre.

Június 10.

Minél távolabbra kerülünk a Malakka-szorostól, annál erősebb a hullámverés. Tegnap is vihar dühöngött. Étkezőhelyünkre becsapott egy „tisztességes" hullám. Ma nincs vihar, de a tegnapi eset megismétlődött.

Június 11.

Jól kezdődött a nap. Éjfélkor becsapott egy hullám a „lakásunk" ablakán, s éppen a nyakamba ömlött, mert szerencsétlenségemre a terem közepén felfordított asztalon aludtam. A paplanom, a takaróm és a kis párnám teljesen átázott, én pedig úgy néztem ki, mint egy ázott ürge. A délelőttöt azzal töltöttem, hogy a holmimat szárítgattam.

Hajónk ingája ma már 15-18 fokos kilengést mutatott. Az emberek betegek, csak nagyon kevesen tartjuk magunkat. A hajó belsejében kimondhatatlan bűz. Éjjel megpróbáltam a helyemen aludni, de ötpercenként felébredtem, s le kellett törölnöm magamról az izzadságot. Aztán már meg sem próbáltam aludni.

A szél erőssége 8-9 (a 12-es már orkán!). Akkora hullámok tornyosulnak, hogy a szegény Shunkó-Maru szinte visszafelé csúszik rajtuk, s ha feljut a tetejükre, onnan szinte lezuhan a mély hullámvölgybe, mérgesen belevágva orrát a következő hullámhegy oldalába. Ilyenkor csap fel a víz a fedélzetre, ami mellesleg egyedüli szórakozása a még nem beteg hadifoglyoknak. Tegnap déltől csak 139 tengeri mérföldet tettünk meg.

Június 12.

Ma csupán 105 mérföld a teljesítményünk. Egy-egy hullám az éj folyamán megtisztelt a látogatásával, s egyikük betörte a klozett oldalát. Amíg a matrózok kijavították és megerősítették, a hajó úgy fordult, hogy azt az oldalt ne érje a hullámverés. Szinte állt a hajó. Minden éjjel van valami kellemetlen esemény, amely megzavarja az ember álmát. Egy hete tart ez a helyzet. Az álom bárhol elnyomná az embert, de félni kell attól, hogy az alvót az óceán lesöpri a fedélzetről. Hacsak lehet, a hálóhelyünkön nem tartózkodunk a nagy bűz miatt, amit egyébként az alattunk lévő, átázott gyapot terjeszt.

Olvasni nem lehet, mert a könyvet kiüti vagy bepiszkolja egy-egy orvul támadó hullám. „Éhes disznó makkal álmodik" – mondja a magyar közmondás; mi most ilyenformán vagyunk. Emellett állandóan éhesek, s ezért a napi téma az, mit akarunk otthon először enni, mi a kedvenc ételünk. Még a részletekbe is belebocsátkozunk: megtárgyaljuk, hogyan kell elkészíteni a töltött paprikát vagy az almásrétest. Közben nyakunkba zúdul egy-egy vízi kolosszus, s ezen úgy tudunk nevetni, mint valami jó tréfán. Aztán jön a ruházat szárítása, naponta akár ötször is. Ma azzal szórakoztunk, hogy kinevettük azokat, akiket az alapfedélzeten feldöntött a hullámcsapás. Azt hittük, az összekötő folyosó vasajtaja biztonságosan megvéd bennünket a hasonló kellemetlenségtől, de tévedtünk: akkora hullám csapott váratlanul a nyakunkba, hogy a folyosó a padlózattól a mennyezetig megtelt vízzel, s mi, kárörvendők, valóságos akváriumban találtuk magunkat, csakúgy kapkodtunk a levegő után.

Ma megerősítették a konyha és a pékműhely bódéit, nehogy leszedje azokat a vihar. A plennik már azt is tudják, hogy Sokotra előtt heves viharba kerülünk, s ezért kell ezeket a biztonsági intézkedéseket megtenni. Hajóval három napja nem találkoztunk.

Vacsora után egy minden eddiginél rettenetesebb hullámot kaptunk. Az orrától kezdve végignyalta a hajót, közben összetört egy lejáró lépcsőt az előrészben, átcsapott a parancsnoki hídon. Engem és néhány bajtársamat a középső fedélzetén csípett el, végigsepert az egész

fedélzeten. Hajónk néhány percre teljesen a víz alá merült! Több kisebb-nagyobb sérülés történt, de mi megmaradtunk.

Június 13.

Ma délig 96 mérföldet haladtunk. Csak este hat órától kezdtünk ismét teljes gőzzel haladni. Reggel egy hullám betörte a raktár ajtaját is, akkor emiatt nem kapcsolhatott a hajó nagyobb sebességre: tartani lehetett attól, hogy a deszkaépítményeket a szél és a víz leszedi.

Eszembe jutott, hogy ma töltöm be hadifogságom negyedik évét.

Június 14.

Még mindig fúj a szél, háborog a tenger. A hajóinga olykor 20 fok kilengést jelez. Ebédkor néhány asztal felborult, a forró leves jó pár ember kezét-lábát lepörkölte. Meguntuk már ezt a háborgó „kéjutazást." Sok ravasz ételt ettem életemben, de ilyeneket, mint amelyeket a cseszkók adnak, még nem. Bab-salátát adni vacsorára – ilyet még csak nem is hallottam. Persze, ezt is alaposan leöntik ecettel, nehogy bárki meg tudja enni.

A kavargó, lila óceánra leszállt az est. Az égen kigyulladtak a gyönge, fátyolozott fényű csillagok. A 4-6 éve bezárt plennik elgondolkozva bámulnak a messzeségbe, a semmibe, és hallgatják a tenger morajos beszédét. Nem sokat értenek belőle, de mintha reményt, biztatást érzékelnének abból arra nézve, hogy vége lesz ennek a háborgásnak is egyszer, elmúlik a szenvedés, ha majd hazaérünk...

Június 15.

Ma halottunk volt a hajón. Kora reggel még látták a szerencsétlent a fedélzeten, s délelőtt halva találták az ágyán. Zsidó szertartás szerint megmosták, aztán a japánok valami vasrúdra erősítették, a lábához

egyéb nehezékeket is raktak és belevarrták egy zsákba, utána pedig a hajósziréna búgása közepette bedobták a tengerbe. A zsidók imákat mormoltak és három beszédet is tartottak.

A Monszun-szél kezdi nagyon oldalba kapni a hajót, ezért nagy a kilengés. Ma már 22 fokot mutatott az inga...

Június 16.

A Monszun tovább kavarja az óriási víztömeget, erősen lóbálja a hajót. Az inga állítólag 23 fokot jelzett. Az étkezőben az asztalok és a lócák halomba dőltek, a polcokról lehulló edények és mosdótálak egész éjjel csörömpöltek. Most kint ülök a középső fedélzeten, várom az ebédet. A nagy ingás miatt alig tudom leírni ezt a pár sort.

Június 17.

Kissé fellélegezhettünk, mert alábbhagyott a hullámverés. A szelet is hátba kaptuk. Hajónk északi irányba fordult, találkoztunk egy másik hajóval is, amely Ceylonból vagy Bombayből Madagaszkár felé tartott.

Június 18.

Éjszaka ismét nyugati irányba fordult a Shunkó-Maru. Kanyarodáskor olyan nagy volt a himbálódzás, hogy az edények újra lehulltak a polcokról és az asztalokról. A zajra mindenki felébredt. Magasra kerültünk, Sokotra szigete felé, s hogy miért, azt nem tudjuk. Singapourétől kezdve csak azt írhatom az utazásról, hogy kellemetlen ingás és rossz étkezés jellemzi. Az egyedül ehető babot tegnap is valami keserű lével öntötték le. Ma a kenyérnek volt valami elviselhetetlen mellékíze. A kenyérsütésbe egyébként mintha már belejöttek volna a pékek. A szakácsoknak és a többi munkásnak Brokes ezredes ígért valamennyi

pénzbeli fizetséget. Ezek ugyanis mint ingyenesen szállított invalidusok jönnek, de kötelezték magukat a főzésre és a kenyérsütésre. Amúgy egészséges, munkabíró idősebb emberek. A pénzt gyűjtéssel igyekeztek összehozni, ám az eredménytelennek bizonyult. Most már nincs fizetésünk, s ami kis pénzünk van, azt a bizonytalan jövőtől félve egyenlőre nem akarjuk kiadni. Szeretném tudni, hogy ki sajnálna meg engem, mint rokkantat Triesztben vagy Pesten, ha teljesen pénz nélkül kerülnék oda.

Június 20.

A tegnapi napra vonatkozó feljegyzéseket mellőztem, mert már unom az állandó hullámzást, a tengeri fürdőket és a hasonló kellemetlenségeket. Egyébként a tegnapi nap méltó befejezése volt az Indiai óceánon való utazásnak. A hajó ingáján én csak 28 fokos kilengést olvastam, de mások 32 fokosat észleltek. A szél is tegnap volt a legerősebb. Délelőtt jött egy toronymagasságú hullám, amely a mi körletünkben zúdult a fedélzeti ponyvára, de oly erővel, hogy a vitorlavásznat kettérepesztette, az embereket elsodorta. Akik a klozettben vagy a mosdóban voltak, úszótempóban igyekeztek kijutni onnan. A hajó szellőztető nyílásai legalább 2 méter magasban vannak a fedélzet felett, mégis betódult rajtuk a víz és eláztatta a cseh állampolgárok holmiját. Este erős szél fújt, éjszaka olyan viharra ébredtünk, hogy sokan kiestek az ágyukból. Az eső zuhogott, a szél süvített, s ezt a kavarodást még pokolibbá tette a sok edény és bútor csörömpölése. Csodálatos, hogy én ebben a zajban el tudtam aludni, s amikor reggel felébredtem, csak a kábultságom sejttette, hogy nagyon kellemetlen éjszakám volt.

Ma a tenger – 19 nap után! – újra sima. A betegen kóválygó plennik végre feljöhetnek a fedélzetre, szívhatnak egy kis friss levegőt. Általános az öröm, csak a meleg zavar, ezt azonban szívesen tűrjük, mert csendes az idő, s így gyorsabban haladhatunk.

Június 21.

A Vörös-tenger bejárata előtt vagyunk. Reméljük, estére túljutunk a szoroson. A hőség legalább akkora, mint a singapourei veszteglés idején. Járkálunk ide-oda, nem találjuk a helyünket. Az étkezésektől szinte félünk, s nemcsak a rossz ételek okán, hanem azért is, mert az ebédlőben a konyha és a gáztűzhely miatt még elviselhetetlenebb a meleg. A reggelit csak kihűtve ihatom meg.

Közvetlenül az ebéd után megpillantottuk Arábia partját.

Június 22.

Az éjszakát a fedélzeten töltöttem. Néha-néha felébredtem, s a jobbról-balról sorakozó világítótornyok és a hajók fényeit figyeltem. Az éj kellemesen enyhe volt. Reggel a nap már az arábiai hegyek mögül kelt fel, a túlsó oldalon pedig Afrika partmenti szigetei látszottak. Áthaladtunk tehát a Babel-Mandel szoroson és a Shunkó-Maru most a Vörösnek nevezett, valójában kékeszöld színű tengeren úszik. Gyönge szél fúj, a kék égen vijjogva röpködnek a sirályok. A hullámverést most hátulról kapjuk, de alig érezni. A kora reggeli órákban az ég kissé borús-fátyolos, ezért a plennik örömét semmi sem zavarja. A hajóforgalom elég nagy. Ebéd előtt megközelítettük az afrikai partokat. Kopár, vegetáció nélküli szirteket láttunk, csak a lankásabb területeken lehetett felfedezni némi növényzetet. A sirályok szívesen veszik, ha kenyeret dobálunk nekik. A meleg még most is elviselhető, mert kellemes szellő járja át a fedélzetet. Újabb szigetek bukkannak fel, rajtuk a világítótornyok olyanok, mint a kőszobrok.

Június 23.

Esténként szinte közelharc folyik a fedélzeti helyekért. Nem tanácsos a lenti teremben aludni, mert fennáll a hőguta veszélye. A kes-

keny szabadjárókat nem számítva, a fedélzet minden talpalatnyi helyén alvó plennik feküsznek.

Június 24.

A hajó kórházában meghalt egy tüdővészes galíciai zsidó. Vallási őrületből nem akart a közös konyháról étkezni, csupán tejkonzervekkel és hasonló kóser ételekkel élt egész úton, s ezek bizony nem a legmegfelelőbb táplálékok a tüdővészeseknek. A temetés ugyanúgy történt, mint az Indiai-óceánon. A hajó utasai nem tanúsítottak különösebb érdeklődést vagy részvétet: megszokták a halált, a temetést...

Éjszakáink a nappalokhoz viszonyítva meglehetősen hűvösek. Tegnapelőttől még nem láttuk a szárazföldet, de annál több delfint. Csapatostul úszkálnak a hajó körül, sőt, néhány cápa is ólálkodott már a Shunkó-Maru közelében.

Tegnap 43,3 fok Celsiust mutatott a hőmérő, de ma elviselhetőbb. (Krasznaja-Rjecskán elérte az 50 fokot is!". A Vörös-tenger széles lehet, mert sem partot, sem szigetet nem látunk. Gyérült a hajóforgalom is.

A matrózok és a gépészek mind javítómunkálatokkal foglalkoznak, éppúgy, mint Singapoure előtt. Félünk, hogy Port-Saidban is sokat fogunk állni; a veszteglés ebben a hőségben nehezen viselhető el, különösen akkor, ha szenet hajóznak be. A salaknak a hajón kell maradnia, ezt csak a nyílt tengeren szabad kiszórni.

Június 25.

Nem értem, mi az oka annak, hogy az egyik nap szinte észrevétlenül, gyorsan eltelik, a másik pedig nagyon hosszúnak tűnik; pedig mindennap egyformán tétlenkedni kényszerülök. Tegnap este feltámadt a szél, fújt egész éjjel és ma is akadályozta hajónk előrehaladását. A Shunkó-Marut sokan „Mari"-nak vagy „Sonka Máriá"-nak keresztelték el. Öreg hajó, azonnal reagál az időváltozásra. Ha meleg

van, nem bírja kihasználni a csendes időt, mert a meleg tengervíz nem hűti le kellőképpen a „vaspulzusát". Ha egy kis szél fúj és azt szembe kapjuk, az rögtön meglátszik a sebesség csökkenésén.

A mai nap legnagyobb eseménye volt, hogy egy testvérhajó közvetlen közelünkben haladt el. Szirénaszóval köszöntött bennünket, mire a mi hajónk örömteljes dudálással felelt. A szirénázás sokakat felriasztott és megijesztett, mert ez a vészjel is. A rossz nyelvek szerint páran mentőövvel rohantak a fedélzetre.

Június 26.

A kis Vörös-tenger megmutatja, hogy ő is tud háborogni, ha akar. A hullámok szembe jönnek. Hajónk bukdácsol, hullámhegyről hullámvölgybe.

A matrózok előkészítik a darukat a Port Said-i szénberakodáshoz. Az éjszakák eléggé hűvösek, ennek ellenére a fedélzeten való alvás csak a széngáz miatt kellemetlen. Ma 168 mérföldet tettünk meg.

Június 27.

Éppen egy hónapja, hogy megérkeztünk Singapouréba, s reméljük, ma délután már Suezben leszünk. Mindenki azt hitte, hogy a Vörös-tengeren rettentő hőség lesz, s éppen az ellenkezőjét tapasztaljuk. Este az úti öltözékre – amely rövid nadrágból és hálóingből áll – mindenki felölti a nagykabátját, éjjel pedig jól be kell takarózni, hogy meg ne fázzon az ember. Gyönyörű napkeltéket csodálhatunk meg. A látóhatár alján, ahol a vízfelület átmenetet képez az ég kék színével, arany csík jelenik meg, s gyorsan nő. Amikor a napkorong alsó pereme eléri a horizontot, megnyúlik, s olyan lesz, mint egy léggömb. Nehezen búcsúzik a víztől, pedig alig várjuk, hogy fázó testünket felmelegítsék sugarai.

Öreg hajónk reggeltől úszik kopár-szürke, viharoktól erősen megtépázott sziklavonulat mentén, amely talán Afrika partja, talán csak

valami keskeny, elnyúló sziget. A szirtek szürkesége élesen elüt a sötétkék tengertől és a világoskék égbolttól.

Este hat óra. Előttem a Sinai-hegy nyúlik az ég felé. Itt-ott világítótornyok tűnnek fel. A hajóforgalom nagy. A Vörös-tenger állandóan szűkül, úgyhogy az egyik világítótorony mellett a mozgó embereket is láthatjuk. Egyébként mindkét part kietlennek és elhagyottnak látszik.

Június 28.

Éjfél után fél négykor megérkeztünk Suezbe. Az itteni kikötő nem kelt olyan kellemes benyomást, mint a singapourei. A város messze van, s környékén kopár-szürke hegyek meredeznek. A hegyoldalakon sincs zöld növényzet. Nagyon sűrű a hajóforgalom, különösen sok az angol hajó. Éjjel pazar kivilágításban gyönyörködhettünk: a kikötő számtalan villanylámpája és a hajók fényszemei ragyogtak.

Élhetetlen arabok árulnak levelezőlapokat, cigarettát és rózsafüzéreket, de minden nagyon primitív és drága volt. Egészen más ez a világ, mint amelyből jöttünk. Ott minden kereskedő élénk és élelmes volt, itt – ügyetlen.

A révkalauz csónakját felhúzták a fedélzetre. Délben elindultunk Suezből. A csatorna felé haladva szép pálmafákkal szegélyezett utcákat láttunk, s a csinos, villaszerű épületek nagyon kellemes benyomást gyakoroltak ránk. A zöld kertecskékből fehérruhás lányok és gyerekek versengve integettek a szerecsen gentlemanokkal. A meleg miatt egyébként néptelen utcákon elég élénk volt az autóforgalom. Beértünk a csatornába. Balról Suez a maga ültette pálmaligeteivel, jobbról a beláthatatlan messzeségig terjedő Núbiai-sivatag, melynek egyhangúságát egyetlen fűszál és fa sem töri meg. A Suez felőli oldalon egy nyáj púpos tevét láttunk az úton. Messze az afrikai oldalon magas hegylánc húzódik, a csatornával párhuzamosan. A csatorna afrikai oldalán hajókikötő és kotróállomások öblösödnek: mindegyik egy-egy kis oázisként hat. Sok kotrógép vesztegel bennük. Hajónk útja bójaszerű jelzőkkel van kitűzve, egyébként most a Shunkó-Marut révkalauz irányítja a parancsnoki hídról. Leszállt az est. A homoksivatag és

homokhegyek eltűntek a homályban. A csatorna szürkészöld vize imbolyogva tükrözi vissza a világítóbóják fényét. Éjjel ezek jelzik a nagy víz országútját. Fel-feltűnik egy-egy harctéri kép is: szétlőtt őrház és több megerősített pont jelzi, itt valamikor harcok is folytak. Elhaladtunk egy megrekedt angol hajó mellett. Ez a hajó az egyik közbeeső tavon megelőzött minket, s most a japánok jót nevettek a „tengerek urá"-nak fiain, akiknek oly sürgős volt az útjuk, hogy a csatornán előztek, s most egy kicsit lekésnek.

Ha semmi nem jön közbe, éjféltájt elhagyjuk a csatorna Földközitenger felőli bejáratát; kár, hogy nem láthatjuk.

Június 29.

Hajnal fél négykor befutottunk Port-Saidba. Nagy meglepetésünkre közvetlenül a város elé kerültünk. Tőlünk pár lépésre áruházak, raktárak és keskeny utcák. A város szemmel láthatóan nagyon élénk. Az egész vidék trópikus, de egyben európai is. Többemeletes, lapostetejű házak, apró pálmákkal beültetett udvarok. A kikötőben sok a hajó, köztük nyüzsögnek a motorcsónakok. Az arab kereskedők feljönnek a fedélzetre, s itt árulják portékájukat: cigaretta, levelezőlap, narancs és citrom. Élelmiszert úgyszólván nem lehet kapni, vagy nagyon drágán: hét darab cipóért egy dollárt kérnek.

Ebéd előtt elhaladt mellettünk a President Grand nevű amerikai személyszállító hajó, amely Vladivosztokból a Panama csatornán keresztül szállított cseheket Triesztbe, s most erre ment vissza, hogy ismét megtegye ezt az utat.

Egy kis motorcsónak három utassal a szemünk láttára süllyedt el. Az utasok kiúsztak a partra, a csónakot is kihúzták, de a szép bőrkofferek odavesztek.

A csehek néhány tonna rizst hajóztak be, de hogy minket jobban kosztoljanak, arra nemigen gondolnak.

Két századnyi marokkói katonaság szállt ki a partra, s zeneszóval, de a mi szemünkben komikus meneteléssel elindult a városba. A franciáknak van annyi sütnivalójuk, hogy a színes katonákkal akarják a

török támadásokat feltartóztatni. Ezek az emberek pedig azt hiszik, hogy ha piros fez van a fejükön, akkor megtették a kötelességüket Allah előtt, s ölhetik azt a népet, amely nem is az ő ellenségük.

A kikötő fehérlik a sok csónaktól. Eddig négy kikötőt láttam, de mindegyikben más és más alakú csónakokat és evezési módokat. Vladivosz-tokban nagy, otromba bárkákkal közlekednek, melyeket egy-egy kínai hajt, mégpedig evezővel, ami a bárka farához van erősítve, s úgy működik, mintha csavarszerkezet lenne. A singapurei csónakok már nyúlánkabbak, s ezeket a kétoldalt felerősített evezőkkel hajtják előre nagyon ügyesen. Suezban minden csónak vitorlával van felszerelve. Úgy látszik, itt mindig van szél, s nincs szükség evezésre. Port-Saidban kicsiny, fehérre vagy világoskékre festett ladikok bonyolítják le a személyforgalmat a nagy hajók és a város közt. Sok a motorcsónak. Minden csónak fölé vitorlavászon van kifeszítve. Itt két evezővel dolgoznak.

A házak különössége, hogy kémény nincs rajtuk és a tetejük lapos. Élénk a korzó-élet. Számunkra jól esik az európai módon öltözött embereket látni.

Hajónkra feljött egy itt élő magyar, aki csak úgy maradhatott meg régi állásában, hogy jugoszlávnak adta ki magát.

Június 30.

Reggel hétkor elhagytuk a Port-Saidot. A jelzőbóják mélyen belenyúltak a tengerbe még a mólón túl is. A város előtt a mólón állt Lesseps mérnök szobra; ő fejezte be a suezi csatorna építését. A mólón túl szépen épített és berendezett homokfürdőt láttunk, itt már a reggeli órákban is sok a vendég. A fürdőpavilonok közt semmilyen növényzet nincs.

A kikötőben elhaladtunk az Innsbruck nevű személyszállító hajó mellett. Ez valamikor osztrák lehetett, de hogy most melyik államé, azt nem tudom. Hajónk vígan szeli a Földközi-tenger zöld vizét.

Július 1.

Hűvös szél fúj. Az ember érzi, hogy „más vizeken evez". Éjjel nagy harmathullást tapasztaltunk. A hangulat egészen más, mint volt, hiszen tudjuk, hogy a legközelebbi „bolsaja sztancia" (nagyobb állomás) már a célpont: Trieszt. Előkerülnek a hátizsákok és a bőröndök, forgatjuk azokat jobbra-balra, s azt nézzük, hogyan fogunk becsomagolni. A csehek is kezdik megemberelni magukat, jó és kiadós ételekkel igyekeznek elfeledtetni az indiai-óceáni rossz ellátást. A trieszti német kicserélő bizottság (nem tudom másként titulálni) táviratilag szólította fel a szállítmány parancsnokságát, hogy a hajó utasainak névsorát nemzetiségi megoszlás szerint állítsa össze.

Július 2.

Reggel 5 órakor észak felől egy sziget tűnt fel. Valószínűleg Kréta szigete lesz. Ebéd után kiülök a fedélzet egyik árnyékos részére és gyönyörködöm az elém táruló képben. Kréta szigete egész hosszában terül el előttünk. Kékesszürke, alacsony hegyei elmosódottan emelkednek ki a tengerből, mert ködös a láthatár. A magasabb hegyek szikláinak peremét hószínű sávok és foltok rajzolják fel élesen a kék ég lepedőjére.

Délelőtt lefényképeztettük magunkat az utolsó plennicsalád alakulatában. A héthetes tengeri út alatt épp elégszer szorultunk egymás támogatására, ezért is lesz kellemes emlék a fénykép.

Kréta partjait még a késő esti órákban is láttuk.

Július 3.

Reggel hűvös és szeles idő volt, később a szél elállt, melegebb lett. Északi irányban újabb szigetek látszanak, valószínűleg a görög szigetek. Délután elhaladtunk a Peloponésos mellett. A szigetből csak az előrenyúló csúcsokat és a part előtti apróbb szigeteket láttuk. Nagy

fehér sirályok röpködnek körülöttünk, csak a szárnyuk vége fekete. A Vörös-tengeren is, Vladivosztokban is másfajta sirályokat láttam.

Július 4.

Még mindig látjuk a görög partokat. Ma délben jutunk el Brindizi magasságába, s ezzel az Adriai-tengerre. Mindenki készülődik: mosnak, varrnak, sőt vasalnak is az emberek. Leplezett idegesség fog el mindenkit. Ez természetes, hiszen oly sok év után a hazajutás nem történhet izgalom nélkül. Irigylem azokat, akik a megmaradt Magyarországon laknak, s így szép simán kerülhetnek haza övéikhez; nekem várnom kell ezzel... A csehekkel nem megyek, csakis Pestre.

Ebéd után Valonával szemközt hajóztunk.

Július 5.

Utolsó napunk a hajón. A cseh állampolgárok kicipelik a fedélzetre penészes, tengervíz-áztatta ládáikat. Sürgés-forgás az egész hajón. Csomagolnak, borotválkoznak, mosnak és vasalnak, hogy tisztán és gyorsan jussanak a partra. Érdekes: abban a pillanatban, amelyre annyiszor gondoltunk vágyakozva, milyen kicsinyes dolgok foglalkoztatják az embert. Nem gondolunk a perc fenséges mivoltára...

Délelőtt tíz órakor áthaladtunk a lissai szoroson. Festőien szép volt a táj: a hegyek zöldellő fákkal és bokrokkal borítva. Gyönge sirokkó fúj, fulladttá teszi a levegőt. Triesztig már csak 199 mérföld van hátra! Holnap délelőtt ott leszünk – végre...

Július 6.

Mindent összecsomagoltam, nyugodtan várom a megérkezés percét. A tömeg izgatott, az emberek nem lelik a helyüket. A plenni-eleganciával kiöltözött társaság igencsak tarka képet mutat. Már nem

gyönyörködik senki a táj szépségében, nem csodálják a napkeltét, még az étkezés sem igen érdekel senkit. Meg tudom érteni!

...És 9 óra 52 perckor a Shunkó-Maru befutott Triesztbe, tengeri utunk várva-várt végpontjába.

Balról, a zöldellő domboldalakon pici fehér házak, valamint Ferenc Ferdinánd mira-marei kastélya, amely mintha tenger tükrében gyönyörködne. Jobbra a modern kikötő és maga a város. Trieszt magas épületei között lüktet az élet! Hajónkhoz közel, egy uszodában vígan lubickolnak a fürdővendégek, s nemigen vesznek tudomást rólunk. Hogyan is érdekelné őket a mi nagy-nagy örömünk, megérkezésünk öröme. Hajónk egyelőre a rakparttól távolabb horgonyzott le: itt kell bevárnunk a hatósági orvost, s csak azután mehetünk a rakparthoz.

Előttünk a térkép, a nagy szenes tartályra kifeszített ponyván. A térkép közepén kis folt szép kék vonallal körülkerítve: ez a vonal jelenti a magyar határt. Tehát mégis igaz a legrémesebb gazság, amelytől annyira féltünk, s amely tönkretette a hazánkat. Pár perc alatt határozni kellett egész életem további alakulásáról. „Magyarországon mindenkit szívesen látnak, de a megélhetés nehéz" – mondta a magyar megbízott. Érzékeltette az otthoni állapotokat, ezt azonban nem írom le, hiszen úgyis megtapasztalhatjuk azokat nemsokára.

A csehek már elhagyták a hajót. Mi, magyarok és osztrákok talán csak holnap indulunk. Egy kórházvonat van itt, de az osztrákok vonakodnak szenet adni hozzá, s így most javában tárgyalják a dolgot.

Július 7.

8 heti tengeri utazás után végre ismét a szárazföldre léptünk. A 13. vöröskeresztes kórházvonat vár ránk. Tíz órakor elindul velünk – hazafelé. Monfalkoniban megebédeltünk de előtte áthaladtunk Mira-Marén, ahol korábban a hajóról megláthattuk Ferenc Ferdinánd trónörökös kastélyát. Ebéd után indulás tovább. Az út szétlőtt falvak, lövészárkok és drótakadályok közt, amúgy szép, hegyes-völgyes vidéken vitt.

Július 8.

Tegnap Udinét és Görcöt hagytuk magunk mögött. Reggel megálltunk Tarvisió állomásán. A legszebb alpesi vidék! Fenyvesekkel borított óriási hegyek, zúgó patakokkal. Tarvisió a volt osztrák határ Olaszország felől. Wilachon nagy tömeg várta az osztrákokat. Díszkapu, ebéd. Itt láttuk meg az első magyar katonát.

Július 9.

Délben megérkeztünk Grazba. A vidék itt már nem oly festői, mint a tegnap látott. Fél kilenckor befutottunk Gyanafalvára. Szentgotthárdon nagy, díszkapus-szónoklatos fogadtatás, ebéd.

Július 10.

Hajnali fél négykor megérkeztünk Körmendre. Az emberek éjfél óta várták megérkezésünket.

Szombathelyen hivatalos fogadtatás. Az ev. püspök és a kat. püspök megbízottjai gyönyörű, könnyeket fakasztó beszéddel üdvözöltek bennünket. Minden további állomáson könnyes szemmel fogadnak az anyák és a feleségek, akiknek fiai vagy férjeik még ott maradtak Szibériában. Sok síró asszony Magyarország tragédiájáról beszél. Megható jelenetek lépten-nyomon.

Július 11.

Még tegnap éjjel megérkeztünk Inotára, a leszerelő táborba, de a rossz időjárás miatt nem szálltunk ki, mivel Inotán nincs állomás, a vonatnak vissza kellett mennie a legközelebbi állomásra. Ott vártuk meg a reggelt. Zeneszó mellett indultunk be a táborba. Én ökrös fogaton, a csomagokat őrizve jutottam be. A táborban kellemetlen, de

szükséges tortúrán kellett átesnünk: megfürösztöttek, holmijainkat pedig fertőtlenítették. A felső ruházatunk nagyon összegyűrődött.

Július 13.

Leszereltünk és egy kis igazoló lappal szélnek eresztettek bennünket. Azt sem kérdezték, hogyan érezzük magunkat, s hogy holnap lesz-e egy falás kenyerünk.

Öt legszebb évemet és az egészségemet kellett feláldoznom, s cserébe csak „élményeket" kaptam. A harcos életnek vége, pontosabban: újra kezdhetem a harcot – magamért. Majd meglátjuk.

Július 14.

Noll jószágfelügyelő és Répay Gyula (Rezső) meghívására Szabadbattyánba kerültem egy uradalomba. Pár napig pihenek itt, utána utazom Pestre.

Hossza: 425 láb = 129,62 méter
Szélessége: 53,8 láb = 17 méter
Mélysége: 29 láb = 8,84 méter
Bruttó tonázs = 6786 tonna (réz, gyapot)
Nettó tonázs = 5077,27 tonna
Grosstonage (vízkiszorítása a vörös vonalig) = 10,906 tonna
Napi szénfogyasztása: 45 tonna

Utasai (a japán személyzeten kívül):

a./ hadifoglyok, osztrák	=	479	fő
magyar	=	608	fő
német	=	42	fő
török	=	2	fő
		1131	fő

b./ egyéb:

cseh tiszt	=	4	fő
cseh állampolgár	=	143	fő
orosz	=	5	fő
		152	fő

Az utasok létszáma összesen: 1283 fő

Répay Jenő 1895-ben született Székón (Szlovákia). Családja még ifjúkorában Beregszászra költözött, abba a városba, amelynek a cseh éra alatt és a bécsi döntést követő anyaországi fennhatóság idején Répay Jenő meghatározó egyénisége volt egészen 1942. áprilisban bekövetkezett haláláig. Idézet a Tiszaháti Magyar Gazda című, egykor Beregszászon megjelenő hetilap 1942. április 9-i számában közreadott nekrológból: „Nagypénteken délután futott végig a városon a szomorú gyászhír, hogy meghalt Répay Jenő mérnök, a Beregi Árvízmentesítő Társulat nyugalmazott mérnöke, a beregszászi s azon túl a tiszaháti magyar társadalom egyik vezető egyénisége... Pásztor Ferenc pápai prelátus mondta el szívéből jövő búcsúztatóját... Mélyen átérezte, hogy mit vesztett a beregszászi róm. kat. egyházközség az egyháztanács tevékeny tagjában, a róm. kat. elemi iskola és kultúrház tervezőjében és megépítőjében. Kint a sírnál Fekésházy Zoltán alispán mondott búcsúbeszédet a vármegye közönsége, a Hadirokkantak Szövetsége és a cseh uralom alatt megszerzett, volt Felvidéki Egyesült Magyar Párt nevében... Fogadalmat tett... hogy a vármegye magyarsága nem hagyja el annak a férfinak az árváit, aki egész munkás életét ennek a vidéknek a magyarságáért áldozta... Répay Jenő... nemcsak hitt a magyar feltámadásban és nemcsak négyszemközt mert róla beszélni, hanem mindent megtett a beregi magyarság megmaradásáért és felemeléséért, ami emberi erejéből kitellett. Részt vett a magyar ellenzéki politikai pártok munkájában, egyik megalapítója és megszervezője volt a Tiszaháti Magyar Bolt szövetkezeti mozgalmának... Tevékenyen támogatta a magyar közművelődési munkát a volt Kárpátaljai Magyar Kultúregyesület tisztikarában... A cseh uralom idején és a felszabadulás óta is mindenben részt vett, ami a magyarság korszerű felvilágosítását és népi megerősítését szolgálta... Temetését senki sem rendezte meg. Mégis nagy tömegekben özönlött Beregszász város magyarsága a vezető rétegekből le a legszélesebb néprétegekig. Mert megértették Répay Jenő magyarságát, a keresztény és magyar célkitűzéseket!...".

Répay Jenő apróbetűs zsinórírással telerótt noteszei: kordokumentumok. Jelentőségükkel ő maga is számot vetett, mert 1941. augusztusában a feljegyzéseket legépelte, saját bevallása szerint a maga és családja részére, ám feltételezhető, hogy a kiadás gondolata is megfordult fejében; hiszen bizonyára jól tudta, jegyzeteinek közreadásával sok-sok érdekes információt szolgáltat az akkor már Németországgal viaskodó szovjet birodalom, pontosabban annak elődje, a régi Oroszország népeiről, pályáiról.

A naplójegyzetek mostani kiadása természetesen nem elsősorban emiatt tűnik fontosnak, hanem azért, mert az első világháború idejéből vajmi kevés visszaemlékezés látott napvilágot kárpátaljai szerzőtől, s még kevesebb az akkori hadifogolytáborok életéről.

Répay Jenő naplójának hitelességéhez kétség nem férhet. Hadba vonulásának napjától, 1916. január 16-tól kezdve mintegy félévi frontszolgálat, majd a fogságba esést követő négy évi hadifogoly élet eseményeinek krónikáját nyújtja az olvasónak. Tanúi lehetünk a hadba vonuló fiatal hadapródjelölt eleven optimizmusának, a háborús tapasztalatok jellemformáló hatásának, a hadifogságban töltött évek reménytelenséget szülő komor sivárságának, az igazán apró, szánalmasnak is mondható, ám a hadifogoly életét – bár oly ritkán – mégiscsak megédesítő örömöknek. A naplójegyzetek értékét növeli írójuk szellemi szuverenitása. Olyan ember ő, aki minden körülmények közt akar és tud önmaga maradni, elveiből jottányit sem enged, miközben a szemléletmód vonatkozásában mindvégig következetesen objektív. Erős karakterű, mondhatni konok magyar, de nem fajgyűlölő: embertársait csak a jellemük s nem nemzetiségi hovatartozásuk alapján ítéli meg, akarva-akaratlan ma is érvényes magatartáspéldát szolgáltatva. Naplójának stílusa, nyelvezete egyszerű, tiszta, tömör.

Meggyőződésem, hogy Répay Jenő naplójegyzetének közreadásával nemcsak egy letűnt korról adunk hiteles tájékoztatást a mai olvasónak, hanem számos vonatkozásban megbízható támpontot is a kisebbségi létkörülmények közepette érdekeinek érvényesítéséért küzdő kárpátaljai magyarság számára.

1994. március 30. *Nagy Zoltán Mihály*

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

TARTALOM

BEVEZETŐ MAGYARÁZAT 4

A TŰZVONALBAN 7

FOGSÁGBAN 29

SZIBÉRIA 51

HAZAFELÉ A TENGEREN 115

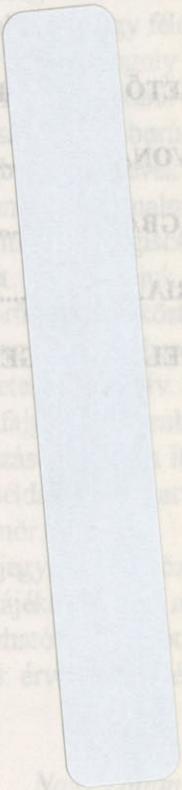

Répay Jenő naplója — kordokumentum, amelynek hitelességéhez kétség nem férhet. Hadbavonulásának napjától, 1916. január 16–tól kezdve mintegy félévi frontszolgálat, majd a fogságba esését követő négy évi hadifogolyélet eseményeinek krónikáját nyújtja az olvasónak. Nem csupán egy letűnt korról ad tájékoztatást, hanem számos vonatkozásban megbízható támpontot is a kisebbségi léthelyzetben érdekeinek érvényesítéséért küzdő kárpátaljai magyarság számára.

Nagy Zoltán Mihály
szerkesztő

INTER MIX